

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПРЕДКО МИХАЙЛО ЄРОФЕЙОВИЧ

УДК 342.9:323.2:343.35:35.08](477)(043.3)

**МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА НА АНТИКОРУПЦІЙНУ ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ**

Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

Галузь знань 28 «Публічне управління та адміністрування»

Подається на здобуття наукового ступеня
доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М.Є. Предко

Науковий керівник:
Даниленко Лідія Іванівна,
доктор педагогічних наук, професор

КИЇВ – 2024

АНОТАЦІЯ

Предко М.Є. Механізми впливу інститутів громадянського суспільства на антикорупційну політику України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» (28 - Публічне управління та адміністрування). – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2024.

У дисертації вирішено актуальне наукове завдання, яке полягає у теоретичному обґрунтуванні механізмів впливу інститутів громадянського суспільства (далі - ІГС) на процеси формування та реалізації антикорупційної політики України та розроблено практичні рекомендації органам державної влади (далі - ОДВ) та органам місцевого самоврядування (далі - ОМС) щодо їх застосування в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення нашої держави.

Систематизовано основні наукові підходи до визначення понять у контексті термінологічних систем «корупція-корумпованість», «політична корупція – антикорупційна політика», «громадянське суспільство - ІГС - громадськість - механізми впливу ІГС на антикорупційну політику» та розкрито їх взаємозв'язок та смислові особливості. Акцентовано увагу на тому, що антикорупційна політика – це сукупність засобів, спрямованих на запобігання корупції, виявлення та припинення корупційних дій, а також на відновлення порушених стандартів доброчесності та етичних норм у сферах громадського та державного життя; а механізм впливу ІГС на антикорупційну політику – це багаторівнева система комплексних засобів, контекстуальна конкретизація яких залежить від їх функціональної спрямованості, методів, принципів та інструментів впливу.

Розкрито особливості механізмів впливу ІГС як системи протидії корупції в сучасній Україні в контексті таких етапів: патріотично-номенклатурного як активізація громадських ініціатив (1991-1999 рр.); конфронтаційно-

олігархічного як протистояння та протидія становленню системи олігархічної корупції (2000-2014 рр.); партнерсько-інституційного, коли ІГС стають активним суб'єктом антикорупційної політики (2015 р. - до сьогодні).

Зазначено, що в нормативно-правових актах (далі-НПА) України відстежується зміна ролі ІГС у формуванні та впровадженні антикорупційної політики – від об'єкта правозастосовних приписів до активного суб'єкта (контроль за діяльністю органів влади, громадськості та інших суб'єктів; участь у розробці та впровадженні антикорупційних стратегій, програм та законів; надання експертної оцінки, консультації та рекомендації щодо політичних рішень у сфері протидії корупції; спрямованість заходів на підвищення громадської освіченості щодо негативних наслідків корупції та стимулювання активної громадянської участі; мобілізація громадян для участі в громадських ініціативах та протидії корупції через петиції, протести та інші форми вираження громадянської позиції тощо). Однак у законодавстві відсутня цілісна концепція діяльності інститутів громадянського суспільства в процесі формування та впровадження антикорупційної політики.

Звернено увагу та те, що у НПА України враховується реалізація міжнародно-правових вимог щодо необхідності взаємодії ОДВ і ОМС та громадянського суспільства у сфері протидії корупції. Зазначено, що ефективна діяльність ІГС залежить від політичної волі як рішучості та здатності політичних лідерів до протидії корупції; від мотивації представників громадянського суспільства; пропаганди кращих практик участі громадськості у формуванні, виробленні та впровадженні антикорупційної політики.

Проведений аналіз міжнародного антикорупційного досвіду дозволяє зробити висновок, що ефективна антикорупційна політика реалізуються в державах, які систематично та послідовно впроваджують комплексні заходи, залучаючи до них ІГС. Виокремлено й охарактеризовано ефективні моделі протидії корупції, зокрема: вертикальна (Сінгапур), у якій пріоритет належить вертикальним, жорстким адміністративним засобам; горизонтальна (Швеція) – відстежується багаторівнева система механізмів громадських ініціатив,

громадських практик; змішана (Польща) – ґрунтується на взаємодії як вертикальних, так горизонтальних механізмів, в яких відстежується поєднання як адміністративних важелів впливу на вироблення та впровадження противаг корупції, так і активне застосування громадських стратегій.

Підкреслено, що без обґрунтованого копіювання «розумних» антикорупційних практик, однак не завжди успішно «працюючих» у іншому контекстуальному полі, без критичного та виваженого їх переосмислення, неможливо досягнути ефективного результату.

Акцентовано увагу як на ефективних міжнародних практиках, що вже успішно використовуються в Україні (створення спеціальних антикорупційних установ, Інститут викривання, зростання показників громадської участі), так і на чинники, які ще недостатньо використовуються, зокрема такі як: політична воля лідерів та інституцій; партнерське співробітництво між ОДВ та ОМС з громадськістю; ефективне залучення ІГС до антикорупційних просвітницьких заходів, підтримка громадських ініціатив та розширення діалогових платформ для оперативного реагування на звернення громадян про факти корупційних правопорушень.

З'ясовано, що основними інструментами антикорупційної діяльності ІГС є громадський контроль, громадська експертиза, громадські слухання, моніторинг діяльності органів влади; проведення соціологічних досліджень; сприяння цифровізації державного та публічного управління. Зазначено, що новою формою громадської участі є волонтерський рух, що активізувався під час війни.

Підкреслено, що для посилення розвитку громадських практик в Україні та ефективних партнерських відносин між ІГС і ОДВ та ОМС необхідно створювати дієві механізми прямих та зворотних зв'язків між ними на всіх рівнях управління та визначено взаємодію між ними як комплекс взаємопов'язаних дій та спільних проєктів, що спрямовані на виявлення, запобігання та припинення корупційних проявів у різних сферах суспільства, та включають інформаційно-комунікативний, експертно-аналітичний, освітньо-виховний, організаційно-фінансовий, практично-партнерський механізми.

Зазначено, що громадянське суспільство, виступаючи важливим чинником підтримки антикорупційних заходів під час війни та у післявоєнний час (контроль і моніторинг за витратами, розподілом гуманітарної допомоги та проектами відновлення країни), може здійснювати тиск на владу для забезпечення прозорості та підзвітності під час відновлення та реконструкції; надавати юридичну допомогу постраждалим від корупційних порушень та захищати їхні права в судовому порядку; брати участь у процесі прийняття рішень та розробці стратегій відновлення, що дозволяє враховувати інтереси громади та мінімізувати корупційні ризики.

Обґрунтовано і розроблено модель оптимізації діяльності ІГС у виробленні антикорупційної політики, складовими чинниками якої є: механізми взаємодії між ними та ОДВ і ОМС; системний моніторинг рівня довіри до органів влади; врахування конкретних контекстів корупційних ризиків; особисті якості представників ІГС (компетентність; відповідальність; здатність ефективно співпрацювати з різними недержавними організаціями, владними структурами, міжнародними партнерами та іншими зацікавленими сторонами; адаптивність; лідерство); система антикорупційних освітньо-виховних заходів.

Розроблено практичні рекомендації щодо мінімізації негативного впливу корупції в Україні шляхом посилення ролі ІГС у процесі формування та впровадження антикорупційної політики в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення нашої держави.

У першому розділі дисертаційної роботи «Теоретичні основи дослідження механізмів впливу інститутів громадянського суспільства на антикорупційну політику України» розкрито ступінь наукової розробленості проблеми в теорії і практиці публічного управління, уточнено понятійно-категоріальний апарат.

У другому розділі «Механізми впливу ІГС як чинники запобігання, виявлення та протидії корупції» визначено й обґрунтовано основні етапи, нормативно-правові засади формування інституційної спроможності ІГС в Україні та проаналізовано ефективні антикорупційні зарубіжні практики, в яких однією із складових є громадська участь.

У третьому розділі «Пріоритетні напрями посилення впливу ІГС на антикорупційну політику в сучасній Україні» розкрито можливості імплементації міжнародного антикорупційного досвіду в Україні, досліджено сучасні форми і методи діяльності ІГС та подана їх оптимальна модель як система складових механізмів впливу на формування та впровадження державної антикорупційної політики.

Ключові слова: державне управління, публічне управління, корупція, інститути громадянського суспільства, антикорупційна політика, механізми протидії корупції, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, представницькі органи влади, запобігання та протидія корупції.

Abstract

Predko M. Ye. The mechanisms of influence of civil society institutions on anti-corruption policy of Ukraine. – Qualifying scientific work, manuscript copyright.

The dissertation submitted for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in specialty 281 “Public Management and Administration.” (28 - Public Management and Administration). – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2024.

The dissertation addresses the urgent scientific task, which consists in the theoretical substantiation of mechanisms of influence of civil society institutions (hereinafter – CSI) on the processes of formation and implementation of an anti-corruption policy in Ukraine. Practical recommendations for the state authorities (hereinafter – SA) and local self-government bodies (hereinafter – LSG) on their application in conditions of martial law and post-war recovery of our state have been developed.

The main scientific approaches to the definition of concepts in the context of terminological systems “corruption–corruptibility”, “political corruption–anti-corruption policy”, “civil society–CSI–public–mechanisms of influence of CSI on anti-corruption policy” are systematized and their interrelation and semantic features are revealed. Attention is focused on the fact that anti-corruption policy is a set of measures

aimed at preventing corruption, detecting and stopping corrupt actions, as well as restoring violated standards of integrity and ethical norms in the fields of public and state life; and the mechanism of CSI influence on anti-corruption policy is a multi-level system of complex means, the contextual specification of which depends on functional orientation, methods, principles and instruments of influence.

The features of the mechanisms of influence of CSI as a system of counterbalances to corruption in modern Ukraine are disclosed in the context of stages, namely: patriotic-nomenclature as the activation of civic initiatives (1991– 1999); confrontational-oligarchic as resistance and opposition to the formation of an oligarchic corruption system (2000 – 2014); partnership-institutional, when CSI becomes an active subject of anti-corruption policy (2015 – to the present).

It is noted that changes in the role of CSI in the formation and implementation of anti-corruption policy can be traced in the regulatory legal acts (hereinafter – RLA) of Ukraine – from the object of law enforcement regulations to an active subject (control over the activities of authorities, the public and other entities; participation in the development and implementation of anti-corruption strategies, programs and laws; provision of expert assessment, consultations and recommendations on political decisions in the field of anti-corruption; directing measures to increase public awareness of the negative consequences of corruption and stimulate active civic participation; mobilizing citizens to participate in civic initiatives and counteracting corruption through petitions, protests, and other forms of expressing civic position, etc.). However, the legislation lacks a holistic concept of the activities of civil society institutions in the process of formation and implementation of anti-corruption policies.

Attention has been drawn to the fact that the legislation of Ukraine takes into account the implementation of international legal requirements on the necessity of interaction between state authorities and local governments on the one hand and civil society on the other in the field of combating corruption. It was noted that effective activity of civil society institutions depends on: political will as determination and readiness of political leaders to combat corruption; motivation of civil society

representatives; promotion of best practices of public participation in the formation, development and implementation of anti-corruption policy.

The analysis of international anti-corruption experience allows us to conclude that effective anti-corruption policies are implemented in countries that systematically and consistently introduce comprehensive measures, involving civil society institutions (CSI). Effective models of countering corruption are distinguished and characterized: vertical (Singapore), where priority is given to vertical, strict administrative measures; horizontal (Sweden) – a multi-level system of mechanisms of civic initiatives, civic practices is traced; mixed (Poland) – based on the interaction of both vertical and horizontal mechanisms, combining administrative levers of influence on the development and implementation of anti-corruption countermeasures, as well as the active application of civic strategies.

It is emphasized that without well-founded replication of “smart” anti-corruption practices, which may not always work successfully in another contextual field, and without a critical and balanced reconsideration, it is impossible to achieve an effective result.

Emphasis is placed on effective international practices already successfully utilized in Ukraine (creation of specialized anti-corruption institutions, the Institute of Exposure, increased indicators of public participation, etc.), as well as on factors that are still underutilized. This includes political will of leaders and institutions, partnership cooperation between state authorities (SA) and local self-government bodies (LSG) with civil society, and effective involvement of civil society institutions (CSI) in anti-corruption awareness events. It also involves supporting civic initiatives and expanding dialogue platforms for prompt response to citizens’ reports of corruption violations.

It is found that the main tools of civil society institutions’ anti-corruption activities are public control, public expertise, public hearings, monitoring of government activities; conducting sociological research and promoting digitalization of public administration. It was noted that a new form of public participation is the volunteer movement, which became active during the war.

It is also emphasized that in order to strengthen the development of public practices in Ukraine and effective partnerships between state authorities, local governments and civil society institutions, it is necessary to create effective feedback mechanisms and direct links between them at all levels of government. The interaction between them is defined as a set of interrelated actions and joint projects aimed at identifying, preventing and combating corrupt practices in various spheres of society that include the following mechanisms: informational-communicative, expert-analytical, educational-promotional, organizational-financial, and practical-partnership.

It is noted that civil society, acting as an important factor in supporting anti-corruption measures during the war and post-war periods (control and monitoring of expenditures, distribution of humanitarian aid and country recovery projects), can exert pressure on the authorities to ensure transparency and accountability in recovery and reconstruction; provide legal assistance to victims of corruption violations and protect their rights in court; participate in the decision-making process and the development of reconstruction strategies, which allows taking into account the interests of society and minimizing corruption risks.

A model for optimizing the activities of civil society institutions in the development of anti-corruption policies is substantiated and developed, the constituent factors of which are: mechanisms of interaction between them and state authorities and local governments; systematic monitoring of the level of trust in the authorities; consideration of specific contexts of corruption risks; personal qualities of representatives of civil society institutions (competence; responsibility; ability to cooperate effectively with various non-state organizations, governmental structures, international partners and other interested parties, adaptability, leadership); anti-corruption strategy for educational activities.

Practical recommendations have been made to minimize the detrimental effects of corruption in Ukraine. These suggestions focus on bolstering the involvement of civil society institutions in shaping and executing anti-corruption policies in the conditions of martial law and post-war reconstruction of our state.

The first chapter of the dissertation “Theoretical Foundations of Investigating Mechanisms of Civil Society Institutions’ Influence on Anti-Corruption Policy of Ukraine,” reveals the degree of scientific development of the problem in the theory and practice of public administration, refining the conceptual and categorical apparatus.

The second chapter “Mechanisms of CSI Influence as Factors in Prevention, Detection, and Counteraction to Corruption,” identifies and substantiates the main stages, regulatory and legal framework for the formation of institutional capacity of civil society institutions in Ukraine and analyzes effective anti-corruption practices in foreign countries, in which public participation is one of the components.

The third chapter “Priority Directions for Strengthening CSI’s Means of Influence on Anti-Corruption Policy in Modern Ukraine,” reveals the possibilities of implementing international anti-corruption experience in Ukraine, examines modern forms and methods of activities of civil society institutions presenting an optimal model as a system of components of mechanisms of influence on the formation and implementation of the state anti-corruption policy.

Keywords: public administration, public management, corruption, civil society institutions, anti-corruption policy, anti-corruption mechanisms, public authorities, local self-government bodies, representative authorities, prevention and counteraction to corruption.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації:

1. Предко М. Є. Смыслові контексти феномена «корупція». *Всеукраїнський науковий часопис «Літопис Волині»*. 2020. № 23. С.153-159. URL: <http://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/211>

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.23.27>

2. Предко М. Є. Взаємодія інститутів громадянського суспільства з органами державного управління як складник антикорупційної політики в Україні. *Публічне управління та адміністрування в Україні. Науковий журнал*.

Видавничий дім «Гельветика». Вип. 24. 2021. С. 91-97. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/24-2021>

DOI: <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2021.24.16>

3. Предко М. Є. Вплив корупції на систему публічного управління в Україні. *Всеукраїнський науковий часопис «Літопис Волині»*. Видавничий дім «Гельветика». 2022. №23. С.153-159. URL:

<http://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/397>

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.43>

4. Предко М. Є. Політико-управлінські чинники протидії корупції в Україні. *Всеукраїнський науковий часопис «Літопис Волині»*. Видавничий дім «Гельветика». 2023. № 29. С. 206-211.

<http://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/495/429>

DOI

<https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.29.33>

Праці, які додатково відображають наукові результати дослідження та засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Predko M. Anti-corruption policy of Ukraine: directions of activities. *The Days of Science of The Faculty Of Philosophy – 2019 : Abstracts* (Kyiv, April 23-24, 2019)/ Ed.board: A.Konverskyi [and other]. Kyiv, 2019. P.209-210. URL: http://dsphd2019.knu.ua/TDOS_05.04.19.pdf

6. Predko M. The concept of “anti-corruption policy”: the essence and features. *The Days of Science of The Faculty of Philosophy – 2020 : Abstracts* (Kyiv, April 22-23, 2020)/ Ed.board: A.Konverskyi [and other]. Kyiv, 2020. P.255-256. URL: <http://dsphd2020.knu.ua/DSPHD2020.pdf>

7. Предко М. Інститути громадянського суспільства як чинник протидії корупції в Україні. *Теорія та практика публічного управління та адміністрування у XXI сторіччі: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю здобувачів вищої освіти та молодих вчених в рамках заходу «Школа розвитку молоді»* (м. Київ, 25 листоп. 2020 р.) /за заг. ред. А. Савкова, М. Білинської, О. Петрос, І. Дегтярьової. Київ:НАДУ, 2020.С.216-217. URL:

https://www.researchgate.net/profile/Enes-Gider-4/publication/347490870_Outlook_of_Agenda_2030_in_Turkey_on_SDG_11/links/5fde06d392851c13fe9e6772/Outlook-of-Agenda-2030-in-Turkey-on-SDG-11.pdf

8. Предко М. Є. Антикоруційна політика як складова національної безпеки України. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2020. №2(16). С.93-94. URL: <http://religdep.univ.kiev.ua/documents/sofia/Sofia.Volume16.pdf>

9. Predko M. Francis Fukuyama on corruption in public administration. *The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2021: International Scientific Conference, the first session*. (Kyiv, April 21- 22, 2021) [Abstracts] / Ed.board: A. Konverskyi [and other]. Kyiv: Kyiv University, 2021. P. 381-383. URL: https://dspd2021.knu.ua/DN_2021.pdf

10. Предко М. Є. Стратегічне мислення — складова антикорупційного виховання. Abstracts of scientific papers VIII International Scientific Conference: «*Scientific Research: the Paradigm of Innovative Development*» (Prague, Czech Republic, April 30, 2021). Prague: Internauka, 2021. P.13-16. URL: <https://www.internauka.com/uploads/public/16208072677247.pdf>

11. Предко М. Є. Антикоруційні стратегії як презентація механізмів запобігання та протидії корупції в Україні. *Вектори розвитку та результати досягнень науки в сучасному освітньому просторі: матеріали науково-практичної конференції* (м. Одеса, 23-24 липня 2021 р.). Херсон: Видавництво «Молодий вчений». 2021. С. 26-29. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/other/60july2021/60july2021.pdf>

12. Предко М. Є. Міжнародні інституції про соціальні чинники протидії корупції. *Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах: матеріали доповідей та виступів II всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю*. (м. Вінниця, 18 листопада 2021 року). Вінниця: Видавець ФОП Кушнір Ю. В., 2021. С. 120-124. URL: https://www.vnmu.edu.ua/downloads/pdf/zbirn_mater_2-vseukr_konf-2022.pdf

13. Предко М. Є. Основні напрями протидії корупції в Україні. *Development of modern science in the conditions of the latest paradigm of functioning*

of society and the state. Collection of theses of scientific and methodical reports of international scientific-practical conference. December 6-7, 2021. С. 69-74. URL: <http://eprints.library.odeku.edu.ua/id/eprint/10355/1/Development%20of%20modern%20science%20in%20the%20conditions.pdf>

14. Predko M. Myths and Stereotypes as Components of Political Technologies. *The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2022: International Scientific Conference* (Kyiv, 11-12 May 2022). [Abstracts] / Ed.board: A.Konverskyi [and other]. Kyiv: Kyiv University, 2022. P.333-337. URL: <https://daysofscience-knu.net.ua/index.php/conference/issue/view/11/78>

15. Предко М. Є. Корупція: внутрішні та зовнішні чинники впливу. *Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах: матеріали доповідей та виступів III всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю.*(м. Вінниця, 17 листопада 2022 року). Вінниця: Друк плюс, 2022. С. 123-125. URL: https://www.vnmu.edu.ua/downloads/pdf/zbirn_mater_2-vseukr_konf-2022.pdf

16. Предко М. Роль політико-управлінської еліти у виробленні національної антикорупційної стратегії. *Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри Гідності та Свободи українського народу: матеріали щоріч. Всеукр. круглого столу* (Київ, 23 листоп. 2022 р.): / за ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ: Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2022. С.99-100.

17. Предко М. Є. Вплив політико-управлінських механізмів інститутів громадянського суспільства на корупційну діяльність – складник національної безпеки України. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2023. №1(21). С. 93-94. URL: <https://sophia.knu.ua/index.php/sophia/issue/view/12/13U>

18. Predko M. Political elite in Ukraine: modern aspects of identification. *The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2023: Abstracts of International Scientific Conference* (Kyiv, 11-12 May 2023). Kyiv: Publishing center «Kyiv University». 2023. P. 481-485. URL: <https://daysofscience-knu.net.ua/index.php/conference/issue/view/12/79>

19. Предко М. Політико-управлінська еліта як чинник протидії корупції *Вітчизняний парламентаризм: виклики в сучасному геополітичному вимірі: матеріали щорічного Всеукраїнського круглого столу* (Київ, 21 лист. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ : Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2023. С.97-98.

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА АНТИКОРУПЦІЙНУ ПОЛІТИКУ	28
1.1. Термінологічні системи «корупція -корумпованість», «політична корупція -антикорупційна політика»: їх сутність та особливості взаємозв'язку	28
1.2. Концептуальні засади дослідження інститутів громадянського суспільства та механізмів їх впливу на антикорупційну політику	47
Висновки до першого розділу	65
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ЧИННИКИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ	67
2.1. Розвиток інституційної спроможності інститутів громадянського суспільства у процесі формування антикорупційної політики	67
2.2. Законодавчі ініціативи України щодо ролі ІГС у формуванні антикорупційної політики	85
2.3. Громадські практики та адміністративні заходи як складові антикорупційних моделей: зарубіжний досвід	104
Висновки до другого розділу	127
РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ПОСИЛЕННЯ ВПЛИВУ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА АНТИКОРУПЦІЙНУ ПОЛІТИКУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....	130
3.1 Імплементация зарубіжних інституційних стратегій запобігання та протидії корупції у вироблення публічної політики в Україні	130
3.2. Застосування сучасних форм і методів діяльності ІГС у процесі формування державної антикорупційної політики	144
3.3. Модель оптимізації діяльності інститутів громадянського суспільства у виробленні антикорупційної політики.....	164
Висновки до третього розділу	193
ВИСНОВКИ	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	201
ДОДАТКИ.....	236

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України

ВАКС – Вищий антикорупційний суд

ДБР – Державне бюро розслідувань

ЄС – Європейський Союз

ЗУ – Закон України

ЗМІ – засоби масової інформації

ІГС – інститути громадянського суспільства

ІСК – Індекс сприйняття корупції

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції

НАПКА – Національне агентство з попередження корупції

НПА – нормативно-правовий акт

ОЕСР – Організація економічного та соціального розвитку

ОДВ – органи державної влади

ОМС – органи місцевого самоврядування

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПГС – Платформа громадянського суспільства

ПОВ – представницькі органи влади

РЄ – Рада Європи

САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура

СБУ – Служба безпеки України

GRECO (The Group of States against Corruption) – Група держав проти корупції

ВСТУП

Актуальність теми. Корупція є однією з найважливіших проблем в Україні, від вирішення якої залежить подальший соціально-економічний та політичний розвиток країни. В ієрархії загроз, які ставлять на порядок денний збереження державності, вона займає одне з перших місць, послаблюючи при цьому інститути держави та руйнуючи інститути демократії. Навіть повномасштабне вторгнення РФ в Україну не стало чинником, який би мінімізував корупційні дії чиновників, оскільки вони й надалі зловживають владою, вибудовують різні корупційні схеми, ставлячи під загрозу верховенство права, послаблюючи державу.

Актуальність теми дослідження визначається різноплановими напрямками діяльності ІГС у формуванні антикорупційної політики, їх взаємодією з ОДВ та ОМС, різними недержавними організаціями. Безперечно, цей процес відображається на формуванні громадянського суспільства та діяльності його інститутів. Однак реформи державного і недержавного секторів українського суспільства та практика масових громадських виступів із важливих для суспільства проблем призводять до зміни ролі ІГС, сприяють об'єднанню зусиль держави, громадянського суспільства та бізнесу при формуванні та впровадженні антикорупційної політики.

Цьому процесу сприяють нові соціально-політичні проєкти, які стали майданчиками, завдяки яким державна влада має можливість вести діалог із громадськими об'єднаннями про різноманітні шляхи запобігання та протидії корупції, пошуку їх спільного вирішення. Це призводить до формування потреби наукового вивчення механізмів оптимальної співпраці між представницькими органами влади (далі - ПОВ), громадськістю та бізнесом для формування дієвих антикорупційних практик. Тим більше, що проблеми корупційних викликів, вирізняючись різновекторним тлумаченням, часто призводять до неадекватного розуміння сутності цього явища, потребують аналізу його особливостей, складників і різновидів, а також способів і методів запобігання корупційних схем на ранніх стадіях або викорінення їх ще на стадіях формування.

Актуальність дослідження обумовлена процесами євроінтеграції України, що супроводжуються посиленням ролі інститутів громадянського суспільства як суб'єкта формування та впровадження антикорупційної політики, яка спрямована на зміцнення правової держави та побудову демократичного суспільства.

На сьогодні проблема дослідження антикорупційної політики вирізняється певною різноплановістю, зокрема це низка офіційних нормативно-правових документів України, країн Європейського Союзу (далі – ЄС), Європейської комісії, міжнародних інституцій, у яких розроблені регулятивні принципи та пріоритети їх законодавчих та виконавчих органів щодо запобігання та протидії корупції. Інший напрям досліджень презентований працями вітчизняних та зарубіжних авторів, які значну увагу приділяють з'ясуванню сутнісних характеристик політичної корупції, її корелятивних форм та розкриттю чинників протидії (Т. Андрійчук [4], В.Гошовська (V. Goshovska) [26-30; 229-230], А.Грейкар (A. Graycar) [232], Ф.Бастіда (F. Bastida) [214], Б.Беніто (B. Benito) [214], М.-Д. Гілламон (M.-D. Guillamon) [214], А.-М. Ріос (A.-M. Rios) [214], А.Білецький [11], О.Волянська [20], Л.Даниленко [35-37], М.Джонстон (M. Johnston) [241], І.Дудко [229], В.Ємельянов [43; 215; 283], О.Карпенко [192; 193], М.Кікалішвілі [56; 57], Н.Корчак [71;72], Н.Максіменцева [81; 229], К. Майстренко [79], В.Нонік [100], О.Пухкал [161;162], С.Телешун [161; 179;180], А. Тіньков [162; 182], І.Рейтерович [161], Я. Цимбаленко [192; 193;194], Ш. Шумаш (Š. Šumah) [274] та ін.); ролі ІГС та ПОВ у виробленні противаг корупції (Авінаш К. Діксит (Avinash K. D.) [211], Т.Василевська [39; 96], М.Горсіра (M. Gorsira) [228], В.Гейсман (W. Huisman) [228], А.Денкерс (A. Denkers) [228], В.Голубь [24], С. Лізаковська [78] та ін.); аналізу міжнародного досвіду запобігання та протидії корупції (М. Греко (M. Greco [218]), Дж.Маріані (G. Mariani) [218] Дж.Локателлі (G. Locatelli) [218], Т.Сайнаті (T. Sainati) [218], Т. Ільєнок [48], А.Тіньков [162; 182], В.Чепелюк [196] та ін.).

Попри те, що вивченню місця та ролі ІГС у процесі запобігання та протидії корупції присвячена досить велика кількість праць, все ж залишаються

недостатньо дослідженими їх механізми впливу на антикорупційну політику України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано у межах комплексного наукового проєкту «Державне управління та місцеве самоврядування» (номер державної реєстрації 0199U002827) Національної академії державного управління при Президентові України, а саме: у 2021 році виконавець на громадських засадах брав участь у виконанні науково-дослідних робіт (наказ Національної академії: від 15 березня 2021 року №182-ос «Про залучення до виконання науково-дослідних робіт» науково-дослідницької роботи «Інституціоналізація публічної служби в Україні: теорія та практика» (номер державної реєстрації(0120U101668) (Додаток Е), у рамках якої теоретично та практично обґрунтовано питання інституціоналізації публічної служби в Україні.

Метою дисертаційного дослідження є теоретичне обґрунтування механізмів впливу інститутів громадянського суспільства на антикорупційну політику України та розробка практичних рекомендацій органам державної влади щодо їх застосування, зокрема під час війни та повоєнного оновлення української держави.

Для досягнення мети були поставлені наступні завдання:

- визначити сутність взаємозв'язаних термінологічних систем «корупція - корумпованість», «політична корупція - антикорупційна політика»;
- уточнити сутнісні особливості феномену «інститути громадянського суспільства» та пов'язаних із ним понять «громадянське суспільство», «громадськість», «механізм впливу ІГС на антикорупційну політику»;
- виокремити основні етапи діяльності ІГС у період незалежності України та дослідити у цьому контексті їх інституційну спроможність щодо запобігання, виявлення та протидії корупції;
- охарактеризувати законодавчі ініціативи України щодо ІГС як суб'єкта антикорупційної політики;

- розкрити ефективні зарубіжні антикорупційні моделі, зацентрувавши увагу на роль громадських практик та адміністративних заходів у них та проаналізувати можливості впровадження їх у формування публічної політики України;

- з'ясувати сучасні форми і методи діяльності ІГС у процесі формування державної антикорупційної політики та на їх основі обґрунтувати модель оптимізації діяльності ІГС у виробленні антикорупційної політики;

- розробити практичні рекомендації ОДВ та ОМС щодо застосування механізмів впливу ІГС на антикорупційну політику України, оптимізації їх діяльності, зокрема під час війни та повоєнного оновлення держави.

Об'єктом дослідження є вплив інститутів громадянського суспільства на антикорупційну політику.

Предметом дослідження є механізми впливу інститутів громадянського суспільства на антикорупційну політику України.

Методи дослідження. Дисертаційне дослідження ґрунтується на використанні різноманітних загальнонаукових методів пізнання, таких як методи аналізу і синтезу, дедукції, індукції та системного підходу. Реалізація поставлених завдань здійснювалася за допомогою низки спеціальних методів. Так, логіко-семантичний метод та метод сходження від абстрактного до конкретного застосовувалися при виявленні сутнісних характеристик понятійного ряду «корупція-корупційність -політична корупція -антикорупційна політика», «громадянське суспільство – ІГС-громадськість – механізми впливу ІГС на антикорупційну політику». Структурно-функціональний підхід застосовувався при: розкритті сутності ІГС, їх функціональних особливостей, інструментів та важелів впливу на антикорупційну політику; ідентифікації основних причин та факторів, що сприяють поширенню корупції; оцінці ефективності антикорупційних заходів; визначенні конкретних сфер, які є особливо вразливими до корупційних практик. Компаративний аналіз уможливив як зіставлення різних етапів діяльності ІГС у сучасній Україні й виокремлення основних протипаг корупції, так і порівняння різних

антикорупційних зарубіжних моделей. Інституціональний метод застосовувався при тому, як ІГС впливають на діяльність суб'єктів антикорупційної політики, формують інституційні спроможності у контексті аналізу правового середовища, вивчення інституційних структур, дослідження ролі громадськості, що допомогло здійснити глибше розуміння їх функціональності та враховувати систему механізмів взаємодій ІГС з ОДВ та ОМС, різними громадськими організаціями та бізнесовими структурами. Метод інтерпретації застосовувався при дослідженні різних правових інструментів щодо запобігання та протидії корупції, покращення антикорупційних заходів, зокрема у сфері реформування антикорупційного законодавства, створення антикорупційних органів, розробки механізмів контролю та противаг корупції. Методи моделювання та узагальнення використовувалися при виробленні моделі оптимізації діяльності ІГС у формуванні антикорупційної політики. Застосування системного підходу дозволило розглянути антикорупційну політику не тільки як багаторівневу структуру, що включає різні рівні, сфери, але і як функціональну систему, що взаємодіє з іншими соціальними системами.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертаційній роботі обґрунтовано вплив інститутів громадянського суспільства на антикорупційну політику з виявом їх механізмів як багаторівневої системи заходів, спрямованих на вироблення оптимальної антикорупційної стратегії держави, що конкретизовано у низці наукових положень, зокрема:

уперше:

-обґрунтовано теоретичні засади механізмів впливу інститутів громадянського суспільства на формування антикорупційної політики, що включають: а) систему заходів як противаг, які ґрунтуються на принципах верховенства права, учасницької демократії, політичної волі, довіри, відкритості, підзвітності діяльності ПОВ; б) нормативно-правові, інституційно-організаційні, функціонально-діяльнісні інструменти публічного управління; в) технології досягнення мети (ефективні зарубіжні антикорупційні громадські практики; механізми взаємодії між ІГС та ОДВ і ОМС; системний моніторинг рівня довіри

до органів влади; врахування корупційних ризиків; особисті якості представників ІГС; система антикорупційних освітньо-виховних заходів);

удосконалено:

- основні етапи формування інституційної спроможності ІГС у сучасній Україні в процесі їх протидії корупції, зокрема: патріотично-номенклатурний як активізація громадських ініціатив (1991-1999 рр.); конфронтаційно-олігархічний як протистояння та протидія становленню системи олігархічної корупції (2000 -2014 рр.);– партнерсько-інституційний, коли ІГС стають активним суб'єктом антикорупційної політики (2015 р. - до сьогодні);

- механізми та інструменти впливу інститутів громадянського суспільства як суб'єкта антикорупційної політики, що подані у нормативно-правових актах (повідомлення про випадки корупції; проведення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та їх проєктів; здійснення громадського контролю за діяльністю органів влади; внесення пропозицій щодо вдосконалення чинних антикорупційних нормативно-правових документів; проведення наукових, соціологічних досліджень з проблем протидії корупції і т.д.); однак у законодавстві відсутня цілісна концепція діяльності інститутів громадянського суспільства в процесі формування та впровадження антикорупційної політики (неналежна координація та взаємодія між ІГС та ОДВ, ОМС; певна фрагментація та розпорошеність форм та методів діяльності громадських організацій і т.д.);

- ефективні міжнародні практики, що вже використовуються в Україні (створення спеціальних антикорупційних інституцій, Інститут викривання, зростання показників громадської участі), та чинники, які ще недостатньо впроваджуються, такі як політична воля державного керівництва; партнерське співробітництво між органами влади та місцевим самоврядуванням з громадськістю, з міжнародними громадськими організаціями; ефективно залучення ІГС до антикорупційних просвітницьких заходів; підтримка громадських ініціатив та розширення діалогових платформ;

- модель оптимізації діяльності ІГС у виробленні антикорупційної політики, основними складовими якої є: механізми взаємодії між ІГС та ОДВ і ОМС (інформаційно-комунікативний, експертно-аналітичний, освітньо-виховний, організаційно-фінансовий, практично-партнерський); системний моніторинг рівня довіри до органів влади; врахування конкретних контекстів корупційних ризиків; особисті якості представників ІГС (компетентність; відповідальність; здатність ефективно співпрацювати з різними недержавними організаціями, владними структурами, міжнародними партнерами та іншими зацікавленими сторонами; адаптивність; лідерство); система антикорупційних освітньо-виховних заходів;

набули подальшого розвитку:

наукові погляди на сутність понять:

- антикорупційна політика як сукупність засобів, спрямованих на запобігання корупції, виявлення та припинення корупційних дій, а також на відновлення порушених стандартів доброчесності та етичних норм у сферах громадського та державного життя;

- інститут громадянського суспільства як недержавне, добровільне об'єднання, що представляє суб'єктність у системі публічного управління і виконує різноманітні функції в сфері громадської участі, захисту прав і інтересів громадян, а також розвитку громадянської культури та соціальної взаємодії;

- антикорупційна політика у публічному управлінні як комплексна діяльність представників ОДВ, ОМС, ІГС, бізнесових структур та за підтримки суспільства, спрямована на запобігання, виявлення та припинення корупційних явищ в сфері державного управління та громадського сектору;

- механізм впливу ІГС на антикорупційну політику як багаторівнева система комплексних засобів, контекстуальна конкретизація яких залежить від їх функціональної спрямованості, методів, принципів та інструментів впливу;

- ефективні моделі формування та реалізації антикорупційної політики у міжнародній практиці: вертикальна (Сінгапур), у якій пріоритет належить

вертикальним, жорстким адміністративним засобам; горизонтальна (Швеція) як багаторівнева система механізмів громадських ініціатив, громадських практик; змішана (Польща) як взаємодія вертикальних та горизонтальних механізмів, в яких відстежується поєднання як адміністративних важелів впливу на вироблення та впровадження протиаг корупції, так і активне застосування громадських стратегій;

-положення про доцільність застосування основних зарубіжних антикорупційних практик, що включають комплекс примусових, попереджувальних і просвітницьких процедур запобігання та протидії корупції, шляхом: а) закріплення документами ООН, РЄ, ЄС, які ратифіковані національними законодавствами багатьох країн; б) розвитку ІГС як суб'єкта вироблення антикорупційної політики, її прозорості, контролю, відкритості, публічності, незалежності; в) розвитку професіоналізму представників ІГС, їх інформаційне, технічне забезпечення, вільний доступ до ЗМІ;

- технології антикорупційного виховання, що включають: систему освітньо-просвітницьких заходів, спрямованих на формування сприйняття корупції як чинника, який загрожує національній безпеці країни, кожній особистості, оскільки нівелює демократичні цінності, спричиняє дисбаланс у системі громадянського суспільства; формування критичного мислення щодо сприйняття різних форм корупціогенної міфотворчості, зокрема певних стереотипів, месіанських установок тощо;

- положення про необхідність застосування механізмів впливу інститутів громадянського суспільства на антикорупційну політику України, зокрема під час війни та повоєнного оновлення держави шляхом: а) посилення ролі ІГС у: встановленні громадського контролю за дотриманням чинного законодавства; участі у проведенні антикорупційної експертизи проєктів законів та чинного законодавства; сприяння цифровізації державного та публічного управління; підтримки волонтерського руху; мінімізації корупційних ризиків у проєктах реконструкції та розподілу гуманітарної допомоги; запровадженні ефективних громадських комунікативних антикорупційних практик; б)

зменшення бюрократичних процедур держави у системі документообігу, грантів, при втручанні у формування політичної волі та відповідальності ПОВ, при дотриманні кодексів етики у публічній владі.

Теоретична і практична значущість роботи полягає в тому, що сформульовані висновки та рекомендації були використані у (Додаток Е):

- процесі вироблення антикорупційної стратегії, яка включає комплекс адміністративно-управлінських, організаційних, політико-правових, фінансово-економічних та інформаційно-комунікативних процедур та інструментів (довідка Хмельницької районної ради Вінницької області №01-16-112 від 15.11.2023 р.);

- практичній діяльності – при вдосконаленні діяльності представників ІГС та реалізації державної антикорупційної політики (довідка: ГО «Аналітичний центр «Об'єднана Україна» №01 від 13.11.2023р.; довідка: Черкаський обласний контактний центр №235/01-03 від 16.11.2023р.);

- освітній діяльності – під час викладання студентам вищих навчальних закладів дисциплін «Публічне адміністрування», «Публічне управління», «Механізми державного управління», «Антикорупція та доброчесність», а також при підготовці підручників, навчально-методичних комплексів (довідка: Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова №01/2230 від 10.11.2023р.; довідка: Київський національний університет імені Тараса Шевченка №-41-33/26 від 10.11.2023р.);

- науково-дослідній сфері – для подальших наукових досліджень у сфері вдосконалення механізмів впливу ІГС на антикорупційну політику України.

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки та практичні рекомендації, які характеризуються новизною і становлять цінність для розвитку науки про державне управління, отримані автором самостійно.

Апробація результатів роботи. Матеріали дослідження та його основні ідеї апробовані на: Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих учених «The Days of Science – 2019» (April 23-24, Kyiv, Ukraine, 2019,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, May 8-12, Zielona Gora, Poland, 2019 University of Zielona Gora), The Days of Science of The Faculty of Philosophy – 2020 : Abstracts (Kyiv, April 22-23, 2020), International Scientific Conference «The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2021» (the first session, Kyiv, Ukraine, April 21- 22, 2021), «The Days of Science of the Faculty of Philosophy –2022», International Scientific Conference (2022; Kyiv), The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2023: Abstracts of International Scientific Conference (May 11-12, Kyiv, 2023); Міжнародній науковій конференції. П'яті Танчерівські читання «Вивчення релігії у Київському університеті(до 60-річчя кафедри релігієзнавства)» (28 жовтня 2019 р., м. Київ), Міжнародній науковій конференції. VI Танчерівські читання «Релігійна безпека в Україні в умовах коронавірусної пандемії» (27 жовтня 2020 р., м. Київ), Міжнародній науковій конференції. VIII Танчерівські читання «Релігія та війна: сучасні виклики» (31 жовтня 2022 р., м. Київ); III Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю здобувачів вищої освіти та молодих вчених в рамках заходу «Школа розвитку молоді» (Київ, 25 листоп. 2020 р.); VIII International Scientific Conference: «Scientific Research: the Paradigm of Innovative Development» (Prague, Czech Republic, April 30, 2021); науково-практичній конференції «Вектори розвитку та результати досягнень науки в сучасному освітньому просторі»,(м. Одеса, 23-24 липня 2021 р.); II всеукраїнській науково-практичній конференції «Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах» з міжнародною участю (18 листопада 2021 р., Вінниця); Development of modern science in the conditions of the latest paradigm of functioning of society and the state. Collection of theses of scientific and methodical reports of international scientific-practical conference.(December 6-7, 2021); III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах» з міжнародною участю (17 листопада 2022 р., Вінниця); IV всеукраїнській науково-практичній конференції «Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах» з міжнародною участю (16-17 листопада 2023 року, Вінниця); на щорічному Всеукраїнському круглому столі

«Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри Гідності та Свободи українського народу» (Київ, 23 листопада 2022 р.); щорічному Всеукраїнському круглому столі «Вітчизняний парламентаризм: виклики в сучасному геополітичному вимірі» (21 листопада 2023 р.)

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладені у 19 наукових працях, зокрема у 4 статтях у наукових фахових виданнях України, 15 - у публікаціях матеріалів конференцій.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 251 сторінок, обсяг основного тексту 200 сторінок. Робота містить 5 рисунків, 5 таблиць, 6 додатків. Список використаних джерел включає 283 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА АНТИКОРУПЦІЙНУ ПОЛІТИКУ

1.1. Термінологічні системи «корупція -корумпованість», «політична корупція -антикорупційна політика»: їх сутність та особливості взаємозв'язку

Упродовж багатьох років проблема корупції залишається актуальною як у науковому дискурсі, так і на різних міжнародних форумах та в нормативно-правових документах як міжнародних інституцій, так і в Україні. Кожний історичний період відзначається активним вивченням і обговоренням проявів корупції відомими вченими, державними діячами та публіцистами. Це виявляється у написанні фундаментальних книг і статей, проведенні міжнародних та національних конференцій, а також у парламентських слуханнях, де обговорюються антикорупційні стратегії та розробляються нові підходи до вирішення корупційних проблем.

У контексті вивчення проблем явища «корупція» важливо розглянути такі взаємопов'язані феномени як «корупція – корупційність» та «політична корупція – антикорупційна політика». Ці термінологічні системи вирізняються взаємозв'язком і їхні смислові аспекти можна розглядати з різних дослідницьких підходів. Тим паче, у сучасній науковій літературі феномен корупції досліджується у різноваріативних інтерпретативних «зрізах», про що зазначає українська науковиця В. Гошовська [29, с. 3-12].

Корупція своїм корінням сягає глибини давніх тисячоліть і, незважаючи на постійні зміни у формах та модифікаціях, вона не втратила й нині своєї актуальності. Важливо враховувати історичні конотації цього явища, зокрема етимологію терміну «корупція», що походить від латинського слова «corruption» - «підкуп», «псування». Це поняття закріпилося у римському праві, у якому декілька осіб могли здійснити спробу порушити судовий процес, внівши у нього деяку дисфункціональність.

У римському праві поняття корупції як бруду стало асоціюватись саме з державою. У правовому сенсі воно пов'язувалося з певними діями — руйнацією, внесенням дисбалансу, фальсифікацією свідчень тощо. У часи республіканського періоду в Стародавньому Римі нагляд за державною скарбницею покладался на сенаторів, які залучали для цього значний адміністративний апарат. Верхній, ієрархічний рівень цього апарату представляли цензори, які були відповідальними за фінансовий кошторис. А нижню сходинку в ієрархії займали квестори – охоронці скарбниці. Зазвичай чиновники мали можливість вносити корективи у боргові книги за відповідну винагороду. А самі квестори «підмазували» цензорів, щоб ті, зі свого боку, не надто ретельно перевіряли боргові записи. Цензори ж заносили певну винагороду сенаторам. Таким чином, діяла справжня корупційна вертикаль.

Слово «корупція» у латинській мові (*corruptio, onis*) витоково пов'язане з грецьким словом, що означає «бруд» та має більше десятка значень. Одне з них – «підкуп», інші вказують на різні рівні фізичного та морального падіння: осквернення, руйнування, розбещення, псування, приведення в занепад тощо. Римська юриспруденція ідентифікувала поняття «*corruptio*» як порушення відносин у системі «підкуп-вигода», коли особа, використовуючи свій публічний статус, намагалася отримати хабаря. Однак, незважаючи на широкий спектр значень, термін завжди мав негативно-руйнівний смисловий відтінок.

Загалом, у Стародавньому світі корупція розглядалася як протизаконна діяльність. Ті, хто порушував усталені правила державного ладу, встановлюючи свої власні, в тому числі через хабарництво та казнокрадство, підлягали покаранню. У римському праві поняття корупції, асоціюючись з негативним явищем, мало безпосереднє відношення до державної системи. З правової точки зору воно пов'язувалося з такими діями як руйнація, внесення дисбалансу, фальсифікація свідчень тощо. «Зловживання владою у сфері адміністративних відносин призводили до того, що на відповідальні посади призначалися не люди, які заслуговували на підвищення своєю працею на благо імперії, а особи, що мали зв'язки з високопоставленими провінційними начальниками. Внаслідок

цього інтереси держави відійшли на другий план. Такі співробітники, отримавши державну владу, діяли переважно у своїх власних інтересах, намагаючись посилити вплив та багатства» [251, с. 148]. Отже, у корупційній взаємодії однією із сторін завжди має бути особа, яка має публічний статус і можливості розпоряджатися довіреною їй владою в особистих інтересах. Іншими словами, саме влада (владні повноваження) є основою та живильним середовищем для протиправної дії – корупції. Проте, створюючи різного роду перешкоди для протиправних дій, у Стародавньому Римі прагнули зберегти ідею управління, поєднуючи процес управління і закон у єдине поняття – мистецтво політики.

Отже, у Стародавньому Римі формувалася також і система протидії корупції. Це виявлялося у виробленні превентивних та каральних заходів, а також ставилося питання не лише про регулятивно-правовий аспект корупції, але й про її моральний бік. Проте слід врахувати і той чинник, що зазвичай римське право у боротьбі з корупцією використовувало репресивні методи, що призводило до відсутності системної протидії корупції, великої політизації законодавчої і правозастосовної практики, що згодом стало однією з причин падіння Римської республіки. Таким чином, корупція є злочинним типом відносин, який їх деморалізує, спричиняє зло, знищує совість, що цілком відповідало тогочасним умовам Римської республіки.

Арістотель (384-322 рр. до н. е.) у своїй праці «Політика» визначав корупцію як один із шкідливих чинників, який сприяє загибелі держави чи її деградації. Він розглядав різні зміни у формах управління і вказував, що перехід від монархії до тиранії є формою занепаду, оскільки в даному процесі виявляються виключно прагматичні інтереси однієї чи кількох осіб, що порушують принцип справедливості. Арістотель стверджував: «Оскільки управління в державі — те саме, що й політична система, остання ж ототожнюється з верховною владою в державі, то звідси неминуче випливає, що ця верховна влада мусить перебувати в руках або одного, або небагатьох, або більшості. І коли одна людина, чи кілька, чи багато керуються інтересами про загальне щастя, то, звичайно, такі форми — правильні; а ті форми, де мається на

увазі особиста вигода чи то однієї особи, чи небагатьох, чи більшості, — являють собою відхилення від правильних» [8, с.77]. Отже, філософ ставить питання про правильність/неправильність форм управління у державі, які залежать від осіб, що презентують дані форми, від того, які інтереси вони переслідують.

Перший, хто використовував термін «корупція» у близькому до сучасного значення, був італійський політичний діяч Н. Макіавеллі (1469-1527), який ідентифікував її як грабіжницьку систему з боку чиновників[80]. Він порівнював корупцію з хворобою, яка спершу важко розпізнається, але легко лікується, однак згодом все змінюється навпаки – легко розпізнається, але майже не піддається лікуванню.

Посилаючись на історичні документи, вітчизняні історики вказують на те, що наші предки також висловлювали негативне ставлення до корупційних явищ. Наприклад, у Запорізькій Січі Велика екстрадинаційна Рада у своєму рішенні від 23 грудня 1764 року стверджувала, що відповідно до військового уставу отаманам та старшинам було заборонено використовувати військовий бюджет для особистих потреб під загрозою «смертного штрафу». Якщо ж отаман виявлявся недоброчесним чи підтримував злочинні дії, йому загрожувало покарання і він не міг бути переобраним наступного разу [69, с. 5].

У «Словнику іншомовних слів» дещо змінюються смислові конотації феномена «корупція». По-перше, вона розглядається як підкуп чиновників та громадських діячів, що здійснюється в сфері публічного управління. По-друге, вона розуміється як становище, що охоплює урядові та адміністративні кола, або її «інша назва – корумпованість» [170, с.301]. Отже, в даному випадку мова йдеться про корумпованість, яка може бути визначена і на рівні окремих організацій під час проведення внутрішніх аудитів, антикорупційних перевірок та інших механізмів контролю за їх діяльністю. Також корумпованість може виявлятися у різних аспектах особистої та професійної поведінки.

До речі, соціологічні дослідження засвідчують, що одним із показників оцінки ситуації в Україні є рівень корумпованості тих чи інших інституцій чи посадових осіб. Зокрема, за даними результатів соціологічного опитування

(лютий-березень 2023 року) [104], респонденти, оцінюючи рівень корумпованості соціальних інститутів за шкалою від 1 до 10 (1 – відсутність корупції, а 10 – високий рівень), надають такі оцінки корумпованості в Україні: влада в цілому – 6,8 балів, Верховна Рада – 6,8 балів, Кабінет Міністрів – 6,1 бал, Міністерство оборони – 5,8 балів, обласна влада – 5,7 балів, Офіс президента – 5,6 балів, антикорупційні органи (НАБУ, САП, НАЗК) – 5,6 балів. При цьому відстежується найнижча оцінка рівня корумпованості у громадських організацій, що займаються протидією корупції (4,7 бали), а також у президента України (4,0 бали) [103].

Таким чином, корупція визначається не лише як неправомірна дія, пов'язана з ситуацією «підкуп-вигода», але й як стан свідомості, закріплений у певних установах, які виявляються у діях, згодом стаючи нормою поведінки. Власне, корумпованість, закріплюючись у поведінці та діяльності особи, при відповідних обставинах визначає спосіб мислення та стиль життя. У «Словнику української мови» корупція визначається як «підкупність, продажність урядовців і громадських діячів» [172, с. 302]. І в даному визначенні корупції акцентується увага на її персональній «зріз», тобто певну корумпованість як конкретну діяльність особи, яка вчиняє корупційні дії. Отже, у понятті «корумпованість» феномен «корупція» набуває статусу конкретності та контекстуальності. Сміслові нюанси термінологічної системи «корупція - корумпованість» подано нами у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Порівняльна характеристика корупції та корумпованості

Характеристика	Корупція – корумпованість	
	Корупція	Корумпованість
Визначення	Зловживання владою чи становищем з метою особистої вигоди чи вигоди групи	Схильність, залучення до корупційних практик, порушення етичних норм.
Характер дій	Активні корупційні дії та схеми, такі як хабарі, взятки, підкуп	Схильність, непряме включення до корупційних процесів,

		однак не завжди активна участь
Виявлення	Розслідування, аудити, свідчення свідків та інші методи	Конкретні докази корупційних вчинків.
Правові засади	Існують відповідні кримінальні та адміністративні статті	Може виявлятися в порушеннях етичних кодексів чи моральних приписів
Масштаб	Може бути індивідуальною, груповою чи системною, охоплювати всі рівні влади	Зазвичай характеризується як індивідуальна чи групова поведінка, часто без значного впливу на систему
Негативні наслідки	Порушення принципів справедливості, демократії та рівності;	Порушення етичних правил, кодексу ділової поведінки

Джерело: Авторська розробка на основі [29; 103].

Отже, поняття «корумпованість» зорієнтоване на самі факти корупції та неправомірні вчинки. У ньому акцент робиться на особах чи групах, які використовують свою владу чи статус для особистого збагачення або отримання інших неправомірних вигод.

Загалом, такий інтерпретативний «зріз» корупції є необхідним, однак недостатнім. Адже корупція – це не лише підкуп, хабар та інші конкретні прояви; це соціальне явище, в якому протиправна дія чи бездіяльність службовця на посаді спричиняє порушення правових норм та приписів. Отже, корупція є соціально-правовим явищем, що виявляється у протиправних діях, які порушують норми спільноти, підривають її основи, порушуючи права і свободи особистості. У «Спільному Зверненні до Європейського парламенту, Ради і Європейського економічного і соціального комітету по боротьбі з корупцією» (Брюссель, 3 травня 2023 р.) [242], що надійшло від Європейської комісії, зазначено: «Зазвичай під корупцією розуміють зловживання довіреною владою в особистих цілях» [242].

Отже, різноманітні підходи до розуміння сутності корупції підтверджують, що це явище є складним і неоднозначним. Корупція, маючи широкий спектр проявів, включає зловживання владними повноваженнями, протиправну діяльність та поведінку чиновників, представників влади, які спричиняють руйнацію моральних норм. Отже, виникає цілком слушне питання: «Чи можливо позбутися корупції загалом?» Одна з можливих відповідей на це питання криється у суперечливому сприйнятті корупції у масовій свідомості, з одного боку, як соціально-небезпечного та злочинного явища, а з іншого – водночас як невід'ємної частини людського життя та звички [20, с.123].

У міжнародних правових документах корупцію визначають у різних аспектах. Зокрема, її розглядають як зловживання службовими повноваженнями або службовим становищем, державною владою, якщо особа одержує вигоду, переслідуючи особисті цілі, або як одержання вигоди в інтересах третіх осіб або груп [62]. Аналогічне визначення корупції міститься у Законі України (далі - ЗУ) «Про запобігання корупції» від 14.10.2014. № 1700-VII., де корупція розглядається як використання особою наданих їй службових повноважень з метою одержання неправомірної вигоди чи прийняття такої вигоди для себе чи інших осіб, або схилення особи до протиправного використання службових повноважень [146].

Отже, в правовому контексті інтерпретація корупції включає такі особливості: 1) особа використовує свої службові повноваження виключно для задоволення особистих інтересів; 2) головною метою є отримання неправомірної вигоди (отримання грошових винагород, подарунків, послуг, або будь-яких інших переваг у обмін на послуги чи вплив); 3) такі дії визнаються протиправними як порушення правових норм, зокрема діяльності державного службовця та його службових можливостей з метою змусити цю особу до протиправного використання своїх повноважень.

Слушною є думка А.Хассана [236], який ставить питання про характер та форми зв'язку впливу корупції на безпеку людини, окреслюючи його різні варіанти, зокрема: між корупцією та безпекою людей існує безпосередній

зв'язок; кореляція між корупцією та безпекою людини є зворотною, тобто чим більше поширена корупція, тим менший рівень безпеки людини; існує значний вплив корупції на безпеку людини, який має різні прояви. При цьому дослідник зазначає, що корупція може бути визначена як девіантна поведінка, яка спрямована на досягнення приватної, матеріальної або будь-якої іншої вигоди за рахунок суспільних інтересів способами, які суперечать законам, адміністративним правилам, релігійним вченням та узгодженим суспільним цінностям і нормам [236]. Таким чином, корупція представляє собою протиправну поведінку, головною метою якої є виключно прагматичний особистий інтерес публічної особи, зокрема такої як державний чиновник, який порушує встановлені закони та публічні норми, зловживаючи своїм службовим становищем. Причому корупція має яскраво виражений політичний аспект, оскільки її носіями виступають публічні посадовці як представники державних органів влади.

У цьому випадку отримання хабаря державним посадовцем включається у контекст публічно-управлінської сфери та стає стійкою нормою поведінки, складовою його особистісних якостей. Важливо відзначити, що корупційна звичка може бути індивідуальною та ситуативною залежно від можливостей посадовця, його світогляду та ціннісних переконань. Це слабкість, яка опановує представником влади; й саме вона стимулює його до корупційних дій. Щоб зменшити це спокусливе бажання, важливо ввести феномен корупції у ширший контекст, який включає обмеження державного монополізму у сфері протидії корупції. Такий підхід передбачає залучення представників громадськості, які стають суб'єктом формування антикорупційної політики, використовуючи різні інструментальні засоби та механізми.

Вважаємо, що корупційні схеми підривають довіру до державних органів влади, негативно впливають на систему засобів протидії корупції, загрожують національній безпеці та стабільності держави. Корупційна діяльність державного чиновника чи політичного діяча, спрямовуючись на особистий зиск та порушення законодавства, завдає шкоди інтересам громадськості та суспільної

моралі. Такі порушення можуть включати надання послуг чи благ третій стороні, що винагороджує посадовця матеріальними чи іншими вигодами за доступ до фінансових, матеріальних ресурсів та важелів влади [180, с.350]. Зазвичай правові норми та корупційні конфлікти можуть створювати суперечності між діяльністю корумпованого чиновника та його місією, призначенням.

У соціологічному «зрізі» дослідження корупції звертається увага на її інституційні причини, що ґрунтуються на ідеях таких мислителів як Е. Дюркгайм [цит. за 197], П. Бергер [212], М.Джонсон [241], Т. Лукман [212], С. Роуз-Еккерман [270] та ін. Ці дослідники розглядають корупцію як фактор, що порушує збалансованість системи державного управління, спричиняє дисфункцію та нівелює демократичні цінності та пріоритети. Інші дослідники – Й. Вачс, Т. Яссері, Б.Ленгел, Й.Кертесз визначають корупцію як «соціальну чуму», яка формує нерівність, сприяє збагаченню одних за рахунок інших та негативно впливає на великі соціальні групи» [273]. Вони також наголошують на тому, що корупція, будучи одним з найбільш прихованих видів злочину, унеможливує здійснення оцінки її розмірів загалом, навіть за наявності значної регіональної інформації [273]. Для деяких соціальних груп корупційні схеми є засобом збереження їх соціально-політичного та економічного статусу, в той час як інші використовують їх для асиміляції в політичну систему через відсутність інших легітимних шляхів. Однак високий рівень корупції стає загрозою для національної безпеки країн, позаяк він безпосередньо негативно впливає на національну конкурентоспроможність [208, с.7-8].

Відомий французький соціолог Е. Дюркгайм пропонує розглядати корупцію як явище, що порушує соціальну спільноту та розглядається як злочин. Е.Дюркгайм вважає неприпустимою боротьбу з корупцією поліцейськими методами, вказуючи, що корупція, як соціальне явище, є складовою культури населення [цит. за 197, с.38-39]. З іншого боку, соціологи П. Бергер і Т. Лукман у праці «Соціальне конструювання реальності. Трактат з соціології знань» [212] звертають увагу на проблему соціально конструйованої реальності, що визначає процес соціального проектування та технологічного перетворення світу. Вони

виділяють рівні соціально конструйованої реальності, зокрема такі як хабітуалізація (реальність трансформується у повсякденність), типізація (здійснює соціально-структуруючу функцію), інституціоналізація (посилює типізацію, в якій схоплюються колективні уявлення та намагання) та імідж (фіксує міру сприйнятливості реальності), кожний із яких відповідним чином презентує процес конструювання реальності.

Загалом, для розуміння сутності корупції та її моделей важливі всі рівні конструюючої реальності, які пропонуються П. Бергером і Т. Лукманом. Однак для нашого дослідження особливий інтерес представляє рівень інституціоналізації, оскільки інститути впливають на людську поведінку, встановлюючи зразки, які задають поведінці певну спрямованість. «Важливо підкреслити, що цей контрольний характер притаманний інституціоналізації як такій, до або незалежно від будь-яких механізмів санкцій, спеціально створених для підтримки інституту. Ці механізми... існують у багатьох інституціях і в усіх агломераціях інституцій, які ми називаємо суспільствами» [212, с.72-73]. Продовжуючи дану думку, зазначимо, що у цьому контексті слухним є дослідження вітчизняних науковців Я. Цимбаленко та Д.Ніколенко про важливість аналізу саме інституційного «зрізу» корупції в органах публічної влади [194, с.113-118].

Однією з провідних експерток у сфері дослідження корупції є С. Роуз-Аккерман. Свою відому працю «Корупція та держава. Причини, наслідки, реформи» вона розпочинає з визначення поняття корупції, описуючи її як «платежі, які є корупційними, якщо вони незаконно здійснюються державними агентами з метою отримання вигоди або уникнення витрат» [270, с. 9]. Роуз-Аккерман підкреслює, що корупція свідчить про неналежне державне управління, коли інституції, які повинні регулювати відносини між громадянином і державою, використовуються для особистого збагачення та надання вигоди корупціонерам [270, с. 9]. Згідно з думкою С.Роуз-Аккерман, корупція слугує для корупціонерів раціональним способом оптимізації витрат. Вона також вказує на те, що навіть якщо корупційні фактори та показники

економічного зростання здаються цілком нормальними, це може призвести як до стимулювання нових витрат, так і спотворення економічних цілей. Тим більше, що учасник, пов'язаний із корупційними мережами, завжди шукає оптимальний спосіб реалізації своїх особистих інтересів при обмежених ресурсах.

Корупція існує у всіх країнах, де існує політико-бюрократичний апарат, оскільки вона тісно пов'язана з управлінням та владою. Цей феномен може спричинити серйозні порушення в роботі системи управління, так як «корупція передбачає несанкціоновану торгівлю, яку здійснюють представницькі органи влади»[232, с.89]. В даному випадку мова йде про політичну корупцію. Зазвичай особливість політичної корупції полягає в тому, що вона є негативним оприявленням публічної політики, що вказує на недосконалість державно-управлінської сфери.

В чому ж, власне, сутність політичної корупції? Безперечно, політична корупція засвідчує недоліки публічної політики, її неефективність та демонструє дисфункціональність системи влади. Українці її вважають найсерйознішим типом корупції (81%) [174]. Корупція, набуваючи політичного характеру «підриває легітимність держави» [237, с. 8]. Причому, коли корупція проникає у структури влади, вона стає складно розплутуваною мережею корупційних схем, які часто важко виявити, оскільки вони імітують законні операції та приховуються під виглядом легітимних дій. У даному разі вона підриває здатність держави забезпечити стабільний рівень життя громадян. «Корупція деморалізує уряд та послаблює всі зусилля щодо формування політики та її імплементації. Це зменшує послуги та спричиняє фіскальний стрес, але найбільше це підриває довіру та роз'їдає законні очікування громадськості» [243, с.87].

Переважає більшість дослідників політичної корупції (В.Гошовська [28-30], В.Ємельянов [43; 215; 283]; М.Кікалішвілі [56; 57]; М.Корчак [71; 72;111]; Я.Корчак [72]; К.Майстренко [79], Н.Максіменцева [81], Д.Ніколенко [194], О.Онищук [102], Т.Паламарчук [110], О.Пархоменко-Куцевіл [111], Л.Пашкевич [110], Ю. Цимбаленко [194], Д.Чумаченко [197] звертають увагу на даний

феномен як явище соціального життя та політичного процесу, на її міждисциплінарний характер дослідження, на заходи запобігання та конкретизації засобів протидії їй, на ті чинники, що спонукають до корупційних правопорушень.

В. Гошовська у своїх працях [28-30] всебічно розкриває проблему політичної корупції, презентуючи широкий спектр її інтерпретативних «зрізів», зокрема, з одного боку, на особистісному та інституційному рівні, а з іншого – твизначаючи її як поведінку осіб, що проявляється у спотворених відносинах між державою та суспільством, у маніпуляції політичними інститутами та як функціональну норму авторитарних режимів. Дослідниця підкреслює, що політична корупція ґрунтується на нелегітимному використанні владних повноважень для досягнення політичних або особистих цілей [28, с.16].

Отже, політична корупція слугує барометром, індикатором неефективності влади та вказує на її недієздатність. Вона може проникати як у політичний простір немовби невидимі шупальця, провокуючи незаконні дії, так і у державно-управлінські структури, де, хоча може діяти легально, однак може мати суто неетичний характер. Політична корупція пов'язана з конфліктом інтересів посадових осіб та визначається як політичні дії, що суперечать інтересам суспільства [233, с. 11]. Натомість А.Карнаух, О.Гайворонська зазначають, що політична корупція – це недобросовісне використання влади політичними лідерами на свою особисту користь [55, с. 83]. Таким чином, політична корупція нерозривно пов'язана з політичними практиками, дбайливо приховуючись у їхніх структурах та намагаючись виглядати як гонорарні політичні дії. Вона стає особливо небезпечною, коли проникає в органи державної влади, оскільки тут безпосередньо взаємодіють суб'єкти, які приймають важливі рішення на рівні країни та впливають на формування та реалізацію державної політики.

Політична корупція, взаємодіючи з демократичними процесами, часто використовується представниками влади в контексті зловживання своїм службовим становищем, набуваючи імітаційних форм. Ця форма корупції становить серйозну загрозу національній безпеці, морально-етичним засадам

країни, позаяк здійснюється суб'єктами політики, які наділені повноваженнями приймати рішення від імені народу. Запобігання політичній корупції, як підкреслює В. Гошовська, є ключовою умовою успішного стратегічного розвитку Української держави, а наукова перевірка механізмів запобігання політичній корупції може служити фундаментом для підвищення ефективності діяльності органів представницької влади [26, с.6]. Вважаємо, що в цьому контексті широкі можливості відкриваються саме в площині взаємозв'язку механізмів запобігання політичній корупції та політичного фінансування.

Нині у вітчизняному науковому дискурсі існує думка про те, що у чинному законодавстві відсутнє юридичне визначення поняття «політична корупція» [72; 81]. О.Гайворонська [55], А.Карнаух [55], М.Корчак [72], Я.Корчак [72], Н.Максіменцева [81] у своїх дослідженнях звертаються до аналізу нормативно-правових актів щодо встановлення правил і обмежень у фінансуванні політичних партій, введенню прозорості та відповідальності для них та їх виборчих кампаній. Вітчизняна науковиця Н.Максіменцева у статті «Протидія політичній корупції щодо фінансування політичних партій: перспективи імплементації законодавства ЄС» [81] акцентує увагу на проблемність визначення феномену «політична корупція», на його відсутність у чинному законодавстві та ставить питання про те, чому вітчизняний законодавець «переносить» з'ясування його сутнісних характеристик саме у площину політичного фінансування. Також до даної проблеми звертаються і вітчизняні науковці М. Корчак та Я. Корчак, влучно зазначивши, що «політична корупція – це завжди трансформація влади в капітал» [72, с.36].

Закцентуємо увагу на нормативно-правові документи, в яких розглядаються різні напрями фінансування політичних партій, а саме: ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 08.10.2015 № 731-VIII [135] (у ньому ставиться питання про посилення проблеми відкритості та контролю у сфері фінансування політичних партій, встановлюється ряд правил та обмежень, спрямованих на забезпечення прозорості та чесності фінансових операцій, на запобігання

можливості використання фінансових ресурсів для корупційних цілей); ЗУ «Про політичні партії» № 2365-III від 05.04.2001[159] (розглядається питання про державне фінансування, що регулюється шляхом встановлення механізму фінансування політичних партій з державного бюджету, включаючи критерії, яким вони повинні відповідати для отримання цих коштів, порядку їх розподілу та використання); ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 19.12.2019 № 410-IX [136] (розглядається правове регулювання грошових внесків на підтримку політичної партії, обмеження у їх здійсненні, вчасне подання фінансової звітності). Навіть у цьому невеликому екскурсі нормативно-правових документів відстежується посилення прозорості, контролю та відповідальності у діяльності політичних партій, через які на практиці реалізується народовладдя (демократія); саме вони виступають як основні засоби організації та артикуляції політичних ідей, інтересів та поглядів громадян, відіграючи ключову роль у формуванні урядів та прийнятті рішень на різних рівнях влади. Таким чином, протидія політичній корупції уможлиблюється завдяки прозорості та відкритості політичного фінансування, яке може бути одним з основних джерел ресурсів для політичних партій і кандидатів; проте недоліки у цій сфері можуть призвести до серйозних порушень демократичних принципів та виникнення політичної корупції.

Вважаємо, що доцільно пов'язувати процес фінансування політичних партій із політичною корупцією, яка в даному випадку набуває певної конкретизації. Адже механізми протидії політичній корупції безпосередньо корелюються з механізмами формування політичного фінансування. Крім того, політичне фінансування легше піддається контролю і регулюванню порівняно з іншими аспектами корупції, такими як використання адміністративних ресурсів або підкуп виборців, що може сприяти впровадженню ефективних заходів боротьби з корупцією через зміну законодавства та впровадження механізмів моніторингу та контролю. Тим більше, у багатьох країнах політичне фінансування є одним з основних чинників реформ у контексті системи

запобігання та протидії корупції через його прямий зв'язок з прозорістю, чесністю та демократією в цілому.

Отже, на сьогодні існують різні наукові підходи до визначення феномену «політична корупція». Цей вид корупції вирізняється функціональною специфікацією, оскільки він притаманний конкретній сфері – політичному управлінню і відрізняється від повсякденного практичного досвіду. Також поняття політичної корупції тісно пов'язане з терміном «клієнтизм», що представляє собою форму організації суспільства, де взаємовідносини розгортаються у системі «клієнт-патрон» та побудовані на принципах особистої відданості, лояльності, цілковитої залежності.

Політична корупція характеризується вузьким колом тих, хто має прямий контакт з нею як об'єктами або суб'єктами корупційних дій, що ускладнює її виявлення. Важливо відзначити, що цей вид корупції не завжди виражається конкретним матеріальним втіленням у формі грошового еквівалента чи надання певних послуг. Часто політична корупція називається «елітарною» або «елітно-владною», оскільки її представники займають найвищі державні посади, використовуючи свої повноваження не на користь суспільства, а на особисті, корисливі цілі для власного політичного збагачення. Отже, часто суб'єкти даної форми корупції мають високий соціально-політичний статус та імітують «необхідну» діяльність, критерієм якої є ситуація вигоди, що закріплена у суто особистому інтересі.

Крім того, учасники політичної корупції можуть використовувати свій статус та владні спроможності для формування правового середовища, спеціально створюючи умови для подальших корупційних дій, зокрема закладаючи підґрунтя для «правових лазівок», «обхідних шляхів» і т. д. Важливо враховувати, що політична корупція набуває певних характеристик у конкретно-історичному типі суспільства та його контекстуальних особливостях, часто вміло «вписуючись» у кризові ситуації та «використовуючи» їх.

Також політична корупція пов'язана з формуванням системи запобігання та протидії їй, яка постійно вдосконалюється і закріплюється у нормативно-

правових документах. Важливою її особливістю є та, що чим складніші та витонченіші схеми політичної корупції, тим більше вони спонукають до необхідності розробки ефективної системи запобігання та протидії їм – антикорупційної політики. Зважаючи на дану обставину, пропонуємо розглядати понятійний ряд «політична корупція – антикорупційна політика» як діалектично взаємопов’язану систему, що відображено нами у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Порівняльна характеристика політичної корупції та антикорупційної політики

Характеристика	Політична корупція – антикорупційна політика	
	Політична корупція	Антикорупційна політика
Визначення	Зловживання владою у особистих інтересах, хабарництво, підкуп	Система заходів для запобігання та протидії корупції
Мета	Особисте збагачення, здобуття влади, лобювання особистих інтересів	Запобігання та ефективно усунення корупційних явищ у суспільстві
Правові засади	Існуючі закони, які регулюють протидію корупції	Вдосконалення законодавства для посилення відповідальності за корупційні дії
Сфери впливу	Владні структури, бізнес, політичні процеси	Всі сфери суспільства: влада, бізнес, громадянське суспільство
Засоби реалізації	Хабарі, взятки, підкуп, фальсифікація виборів	Законодавство, антикорупційні органи, прозорість, антикорупційна освіта, громадська участь
Вплив на суспільство	Руйнує довіру до влади, порушує справедливість	Сприяє довірі до інститутів, посилює прозорість та рівність
Спрямованість	Отримання вигоди, зловживання публічною владою, лобювання інтересів	Запобігання корупції, зміцнення інституційної прозорості, створення умов для ефективного

	груп, фальсифікація виборів, руйнація державних інститутів, створення клієнтелізму, порушення рівності та справедливості	управління та дієвих антикорупційних інститутів, розвиток законодавства та політики, залучення громадян та ЗМІ, міжнародне співробітництво, сприяння етичному лідерству
--	--	---

Джерело: Авторська розробка на основі [28; 29].

Основні засади формування та реалізації антикорупційної політики України розроблені у низці нормативно-правових актів, а саме: ЗУ «Про запобігання корупції» Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII [146], Антикорупційній стратегії на 2021-2025 роки [7], ЗУ «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» від 20.06.2022 р. № 2322-IX [148]; Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки» від 4 03.2023 р. № 220-2023-п. [149], у яких подаються її напрями, заходи, сутність яких зводиться, по-перше, до мінімізації рівня корупції; по-друге, до забезпечення суспільства від загроз, впливу і наслідків корупції; по-третє, до її запобігання, виявлення та усунення причин і умов, що спонукають до корупційних правопорушень. На нашу думку такий «зріз» аналізу є необхідним, однак недостатнім, позаяк феномен «антикорупційна політика» у даному випадку більше пов'язаний із ближчим смисловим поняттям – політичною корупцією, а не з корупцією як такою.

Українські вчені – В. Гошовська [26-30; 229-230], В. Василевич [39], Т. Василевська [39], Л. Даниленко [35-37; 229], В.Ємельянов [43; 215; 283], О.Карпенко[192; 193], М. Кікалішвілі [56;57], Н.Корчак [71-72], Н. Максименцева [81], В. Нестерович [96], В. Федоренко [96], А. Новак [98], Я. Цимбаленко [192; 193;194] та ін., орієнтуючись на загальнодержавні документи, які визначають антикорупційну політику, розробили методологічні принципи дослідження

формування основ антикорупційної політики. Також О.Пухкал, І.Рейтерович, М. Ситник, С. Телешун та ін. [161] провели дослідження у контексті євроінтеграції України щодо з'ясування сутнісних характеристик публічної політики, антикорупційної політики та їх суспільних змін. Отже, українські науковці здійснюють комплексні дослідження, звертаючи увагу на сутнісні характеристики політичної корупції, її модифікаційні форми та напрями, тенденції антикорупційної політики. Для нашого дослідження важливими є основні методологічні принципи антикорупційної політики, на які зацентрували увагу вищезазначені науковці, зокрема превентивність (основний акцент робиться на запобіганні корупції шляхом розробки та впровадження ефективних механізмів, процедур та стратегій); комплексність (охоплення всіх сфер діяльності державних та приватних суб'єктів, включаючи законодавчу, виконавчу та судову владу, а також громадянське суспільство та приватний сектор); прозорість (забезпечення доступу до інформації та відкритості діяльності державних органів, що дозволяє громадянам та громадським організаціям ефективно контролювати дії владних структур); відповідальність (створення механізмів відповідальності за корупційні дії, включаючи розслідування, судове переслідування та покарання осіб, які здійснили корупційні дії); участь громадянського суспільства (залучення ІГС до процесу розробки, впровадження та моніторингу антикорупційних заходів, що сприяє посиленню легітимності та ефективності антикорупційної політики); міжнародне співробітництво (співпраця з міжнародними організаціями, іншими державами та міжнародними експертами для обміну досвідом та найкращими практиками у сфері запобігання та протидії корупції). Ці методологічні засади виступають основою для розробки та впровадження ефективної антикорупційної політики, спрямованої на мінімізацію корупційних ризиків та підвищення довіри до владних структур.

Ефективність заходів, спрямованих на боротьбу з корупцією, безпосередньо залежить від аналізу корупції як соціального явища, від дієвої антикорупційної політики. Ця діагностика базується на дослідженні природи,

характеристик, моделей, типів і структурно-функціональних складових корупції. Оскільки антикорупційна політика є формою практики, остільки вона проявляється у конкретному соціумі та розглядається в контексті соціальних відносин між людьми, інститутами і закріплюється у антикорупційних стратегіях. Антикорупційна політика, включаючи в себе впровадження ефективних механізмів контролю, сприяє створенню незалежних антикорупційних органів, розробці прозорих процесів управління.

При цьому важливо не лише аналізувати конкретний зміст антикорупційної політики, але також визначати, наскільки запропоновані урядом заходи для боротьби з корупцією досягають очікуваних результатів. В цьому контексті слухними є ідеї української науковиці Л. Даниленко про визначення індексу протидії політичній корупції у ПОВ [35, с. 265-276], зокрема вона підкреслює, що «визначення індексу протидії політичної корупції в представницьких органах влади в Україні лежить у площині наукового пошуку і в нашій інтерпретації включає три індикатори- корупціогенності, морально-етичної відповідальності, соціальної віддачі від реалізації політики» [35, с. 275].

Отже, антикорупційна політика – це сукупність заходів, спрямованих, з одного боку, на протидію неправомірній поведінці посадових осіб у владних структурах, мінімізацію наслідків цієї діяльності, а з іншого – на проведення профілактичних заходів, недопущення вчинення корупційних правопорушень.

Однак антикорупційна політика не лише визначає стратегію та тактику загального протистояння системі протиправних дій, але також включає в себе специфічні напрямки систематичного теоретичного вивчення і практичної реалізації спеціальних заходів. Серед них на першому місці стоїть розвиток світоглядних та ментальних передумов для подолання корупційної терпимості. Поки громадська думка не подолає бар'єр української толерантності до корупційних дій, до тих пір боротьба з хабарництвом в Україні залишатиметься безрезультатною. На другому місці за пріоритетністю знаходиться інституційно-організаційна діяльність, спрямована на подолання корупційних ризиків у публічній та державній службі. Третє місце займають спеціальні заходи щодо

антикорупційного моніторингу нормативно-правової бази, ретельне відстеження та відфільтрування корупціогенних нормативних статей за допомогою правової антикорупційної експертизи.

Таким чином, феномен антикорупційної політики безпосередньо пов'язаний з поняттями «корупція», «корумпованість» та «політична корупція». Однак даний термінологічний ряд при всьому його взаємозв'язку відрізняється певними смисловими нюансами. Антикорупційна політика представляє собою систему заходів, які спрямовані на вироблення протипаг та протидії корупції в системі державного управління. Основними її завданнями є виявлення корупційних злочинів, реалізація ефективних заходів у системі запобігання та протидії корупції, підвищення громадської свідомості та впровадження етичних стандартів поведінки державних службовців. Корупція є явищем, яке включає в себе неправомірне використання влади, підкуп, хабарництво та інші дії з метою особистого збагачення чи отримання неправомірних вигод. Корумпованість є якісною характеристикою особи, її здатністю до реалізації певних життєвих установок, які можуть стати стилем поведінки або способом життя. Політична корупція включає в себе використання посадовою особою чи політичним діячем своїх повноважень для особистого збагачення, а також підкуп представників політичних еліт для досягнення суто прагматичних цілей. Отже, антикорупційна політика представляє собою систему запобігання та протидії девіантній поведінці посадових осіб, що спрямована на мінімізацію наслідків корупції та викорінення її проявів через профілактичні заходи. Власне, політична корупція є соціальною проблемою, а антикорупційна політика — це система заходів для подолання цієї проблеми, які спрямовані на підвищення прозорості, відповідальності та ефективності державного та публічного управління.

1.2. Концептуальні засади дослідження інститутів громадянського суспільства та механізмів їх впливу на антикорупційну політику

Особливості геополітичної обстановки в сучасному світі (зокрема, епоха гібридних воєн) суттєво впливають на всі аспекти людського життя. Сучасний

світ, характеризуючись зсувом акцентів від глобальної економічної взаємодії до політичних та безпекових аспектів, зумовлює глобальну кризу, ініційовану економічною експансією наддержав і транснаціональних корпорацій. Сучасний світ характеризується як світ, де інтереси держав домінують над цінностями. Це визначається централізацією уваги на власних інтересах країн та їх ситуаційних союзах, що призводить до руйнування існуючих систем міжнародного порядку та колективної суб'єктності. Збереження та визначення суб'єктності країн стає все більше індивідуальною справою, хоча геополітичні гравці можуть декларувати зовсім інше [112, с.77].

Вважаємо, що окрім цих характеристик сучасного світу варто звернути увагу й на те, що це світ, який намагається, з одного боку, зберегти колективну безпеку, всіма можливими засобами протистояти російській агресії проти України, а з іншого – вибудувати гнучку, динамічну стратегію залучення ІГС до вирішення нагальних проблем людства, зокрема й протидії корупції, яка ґрунтується на ефективних практиках, що виробилися й позитивно зарекомендували себе в інших країнах. Отже, у цьому разі проблема виявлення та передбачення загроз, пов'язаних із корупцією, що сприяють її поширенню, стане стримуючим чинником та посилюватиме національну безпеку України, її цивілізаційну суб'єктність.

Сучасне публічне управління визначається збільшенням кількості суб'єктів, які беруть участь у створенні та впровадженні антикорупційної політики. Якщо раніше рішення приймалися виключно органами влади, то нині у даний процес все більше залучаються представники ІГС. Зменшуючи ризики нелегітимності управлінських рішень у сфері антикорупційної політики, вони сприяють врівноваженню ключових ресурсних сфер суспільства – держави, бізнесу та громадянського суспільства. Особливо важливою є їхня роль у формуванні антикорупційної політики, де ІГС стають все більш активним учасником процесу запобігання та протидії корупції.

Сутнісні характеристики та функціональні спроможності ІГС закріплені у ряді нормативно-правових актів, включаючи Постанови Кабінету Міністрів

України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики від 3.11.2010 р. № 996» [144], «Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики» від 3.11. 2010 р. № 996-2010-п [117], Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства» від 21. 11.2007 р. № 1035-р. [67], Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку сприяння проведення громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» від 5.11.2008 р. № 976-2008-п. [151], Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки» від 27. 09.2021 р. № 487/2021. [156] та ін.

Безперечно, вплив на мінімізацію корупційних схем залежить від ролі та вдосконалення чинної нормативно-правової бази. Однак український досвід останніх десятиліть підтверджує, що цей механізм сам по собі не здатний впоратися із масштабами корупції. Тому необхідно вдаватися до використання інших антикорупційних методів. У цьому контексті ключовою є зміна пріоритетів у законодавстві – перехід від розгляду ІГС як об'єкта антикорупційних відносин до їх ролі як суб'єкта, що повинно бути одним із дієвих чинників формування громадянського суспільства, його стратегічних пріоритетів у таких напрямках діяльності як експертно-аналітичний, організаційно-управлінський, освітньо-виховний і т.д.

Однак у сучасному науковому дискурсі часто такі поняття як ІГС, громадянське суспільство, громадськість ототожнюються [18; 179]. Наприклад, у Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення «Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства» від 21.11 2007 р. № 1035-р.» [67] ці поняття не розмежовується. Звернемо увагу на певну смислову кореляцію між ними. У зарубіжній науковій літературі [216] громадянське суспільство розглядається як соціальний інститут, що існує поза межами бізнесу та держави, визначаючись як «некомерційний», «добровільний» інститут, «громадянське суспільство», «третій» або «незалежний» сектор –

недержавний та соціально спрямований сектор [216, с.1-40]. Таким чином, у цьому підході також відстежується певне ототожнення громадянського суспільства та ІГС. Деякі дослідники включають до громадянського суспільства лікарні, університети, соціальні клуби, професійні організації, екологічні групи, сімейні консультаційні установи, спортивні клуби, навчальні центри, правозахисні організації та ін. [216, с. 3]. Лестер М. Саламон та Гельмут К. Анхейер, намагаючись визначити ІГС, виокремили їх такі ідентифікаційні характеристики як організованість (інституціоналізація та структурованість), недержавність; некомерційність; самоврядування; добровільність [216, с.3-4].

В Указі Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки» від 27.09.2021 р. № 487/2021.» [156] більш детально конкретизується комплекс принципів, на яких ґрунтуються ІГС, зокрема самоврядування громадянського суспільства, право громадян на самоорганізацію та свободу діяльності, рівні можливості, участь та інклюзивність, а також врахування потреб і інтересів територіальних громад та ІГС. Ці принципи реалізуються через публічні консультації, партнерство між органами влади, місцевим самоврядуванням, ІГС та бізнесом, а також через забезпечення прозорості, підзвітності та взаємної відповідальності всіх суб'єктів реалізації стратегії [156]. Таким чином, ІГС репрезентовані певними організаціями, які є недержавними і водночас не входять до бізнесових структур. У цьому контексті погоджуємося з думкою В. Кононенка та С. Лапшина, які зазначають: «Оскільки інститути громадянського суспільства є позадержавними інституціями та призначені представляти та відстоювати інтереси громадян, вони завжди перебувають у певних взаємовідносинах із державою. Взаємодія громадянського суспільства та держави проявляється у різних формах, які визначаються політично-правовим режимом держави, рівнем розвиненості політичної системи, політичною свідомістю громадян, їхньою правовою культурою, існуючими традиціями та навіть і релігією» [65]. Вважаємо слушною думку вітчизняних дослідників про те, що «громадянське суспільство – інтегроване позначення всієї сукупності існуючих у суспільстві відносин, які

не є державно-політичними, що стосуються життєдіяльності суспільства та окремих індивідів, і яке перебуває поза сферою впливу держави, за межами її директивного регулювання та регламентації» [88, с. 124]. В даному визначенні звертається увага на інтегральну характеристику громадянського суспільства, в якій синтезується вся сукупність суспільних відносин, що не знаходяться під впливом держави та є результатом ініціативності громадян. Таким чином, громадянське суспільство – це мережа незалежних від держави інституцій, що репрезентують інтегровану систему суспільних відносин та активно впливають на державну політику.

Натомість у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» від 5. 11. 2008 р. № 976-2008-п» ІГС визначаються «як громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші невідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства» [151]. У даній постанові ІГС вперше введено у систему нормативно-правових актів України як суб'єктів громадянського суспільства та учасників державно-управлінських процесів. До суб'єктів ІГС деякі дослідники включають політичні партії та інші громадські рухи. За словами Р. Науменка, це «політичні партії, які не представлені на момент проведення громадської експертизи у Верховній Раді України...» [93, с.282].

Окрім термінів «громадянське суспільство» та «ІГС», часто використовується поняття «громадськість», яке визначається як соціально активна частина суспільства. Ця група людей добровільно бере участь у суспільно-політичному житті, зокрема у громадських акціях, надаючи пріоритет громадським інтересам перед індивідуальними, активно виражаючи свою суспільну позицію тощо [74, с.123].

Отже, існує певний взаємозв'язок між поняттями термінологічного ряду «громадянське суспільство-ІГС-громадськість», але ж водночас є певні смислові

відмінності між ними. У громадянському суспільстві презентуються громадські практики ІГС. Громадянське суспільство виступає своєрідним гарантом демократизації, перешкоджаючи посиленню авторитарних тенденцій. Воно є одним із ключових та потужних механізмів у системі засобів та противаг для уникнення абсолютизації політичної влади. Для реалізації цієї місії суспільство має чимало різноманітних інструментів, зокрема активну участь у виборчих кампаніях, референдумах, підписування петицій та залучення громадян до суспільно-політичних процесів. Громадянське суспільство виступає джерелом легітимності політичної сили, що перебуває при владі. Вплив громадянських організацій сприяє підвищенню ефективності державної політики в соціально-політичній сфері[17, с.98]. Таким чином, громадянське суспільство, як самоорганізована система публічно-правових відносин, інституціалізується індивідами та закріплюється в об'єднаннях громадян. Його функції включають формування соціального капіталу, контроль за діяльністю державних органів та підтримку демократії та правової держави.

ІГС ідентифікують та конкретизують суб'єктність, представляють унормовану та легалізовану систему суб'єктів, які мають конкретні повноваження, права та обов'язки у захисті своїх легітимних інтересів. Отже, ІГС – це недержавні, добровільні об'єднання, що представляють суб'єктність у системі публічного управління і виконують різноманітні функції у сфері громадянської участі, захисту прав і інтересів громадян, а також розвитку громадянської культури та соціальної взаємодії. Громадськість, яка є активною частиною ІГС, виступає організованою групою людей, проявляє ініціативність та активність у суспільному житті на добровільних засадах.

Однак громадянське суспільство в Україні лише здійснює перші кроки. За словами українського соціолога Є. Головахи, близько 20% населення бере активну участь у громадській діяльності, що є покращенням порівняно із минулими 15%. Однак критична маса, яка має визначальний вплив, представлена більшістю. Є.Головаха зазначає, що соціолог та політолог Роберт Патнем розглядає цей факт в контексті відмінностей між північним та південним

регіонами Італії. На півночі, де більшість людей є членами громадських організацій, вони відзначаються більшою потребою у громадських зв'язках поза офіційними структурами [23]. Отже, залучення у громадські організації сприяє розвитку комунікативним громадським практикам, формує почуття громадянської зрілості.

Як засвідчує соціологічне опитування, що було проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) у період з 4 по 8 грудня 2020 року, довіра до ІГС у той час становила 39%, порівняно з показником у 41% у 2018 році[39]. Згідно з іншим дослідженням (березень, 2021 рік) цей показник зріс до 53% [109]. Ці дані свідчать про певне зростання довіри українців до ІГС, що може бути результатом популярності та усвідомлення ефективності громадських ініціатив, а також можливості громадян співпрацювати з органами влади, бізнесовими структурами та впливати на них.

Вважаємо, що оскільки концептуальні засади механізмів впливу ІГС на антикорупційну політику і ті вузлові лінії, завдяки яким розгортається їх функціональність, самі по собі недостатньо визначені у науковому дискурсі, остільки коротко зупинимося на з'ясуванні сутності понятійного ряду, завдяки якому й розгортається та конкретизується даний вплив як такий. В «Словнику української мови» поняття «вплив» розглядається як «дія, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета» та «сила влади, авторитету» [172, с.751].

Отже, сутність впливу полягає в здатності змінювати, модифікувати або впливати на думки, переконання, дії, рішення чи поведінку інших осіб, груп, організацій чи систем. Вплив може виявлятися у різних формах та на різних рівнях і він є ключовим елементом у соціальних відносинах та в управлінні. Основні сутнісні характеристики впливу включають: здатність до зміни (передбачає здатність змінювати або впливати на щось або когось, зокрема це може бути зміна думок, рішень, ставлення, дій тощо); мету або спрямованість (завжди спрямований на досягнення певної мети чи результату; той, хто впливає має конкретні цілі, які він намагається досягти через свою діяльність);

інтенсивність та ефективність (вплив може бути сильним чи слабким, інтенсивним чи поверхневим; ефективність впливу оцінюється за тим, наскільки він досягає поставлених цілей); стратегія та засоби (вплив може бути здійснений за допомогою різних стратегій та засобів, таких як переконання, лобіювання, дипломатія, персональний авторитет, економічний тиск та ін.); контекст та середовище (залежить від конкретного контексту та особливостей середовища; адже те, що може бути ефективним в одному контексті, може не «спрацювати» в іншому); легітимність та повага (вплив може бути більш ефективним, якщо він визнаний як легітимний і здійснюється в межах прийнятних норм і цінностей, а також якщо він ґрунтується на повазі до впливаючої сторони).

Проте сутність впливу визначається взаємодією, стратегією, метою та ефективністю цього впливу в конкретних умовах. У суспільних та організаційних контекстах вплив відіграє ключову роль у формуванні відносин, прийнятті рішень та досягненні цілей.

У «Філософському енциклопедичному словнику» термін «взаємодія» визначається «як філософська категорія, що відображає особливий тип відношень між об'єктами, при якому кожен об'єкт діє і впливає на інші об'єкти, а водночас сам зазнає впливу від кожного з них» [167, с. 77]. Отже, взаємодія – це взаємовплив різних об'єктів, що призводить до їх змін. При цьому необхідно розрізняти поняття «взаємодія» та «зв'язок», хоча Р. Буковський ототожнює їх [13]. Однак взаємодія передбачає взаємовплив, взаємозумовленість об'єктів, їх змінюваність; натомість у понятті «зв'язок» вказуються лише корелятивні відносини між об'єктами.

Згідно з Т. Яценко [205, с. 21] основними ознаками взаємодії є наявність спільної діяльності, погодженість, спрямованість взаємодіючих суб'єктів, зміст завдань, становище суб'єктів в ієрархії системи. Однак все ж варто зазначити, що дані характерні особливості є необхідними, але недостатніми. Важливо визначити мету, стратегію та план спрямованості взаємодії, а також врахувати контекстуальність цього процесу. При цьому принцип довіри має позитивний вплив на результативність взаємодії, сприяючи зміцненню особистісних та

професійних відносин між учасниками цього процесу. Однак взаємодія явищ не може мати абсолютно однакового характеру, позаяк кожне явище, предмет має свої особливі характеристики. Саме через це в будь-якій взаємодії виявляється унікальність впливу кожного конкретного явища на інші. Отже, кожен елемент, як складова процесу взаємодії, виявляє свої специфічні риси.

Сформулюємо ключові положення, які є важливими для нашого дослідження:

1. Принцип загального зв'язку дозволяє визначити загальні властивості суспільного буття та його проявів, включаючи відносини, зв'язки і взаємодії у соціальній дійсності, які породжують та конструюють явища, що «вписуються» у контекст громадянського суспільства та механізми їх впливу на різних рівнях.

2. Категорія «взаємодія» є методологічним інструментом для пізнання явищ дійсності та становить одну з умов і основ для розвитку теорії публічного управління. Ця категорія включає в себе смислові аспекти, пов'язані із взаємодією між ІГС та іншими суб'єктами формування антикорупційної політики, яка визначається взаємовпливом обох сторін. Однак важливо не лише фіксувати факт взаємодії явищ, а й розкривати смислові відтінки цієї взаємодії – вплив кожного складника взаємодії на досліджуване явище.

3. В процесі взаємодії розкривається її цілеспрямованість, зокрема в контексті нашого дослідження – це антикорупційна політики. Ця взаємодія призводить до змін та створює фундамент для нових напрямків впливу та взаємодії.

Оскільки наш дослідницький інтерес спрямований на з'ясування сутності механізмів впливу ІГС на антикорупційну політику, звернемо увагу на вияв сутнісних характеристик поняття «механізм». У «Словнику української мови» термін «механізм» описується як «внутрішня будова, система чого-небудь», як «сукупність станів і процесів, що становлять певне фізичне, хімічне та інше явище» [171]. З іншого боку, у «Словнику іншомовних слів» «механізм» ідентифікується як знаряддя чи пристрій, який передає чи перетворює рух, а

«переносно – система, яка визначає порядок якого-небудь процесу, діяльності, будь-яких явищ» [170, с. 355].

Таким чином, сутність механізму полягає в системі організованих та взаємодіючих елементів, які спрямовані на досягнення конкретних цілей або вирішення певних завдань. Механізм є структурованим комплексом процесів, процедур, інструментів та взаємодій, спрямованих на виконання конкретної функції або завдання у певному контексті.

Методологія нашого дослідження включає також виявлення смислових характеристик поняття «механізм державного управління», оскільки як ІГС, так і антикорупційна політика пов'язані з ним. Проблемам дослідження механізмів державного управління присвячено ряд праць вітчизняних вчених, зокрема В.Гошовської [26-30, 229-230], Л.Даниленко [35-37], І. Рейтеровича [161], Л.Приходченко [132], О.Гончарук [25], Н.Савичук [25], праця колективу авторів (С. Дегтяров, Ю. Козир, А.Костенко, М. Кунцевич, А. Лебідь, М. Назаров, О. Попова, А.Прокопенко, О. Єгорова, А. Єніна, В. Завгородня) «Механізми впливу громадянського суспільства на євроінтеграцію України», де зазначається, що ІГС вміють використовувати механізми впливу, зокрема мова йдеться про створення ефективної системи впливу та тиску на політичну владу в Україні з їх боку під час проведення внутрішньополітичних реформ та політичної модернізації. Автори звертають увагу на механізми контролю за діяльністю державних інституцій, зазначаючи, що найбільш ефективними механізмами впливу ІГС на євроінтеграційні процеси в Україні є акції протесту, звернення до світової спільноти та інформаційні кампанії у віртуальному просторі [239, с.6-7]. Також даній проблематиці присвячене фундаментальне дослідження за редакцією В.Гошовської «Механізми запобігання політичній корупції в органах представницької влади України» [87], в якому подається комплекс політико-правових, управлінських, кадрових, організаційних, інформаційно-комунікаційних механізмів та зазначається, «що висвітлення й обґрунтування механізмів запобігання політичній корупції в органах представницької влади досі залишається недостатньо вивченими та дискусійними, адже дослідники не

дійшли згоди щодо предмета, механізмів та критеріїв цього явища попри те, що воно досить широко використовується як у наукових працях, так і в сучасному політичному дискурсі» [87, с.55]. Таким чином, у переважній більшості праць розкриваються особливості тих чи інших механізмів, їх роль у конкретній управлінській сфері, зокрема у теорії державного управління.

Загалом, у сучасному науковому дискурсі теорії державного управління існують різні підходи до визначення феномену «механізм державного управління», зокрема це:

- система, яка призначена для практичної реалізації державного управління та досягнення стратегічних цілей, що вирізняється певною структурою, важелями, інструментами та методами впливу на об'єкт управління, що супроводжується відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням [34, с. 50];

- конкретні засоби, якими державні органи влади здійснюють вплив на суспільство, економіку та будь-яку систему для досягнення поставлених цілей [169, с. 988];

- сукупність засобів, методів і стимулів, які використовує країна для досягнення економічних результатів у важливих сферах суспільного розвитку [2, с.77];

- складна система, що ґрунтується на ефективних методах, засобах, інструментах та принципах, спрямованих на побудову взаємовигідних відносин між учасниками комунікації з метою розв'язання актуальних соціально-економічних завдань [101, с. 92].

Отже, у даних визначеннях, по-перше, звертається увага на системний характер та складність механізму державного управління; по-друге, виокремлюються інструменти (засоби, методи, стимули тощо), завдяки яким органи влади впливають на різні сфери; по-третє, ставиться мета як орієнтир для вирішення завдань. Проте такі підходи до визначення механізму державного управління потребують певної конкретизації характеристик, позаяк часто поза

увагою дослідників залишаються сутнісні його особливості, наприклад, його етапи, уточнення складових компонентів структури тощо.

У нашому дослідженні для аналізу механізмів впливу ІГС використовуються основні методологічні засоби: підхід, спосіб, метод, інструмент. Підхід служить вихідною основою для виокремлення суб'єктом механізму впливу та визначення оптимальних напрямків антикорупційної політики. Спосіб – це методологічний засіб, який використовується для цілісного вивчення механізму впливу. Метод – це шлях або спосіб досягнення певної мети чи результату. Інструмент – це конкретний засіб чи знаряддя, що використовується для реалізації методу. Метод інтегрує підходи та способи з використанням інструментів для ефективного вироблення антикорупційної політики. Отже, методи визначають загальний спосіб дії або підходу, тоді як інструменти є конкретними засобами або засобами, які використовуються для реалізації цих методів. У більш загальному контексті методи – це стратегічні підходи, а інструменти – це конкретні засоби, які вибираються для реалізації методів в дію. Таким чином, ця система прийомів, пов'язаних з діяльністю ІГС, представляє собою логіко-методологічний та методичний алгоритм для аналізу механізмів їх впливу на антикорупційну політику.

По-перше, очевидно, що використання зазначених категорій до осмислення сутнісних характеристик механізму впливу вирізняється певними методологічними установками. По-друге, тісно пов'язані одна з одною категорії підпорядковані єдиній загальній меті – вивченню конкретного механізму впливу. По-третє, використання зазначених філософських категорій, як методологічних прийомів, є шляхом комплексного осмислення універсальних аспектів механізмів впливу. Нарешті, по-четверте, такий аналіз спроможний «працювати» в інтересах розв'язання конкретного завдання, зокрема у нашому дослідженні – це формування та впровадження антикорупційної політики.

Зазвичай при дослідженні такого складного й неоднозначного феномена як механізм дослідники часто звертаються до таких понять як «система», «структура», «функції» тощо. Звернемо увагу на їх сутнісні характеристики.

«Система (від грецьк. -поєднання,утворення) – сукупність визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія»[52, с. 583].Отже, семантичне поле системи включає такі терміни: «елемент», «зв'язок», «взаємодія». Поняття структури (лат. *structura* – будова, розміщення, порядок) визначається як «спосіб закономірного зв'язку між складовими предметів і явищ природи та суспільства, мислення та пізнання, сукупність істотних зв'язків між виділеними частинами цілого, що забезпечує його єдність; внутрішня будова чого-небудь» [53, с.611].

Однак поняття структури тісно пов'язане з поняттям функція, завдяки якій конструюється єдність елементів, зв'язків системи. Отже, між поняттями термінологічного ряду «система-структура-функція» існує певний взаємозв'язок. У теорії державного управління функції розглядаються як напрями діяльності, їх вплив на суспільне життя [59, с.743]. Отже, функції у даній сфері вирізняються певною спрямованістю, засвідчуючи свій вплив.

Для методології нашого дослідження важливим є з'ясування структурних складових механізму впливу ІГС, зокрема тих, на кого поширюється даний вплив. Перш за все, це ОДВ та ОМС, які, взаємодіючи з ІГС, формують антикорупційну політику. Нині у процесі реформування публічного управління необхідно впроваджувати нові форми та механізми співпраці між державою та ІГС. Причому важливою є не лише фіксація самої співпраці, але й визначення її основних напрямків та демократичного потенціалу, в контексті якого проявляється ефективність функціональних механізмів системного взаємовпливу між інститутами державної влади та громадськістю. Перш за все, це стосується представників організаційно-управлінських структур, їх антикорупційної співпраці, забезпечення прозорості та рівності у процесі співробітництва при виробленні дієвої антикорупційної політики. При цьому ІГС можуть бути ефективними суб'єктами протидії корупції в органах державної влади тільки за умови, якщо вони: 1) сприяють підвищенню антикорупційної свідомості та усвідомленню небезпеки корупції у громадян; 2) виступають каталізаторами і посередниками у налагодженні співпраці між різними

сторонами; 3) діють як експерти з антикорупційних питань, впливаючи на державні процеси; 4) проводять дослідження та формують пропозиції для удосконалення державної політики протидії корупції; 5) моніторять реалізацію національної антикорупційної стратегії та програм запобігання корупції [201, с. 163].

Також ІГС співпрацюють із різноманітними організаціями та інститутами у сфері протидії корупції. Такими їх партнерами є: міжнародні та незалежні організації (Transparency International, Freedom House тощо); академічні установи (вищі навчальні заклади, дослідницькі центри та експертні групи, які здійснюють наукові дослідження та розробляють рекомендації у сфері антикорупційної політики); медіа та журналістські організації (ЗМІ, незалежні журналістські агентства та організації, що допомагають у публікації розслідувань і викритті випадків корупції); бізнес-групи та асоціації (групи підприємців та бізнес-асоціації, які сприяють етичному підприємництву та протидії корупції в сфері бізнесу); соціальні рухи та об'єднання (громадські організації та рухи, які мають спільний інтерес у протидії корупції, зокрема робочі групи, коаліції тощо); регіональні громадські ініціативи (ініціативи та організації, що діють на рівні конкретних місцевостей та спрямовані на вирішення проблем корупції на місцевому рівні); інші галузеві та тематичні групи (організації, які спеціалізуються на конкретних аспектах протидії корупції, такі як правозахист, антикорупційна освіта, молодіжні групи тощо).

Однією з ефективних форм діяльності ІГС є платформа громадянського суспільства. Заснована у відповідності до Угоди про асоціацію між Україною та Європейського Союзу від 21.03.2014. № 984_011 (далі-ЄС) (ст. 469-470) [186], ця організація включає представників громадянського суспільства України та Європейського соціально-економічного комітету. Платформа сприяє консультативному обміну думками між громадянським суспільством обох сторін в рамках шляху України до ЄС. На одному із засідань, яке відбулося 3 липня 2023 року, обговорювалась роль громадянського суспільства на шляху України до ЄС.

Для успішної діяльності ІГС у процесі формування антикорупційної політики важливо мати організаційно-технічні ресурси, широкий доступ до комп'ютерних технологій, високий рівень інформаційної освіченості, а також відповідний політико-правовий рівень підготовки представників, лідерів та активістів громадських організацій. Сьогоднішні реалії засвідчують, що залучення ІГС до комунікаційно-інформаційних практик, використання їх можливостей у формуванні антикорупційної політики відіграє як освітньо-виховну, так і практичну роль, оскільки вони, набуваючи досвіду, підвищують свій статус, професіоналізм, що, безперечно, сприяє дієвості громадських практик. Отже, функції ІГС передбачають певний набір інструментів (особистих, технічних, інформаційних, комунікативних тощо) для реалізації їх впливу на антикорупційну політику. В цьому контексті значна роль відводиться комунікативним засобам.

Німецький філософ Ю.Габермас, вивчаючи формування та розвиток ІГС через призму теорії комунікативної дії, завдяки якій визначаються якісні показники формування громадської думки, розглядав її як «дію, яка зорієнтована на досягнення взаєморозуміння і згоди» [235, с.160], власне, вона спрямована на співробітництво. В цьому контексті Ю.Габермас звертається до розробки принципів обговорення, які дозволяють досягнути справжнього консенсусу, що іманентно притаманний принципам обговорення як діалогу, а не є нав'язаний ззовні. Він ідентифікував їх як моделі «ідеальної мовної ситуації», які ґрунтуються на таких принципах: можливість для кожного брати участь у суспільних дискусіях; рівність всіх учасників у висловленні своїх точок зору, їх аргументації при обговоренні інших позицій; правдивість і щирість учасників щодо свого внутрішнього світу, установок, почуттів і намірів; незалежність дискусії від «зовнішніх примусів» реальності [234]. Таким чином, діалог конструє комунікативні практики, які уможливають співдію, співробітництво, партнерські взаємовідносини.

За Ю.Габермасом, елементами саме такої комунікативної практики є: спрямованість на взаєморозуміння як механізм узгодження дій; контекст дії та

контекст мовлення; фон життєвого світу, що створює умови і ресурси для взаєморозуміння; сфера відсилань або претензія висловлювань на важливість взаєморозуміння, під час якого досягають згоди на рівні знань, норм, оцінок і почуттів [235, с. 134-138]. Зазвичай відкритість комунікативного діалогу сприяє виявленню етичних орієнтирів та слугує платформою для міжсуб'єктивної взаємодії, наприклад, між органами влади та громадськістю. Тут відбувається формування громадської думки та узгодження рішень, що сприяє досягненню консенсусу. Громадська відкритість, прозорість уможливають вироблення політичної свідомості, яка, вирізняючись творильною функцією, «творить саму себе – відкриту (громадську) думку» [21, с. 99].

При з'ясуванні сутності механізму впливу ІГС потрібно враховувати систему його складових, від яких залежить ефективність даного впливу, зокрема, це об'єкт, на який він спрямований (у нашому дослідженні – це антикорупційна політика); конкретно-контекстуальна функціональність ІГС; методи, принципи та інструменти, завдяки яким конструюється певний механізм впливу. Складові механізму впливу ІГС подано нами у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Механізми впливу інститутів громадянського суспільства на антикорупційну політику

Характеристика	Механізми впливу ІГС
Об'єкти впливу	Політичний рівень як вплив на політичні процеси, рішення та стратегії державної влади; соціальний рівень як розв'язання соціальних проблем, підвищення рівня політичної свідомості та обізнаності громадян; економічний рівень як вплив на економічні процеси, розвиток бізнесу та економічну справедливість

Функції, що відображають напрями впливу	Представницька функція як лобіювання інтересів громадян перед владою та іншими органами; моніторингова та аналітична функція як спостереження та аналіз діяльності владних структур та програм; інформаційна та освітня функція як створення та поширення інформації для підвищення обізнаності та політичної культури; мобілізаційна функція як залучення громадян до участі в громадських рухах та акціях; партнерська та консультативна функція як участь у партнерстві з владою та консультації при прийнятті рішень
Методи впливу	Лобіювання та адвокація як використання впливу на формування та прийняття рішень; масові акції та протести; організація активних заходів та демонстрацій; правова допомога, захист прав та інтересів громадян
Принципи	Прозорості та відкритості: публічність інформації; залучення громадськості; доступність документів та рішень; прозорий фінансовий звіт
Інструменти впливу	Правові засоби для захисту прав громадян; громадський контроль; міжнародне співробітництво як співпраця з міжнародними організаціями та партнерами; медіа-вплив як використання медіа для поширення інформації та формування громадської думки; співпраця з іншими галузевими організаціями як взаємодія з іншими громадськими та соціальними групами

Джерело: Розроблено автором.

Отже, ідентифікація конкретних механізмів впливу ІГС залежить від: об'єктів впливу; функцій, що відображають напрями впливу; методів, принципів та інструментів впливу. Особливо важливо враховувати принципи прозорості та відкритості діяльності ІГС, які можна визначити за допомогою наступних критеріїв: публічність інформації(забезпечення доступу до інформації про місію, цілі, стратегії та програми інституту; публікація фінансових звітів та звітності про використання ресурсів); залучення громадськості (забезпечення можливості для участі громадськості в прийнятті рішень та формуванні стратегій; організація консультацій та відкритих діалогів із зацікавленими сторонами; участь у відкритих інтерв'ю, прес-конференціях та інших формах комунікації з представниками ЗМІ); доступність документів та рішень (публікація статутів, положень, звітів, аудиторських висновків та інших ключових документів; відкритість щодо прийнятих рішень, в тому числі внутрішніх інструкцій); прозорий фінансовий звіт (розкриття інформації про джерела фінансування та витрати; періодичне проведення аудитів та публікація результатів).

Вищезазначені напрями впливу можуть слугувати основою для подальшого розуміння та дослідження прояву конкретних механізмів впливу ІГС, зокрема на антикорупційну політику (наприклад, організаційно-управлінський, інформаційно-комунікативний, нормативно-правовий тощо) в різних контекстах та сферах.

Таким чином, механізм впливу ІГС на антикорупційну політику можна визначити як багаторівневу систему комплексних засобів, контекстуальна конкретизація яких залежить від їх функціональної спрямованості; методів, принципів та інструментів впливу.

Однак у пошуку оптимальних рішень для дієвого впливу механізмів ІГС на антикорупційну політику важливо враховувати ідеї Лі Куан Ю, який стверджував, що для цього необхідне рішуче керівництво, ефективне управління та дисципліна [77, с.168].

Висновки до першого розділу

Висновки щодо першого розділу дослідження можна узагальнити наступним чином:

1. Визначено ключові термінологічно взаємозв'язані поняття, такі як «корупція-корумпованість», «політична корупція-антикорупційна політика». Корупція – це зловживання владою або довірою для особистого отримання неправомірних вигод чи переваг, що може включати в себе різні форми неправомірної діяльності, такі як хабар, підкуп, неправомірне збагачення, лобіювання з метою отримання неправомірних переваг, використання публічних ресурсів для особистого збагачення та інші подібні дії, що, закріплюючись у діяльності та вчинках, стають особистісною рисою свідомості (корумпованість), перетворюючись за відповідних обставин у спосіб життя. Політична корупція – використання посадовою особою свого службового становища, що включає в себе недобросовісні практики, спрямовані на отримання особистої вигоди чи вигоди для певної політичної групи чи індивіда. Антикорупційна політика представляє собою систему заходів, які спрямовані на вироблення противаг та протидії корупції, головною метою яких є забезпечення чесності, прозорості, відкритості та відповідальності в державному та публічному управлінні.

2. Уточнено характеристики термінів «громадянське суспільство», «ІГС», «громадськість», «механізм впливу ІГС на антикорупційну політику». Громадянське суспільство – це нова багаторівнева якість суспільства, що інтегровано виражає діяльність ІГС; це спосіб самопрезентації та самоорганізації громадян, який закріплюється у системі суспільних відносин та сприяє формуванню соціального капіталу. Натомість ІГС – це інституціоналізовані структурні утворення, що конкретизують суб'єктність через різноманітний спектр комунікативних інструментів, нових технологій, інновацій у межах визначених компетенцій та повноважень; вони унормовані та легалізовані. Активна частина ІГС, що представляє їх суб'єктність, є громадськістю, в якій виражається дієвість найбільш ініціативних представників громадянського суспільства. Зазначено, що при з'ясуванні сутності механізму впливу ІГС на

антикорупційну політику методологічними засадами дослідження слугував ряд понять теорії державного управління, зокрема «управлінська взаємодія», «механізм державного управління», «система», «структура», «функція». Підкреслено, що механізм впливу ІГС представляє собою багаторівневу систему комплексних заходів, які вони використовують для взаємодії з іншими суб'єктами суспільства, зокрема державою, іншими інститутами, бізнесом з метою формування впливу як на прийняття рішень, забезпечення прав та інтересів громадян, так і на соціокультурні та економічні процеси в суспільстві. Зроблено висновок про те, що конкретизація механізмів впливу ІГС на антикорупційну політику залежить від їх функцій, методів, принципів та інструментів впливу.

Основні результати цього розділу увійшли до наступних публікацій автора: [119; 120; 121; 128; 260; 264].

РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ЧИННИКИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

2.1. Розвиток інституційної спроможності інститутів громадянського суспільства у процесі формування антикорупційної політики

Корупція, як тіньове явище, ускладнює оцінку її реального масштабу в межах держави. Офіційні дані – це лише вказівка на верхівку айсберга, що повинна враховуватися при розробці довгострокових стратегій та концепцій протидії корупції, а також конкретних заходів, спроможних впливати на цю сферу. Крім того, корупція «здатна» активно приховуватися, адаптуватися до змінюючих умов, конструюючи нові схеми функціонування, що може спричинити загрозу національній безпеці України.

Корупція, яка сягає своїм корінням у глибину тисячоліть, зуміла адаптуватися до соціальних реалій, використовуючи недосконалість правових основ функціонування держави та її органів влади. Вона процвітала в тих країнах, де порушувалися права та свободи громадян, де відсутня була рівність перед законом та можливість впливу на владні структури. Безперечно, що «людська винахідливість насправді не має меж, коли йдеться про те, щоб використати свої повноваження задля особистої вигоди» [47, с.170].

Навіть при певних досягненнях у процесі запобіганні та протидії корупції Україна і досі розглядається як країна, де це явище є поширеним. Навіть під час війни, коли дисфункція влади є неприпустимою, засоби масової інформації (далі -ЗМІ) періодично повідомляють про корупційні порушення у вищих ешелонах влади. Для кращого розуміння сучасного стану корупції в Україні, спробуємо відстежити, як розвивалася антикорупційна спроможність ІГС з часів проголошення Акту незалежності України (1991 р.) і до наших днів. Історичні реалії засвідчують, що в будь-якій країні корупційні схеми найбільше активізуються саме в умовах кризи.

Ми вважаємо, що використання системного підходу до розгляду ключових етапів формування ІГС та їх вплив на формування антикорупційної політики дозволяє розширити розуміння цього процесу на більш стратегічному та масштабному рівні. Цей підхід дозволяє краще зрозуміти причини того, чому упродовж тривалого періоду незалежності України різноманітні корупційні практики продовжують існувати, а стандартні підходи до процесу запобігання та протидії корупції не призводять до відчутних змін. Відстежимо етапи становлення ІГС в Україні та їх вплив на формування антикорупційної політики, зосереджуючись на ролі громадськості в цьому процесі. Зазначимо кілька напрямів дослідження: період становлення ІГС, коли вони лише починають формувати громадянське суспільство; перешкоди, які влада ставить перед ними та способи їх нейтралізації; активна участь ІГС у впровадженні антикорупційних стратегій.

Методологічним орієнтиром для з'ясування даного питання будуть дослідження українських вчених, які пропонують певні концептуальні підходи, в яких акцентовано увагу на етапність у становленні громадянського суспільства, формуванні антикорупційної політики України. Український науковець С.Телешун ідентифікує етапи становлення громадянського суспільства, виокремлюючи їх як «романтично-номенклатурний», «державно-капіталістичний», «олігархічно-демократичний», «корпоративної демократії» та мультимедійний [179, с. 5]. Однак у даній ідентифікації відсутній аналіз кожного із даних етапів, хоча автор, декларуючи їх, прагне виокремити ті стержневі вузли становлення громадянського суспільства, які є тією точкою біфуркації, що містить значний позитивний потенціал.

Деяко інший підхід пропонує О. Корнієвський, розглядаючи етапи становлення громадянського суспільства, зокрема концептуально-доктринальний період (з 1991 року до початку 2000-х років) і організаційно-правовий період (від початку 2000-х років до сучасності). Дослідник аналізує ці етапи у контексті державної політики, порівнюючи їх та встановлюючи взаємозв'язки з підтримуючою громадянське суспільство політикою держави

[68, с. 69-70]. Однак чи завжди політика держави була сприятливою для розвитку громадянського суспільства? Чи існували певні ризики, прогалини в даному процесі, які згодом призвели до масштабної корупції і вилилися у протестні акції? Ці та ряд інших питань залишаються поза увагою автора.

Більш системно до проблеми дослідження особливостей та чинників формування ІГС у незалежній Україні підійшла Т. Андрійчук [4, с. 67-68]. Вона виділяє кілька етапів цього процесу, зокрема: 1. Період затухання та адаптації до нових умов певних «радянських» громадських об'єднань (1991-1994 рр.). 2. Посилення залежності ІГС від політичних партій і міжнародних донорів, актуалізація співпраці держави із «зручними» громадськими об'єднаннями, використання громадських активістів у своїх цілях (1995-1999 рр.). 3. Період «2000-2004 рр.» характеризується публічною конфронтацією між державою та групами ІГС, спрямованими на контроль за діяльністю органів державної влади, а також слід зазначити спроби влади у цей період довести свою демократичність шляхом створення правових умов для активної участі громадськості в процесі ухвалення державних рішень [4, с. 67]. 4. У період від 2005 до 2009 року спостерігається слабкість комунікативних практик між державою та ІГС, інституційне послаблення останніх. 5. З 2010 по 2013 роки відбувається активізація громадських інституцій та їх формальна співпраця з органами влади. У результаті цього процесу виникає поступова залежність ІГС від держави, а владні структури використовують співпрацю з ІГС для зменшення їх опозиційності та поліпшення власного іміджу [4, с. 68]. Отже, в даній динаміці розвитку ІГС відстежуються різні етапи їх формування в залежності від ситуації в державі, їх балансування між опозиційністю та конфронтаційністю, між намаганням адаптуватися та заявити про свою демократичну позицію.

Також для нашого дослідження представляє інтерес думка українського дослідника А. Новака, який виокремлює наступні етапи формування національної антикорупційної політики, зазначаючи що Україна пройшла кілька етапів у її розвитку. На неформалізованому етапі (1991-1995 рр.) термін «корупція» використовувався неявно і відсутні були самостійні нормативно-

правові акти та система протидії корупції. Формально визначений період (1995-2009 рр.) характеризувався формуванням національної антикорупційної політики, прийняттям ЗУ «Про боротьбу з корупцією» (1995 р.) та акцентом на адміністративні важелі впливу на корупцію. З 2009 по 2011 роки був прийнятий антикорупційний пакет законів, однак вони не вступили в дію, хоча процес формування національної антикорупційної політики тривав і надалі. У 2011 р. був прийнятий інший антикорупційний пакет законів, що в 2014-2015 роках стало ключовим напрямком подолання політичної кризи. З 2015 по 2016 роки відбулася інституціоналізація системи влади у сфері запобігання корупції, розвиток антикорупційної політики в контексті Угоди про асоціацію України і ЄС та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». З 2016 року здійснюється перехід до нового етапу формування національної антикорупційної політики, з акцентуацією на розвиток системи органів державної влади в боротьбі з корупцією [98, с. 64]. Як ми переконалися, в даному підході основний акцент робиться на інституційному визначенні антикорупційної політики та її закріпленні у нормативно-правових документах. Причому у цьому підході до виокремлення етапів формування національної антикорупційної політики України не зовсім зрозуміла роль громадськості, ІГС в системі публічного управління та їх вплив на запобігання та протидію корупції. Отже, у дослідженні А.Новака до формування національної антикорупційної політики переважає суто інституційний вектор формування антикорупційної політики та його закріплення в нормативно-правових актах.

Таким чином, серед українських дослідників існують різні підходи щодо етапів формування ІГС як чинника антикорупційної політики, зміцнення інституцій та правових механізмів для боротьби з корупцією і забезпечення ефективного функціонування держави на користь громадян і суспільства в цілому. Однак ми, враховуючи принципи прозорості та доступності ЗМІ, економічні, соціальні, державно-управлінські, корупційні складові, виокремили такі етапи протидії корупції ІГС як патріотично-номенклатурний (1991-1999рр.),

конфронтаційно-олігархічний (2000-2014 рр.), партнерсько-інституційний (2015-дотепер) та продемонстрували у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Етапи протидії корупції ІГС у період незалежності України

Характеристика	Патріотично-номенклатурний (1991-1999 рр.)	Конфронтаційно-олігархічний (2000-2014 рр.)	Партнерсько-інституційний (2015-до сьогодні)
Економічна ситуація	Перехід до ринкової економіки, але із труднощами	Зростання влади олігархів, економічна нестабільність	Спроби впровадження реформ та мінімізації корупції
Політична стабільність	Нестабільність у формуванні нових інститутів	Посилення влади олігархів, політичні конфлікти	Спроба консолідації демократичних процесів та реформ
Роль ІГС	Слабка активність через труднощі та нестабільність	Зростання активності, особливо під час «Помаранчевої революції»	Активна роль у нагляді за реформами та антикорупційними діями
Корупційні тенденції	Розповсюдження корупції у владних та економічних структурах	Посилення корупції, особливо на вищих рівнях влади та у бізнесі	Спроби мінімізації корупції та впровадження антикорупційних заходів
Прозорість та доступ до ЗМІ	Низький рівень прозорості	Збільшення вимог до прозорості	Зростання уваги до прозорості та доступу до інформації
Вплив олігархів	Мінімальний вплив, оскільки система тільки формувалася	Зростання влади та впливу олігархів	Зменшення впливу олігархів, спроби реформування економіки

Джерело: Розроблено автором на основі: [4; 68; 82; 98; 179].

Вважаємо, що доцільним є комплексний аналіз основних факторів, що сприяли формуванню ІГС та їх відповідних стратегій протидії корупції.

Ретроспективно відтворимо основні етапи формування антикорупційної політики і ті основні чинники, що супроводжували та впливали на даний процес.

Необхідно зазначити, що ще в часи Радянського Союзу в Україні існували різні громадські організації, які об'єднували молодь, жінок, ветеранів, зокрема такі як комсомол, жіночі та ветеранські організації, творчі групи, комітети боротьби за мир і т.д., що підлягали контролю з боку держави і призначалися для вираження партійної позиції. Проте процес політичних трансформацій призвів до появи громадських організацій, які висловлювали незгоду з політикою партії.

В Україні певні корупційні дії вже відстежувалися безпосередньо у 90-і роки ХХ століття, коли розпад Радянського Союзу призвів до того, що старі цінності, ідеї були відкинуті, а нові ще не утвердилися. Потрібно було кардинально перезавантажувати всі сфери життя. Тому й корупційні прояви мали живильне підґрунтя, основою якого було, по-перше, спадщина тоталітарного періоду, відсутність плюралізму, коли єдино правильною була думка партійних органів; по-друге, непрозорість рішень та закритість влади, коли сприймалася як ересь думка про корупційні злочини у державних органах влади; по-третє, судова система була ручним органом у руках партійних функціонерів, тобто правові важелі були у руках номенклатури; по-четверте, низький рівень правової свідомості у переважної частини населення; по-п'яте, слабкість громадянського суспільства, коли ІГС існували лише формально й переважна їх більшість також були підпорядковані партійним органам влади; по-шосте, авторитаризм спонукав до вирішення питань через різні корупційні форми – інакше вкрай неможливо було вирішити те чи інше питання без відповідної інструкції чи підтримки керівника.

Громадянське суспільство, що виникало ще в епоху радянської України, стало фундаментом для подальших демократичних змін. Активізація громадських організацій, їхні демократичні ініціативи та боротьба за прозорість відіграли важливу роль у підготовці ґрунту для розпаду Радянського Союзу та відновлення незалежності України. Студентська «революція на граніті» є яскравим прикладом виявлення громадянського суспільства, яка не лише

сприяла громадській політичній мобілізації, але й відкрила нову сторінку у сучасній історії України – традицію протестних майданів [176, с. 246].

Починаючи з 1991 року, коли було проголошено Акт незалежності України, спостерігалася активізація громадських ініціатив і патріотичних рухів. Цей період відкрив широкі можливості для політичного плюралізму, призводячи до формування багатопартійності та появи різноманітних недержавних громадських організацій. Період з 1991 по 1996 рік відзначався активним становленням ІГС, які ефективно взаємодіяли з процесом демократизації українського суспільства, визначаючи свою місію та громадську позицію. Проте водночас із зростанням активності громадян також відстежувалися значні прояви суспільної пасивності та відсутність бажання багатьох громадян приєднатися до демократичних процесів, брати участь у місцевому та державному політичному управлінні. «Основною метою було позбавлення від стереотипів тоталітарного суспільства та формування свободи особистості. Характерним для цього періоду є використання засобів та інструментів громадянського суспільства для зменшення необмеженої влади державних чиновників та реальний перехід діяльності інститутів влади на демократичні принципи функціонування» [82, с.258.].

Однак поступово встановлювався державно-номенклатурний монополізм на право брати участь у політичному житті країни, що стало значним обмежувачим чинником для розвитку масових рухів. Треба відзначити, що деякі зміни в цьому напрямі відбулися після скасування статті 6 Конституції УРСР, яка надавала КПРС керівну роль (це стало можливим із-за акції студентського голодування), відкриваючи шлях до незалежності. Цей факт свідчив про те, що держава та органи влади почали враховувати громадські ініціативи та вимоги.

Саме в цей період виникли опозиційні партії та блоки, з'явилися нові політичні об'єднання націонал-патріотичного спрямування. Ці нові політичні формування, як, наприклад, Українська Гельсінська спілка, були піонерами опозиційної діяльності проти радянської влади. Лідерами цих політичних партій часто ставали особи, які раніше виступали проти радянського режиму та були

дисидентами. Вони активно пропагували свої патріотичні ідеї та були ініціаторами створення громадських інституцій. Упродовж цього періоду було зареєстровано близько «600 громадських організацій на всеукраїнському та міжнародному рівні» [4, с. 62].

Серед цих громадських організацій були й ті, які вже діяли на території України, зокрема такі як організації ветеранів, інвалідів та спортивно-фізкультурні об'єднання. Також почали активно функціонувати впливові громадські організації, зокрема Фонд «Відродження», Агентство США з міжнародного розвитку, Національний демократичний інститут і т.д. Ці організації надавали фінансову підтримку громадським об'єднанням експертно-аналітичного спрямування та сприяли виданню книг та інших ініціатив. Значний внесок у розвиток ІГС здійснила національна неурядова організація – Творчий центр Каунтерпарт, створений у 1993 році та юридично зареєстрований у 1996 році [64, с.221-222.]. Одним із його завдань було вироблення, впровадження, моніторинг та оцінка державної політики у сфері взаємодії органів влади та громадських об'єднань. Розвитку громадських об'єднань також сприяло прийняття ЗУ «Про об'єднання громадян» (1992 р.).

На початкових етапах держава не виявляла зацікавленості у діяльності громадських організацій, вважаючи, що вони не конкурують з нею. Однак соціально-економічна криза у період 1995-1999 років змінила ситуацію та призвела до підтримки ІГС міжнародними донорами та політичними партіями, які прагнули підтвердити свою легітимізацію. Різні політичні партії стали ініціаторами і підтримувачами створення різноманітних молодіжних громадських організацій, які активно залучалися до виборчих процесів для підтримки кандидатів на посаду Президента у 1999 році.

Цілком слушною є думка Т. Андрійчук про те, що «керівництво держави сприймає ці інститути як додаткове джерело легітимізації своєї діяльності та «заграє» з громадськими активістами шляхом створення сприятливих умов для функціонування нових видів інститутів громадянського суспільства або підтримки вже існуючих»[4, с.63]. Тому й цілком зрозуміло, чому приймаються

ряд Законів України, присвячених благодійності, професійним та творчим спілкам, молодіжним та дитячим громадським організаціям, професійним спілкам і т.д.

Звернемося до статистичних дані, що подані були Центром інновацій і розвитку. За його інформацією у 1999 році в Україні діяло близько 30 000 громадських організацій; із них понад 800 (приблизно 4%) мали статус загальноукраїнських. Це вражаючий показник, особливо якщо враховувати, що за два попередні роки кількість зареєстрованих організацій зросла з 20 000 до 30 000, а ще двома роками раніше (у 1995 році) їх було всього 4 тисячі [61]. Безперечно, це був значний народний потенціал, який репрезентував думку громадськості, намагався вплинути на демократичні процеси в Україні, в тому й числі на антикорупційну політику.

Перехідний період у розвитку українського суспільства, що припав на 1990-ті роки, спровокував сплеск корупційних явищ, що зазвичай часто супроводжують процеси побудови нової держави і суспільства. Україна постала перед вибором побудови нової демократичної держави. Ваучерна приватизація (серпень 1992 - осінь 1994 рр.), будучи головною складовою першого етапу приватизації та трансформації української економіки, покликана була надати кожному громадянину рівні стартові можливості у вигляді його певної частки, виділеної з колишньої суспільної власності. Якраз тут відкривався цілий спектр корупційних схем, які швидко використали спритні ділки (в переважній більшості в минулому партійні функціонери). Тим більше, ринкова ціна підприємств не була визначена, позаяк її просто не існувало на момент реформ.

Також гігантська інфляція, яка стрімко охопила Україну, спричинила серйозне поширення корупційних схем під час процесу ваучерної приватизації. З одного боку, це було викликано систематичними затримками та не виплатами заробітних плат, а з іншого – гроші вирішували, хто міг собі дозволити придбати ваучери і це, в основному, були представники тіньового бізнесу. Для звичайних людей, які упродовж років не отримували зарплату, купівля ваучерів була неможливою, тому цілком зрозуміло, чому вони їх продавали. Зазначимо, що на

той час рівень довіри до президента становив лише 10%, а до Верховної Ради і уряду – лише 7% [178].

Таким чином, реалізований механізм приватизації економіки виявився надто вразливий до корупції. Ваучери використовувалися у чекових інвестиційних фондах. Схема їхньої дії була приблизно однаковою: фонди акумулювали пакети ваучерів, брали участь у чекових аукціонах і купували акції прибуткових підприємств за допомогою ваучерів. Далі акції передавалися з балансу чекових інвестиційних фондів на баланс структур, які контролювалися впливовими у регіоні групами (зазвичай організованою злочинністю). Проте найбільш корупційним механізмом приватизації виявились не ваучерні, а заставні аукціони, що передбачали передачу великих пакетів акцій державних підприємств в обмін на кредитні ресурси держави. Згідно з їхніми умовами, якщо держава не погашала борги, пакети акцій переходили в повну власність кредиторів.

Передбачалося, що уряд погасить кредит і поверне закладені у банках акції приватизованих підприємств. Але закладені акції уряд викупувати не збирався, так як гроші на це навіть не були передбачені у бюджеті наступного року. Країна все глибше грузнула «в болоті» корупції в умовах, коли панував принцип – «що не заборонено, то дозволено». Зазвичай ці проблеми виштовхувалися на периферію суспільного інтересу, маскувалися під «демократичною» риторикою, а якщо все гостріше виявлялися – пояснювалися труднощами перехідного періоду.

Поступово відбувається політична поляризація суспільства та зростає правовий нігілізм, що ґрунтується виключно на особистих інтересах. Законодавчі акти починають розглядатися лише з точки зору тактичної доцільності для здобуття або утримання влади, спрямованої на отримання особистих вигід. Це стає інструментом для закріплення корупційних схем. У той час, коли громадські лідери та громадські організації будували механізми становлення української держави, представники політичних партій, що мали досвід авторитарного управління, вступили у боротьбу за контроль над

власністю та розподілом функціональних повноважень, спрямованих на встановлення контролю над бюджетними ресурсами.

Прикриваючись патріотичними гаслами, ліберальними ідеями, маніпулюючи громадською думкою, вони поступово стають лідерами, намагаючись сформувати підконтрольні їм групи впливу. Маючи значні фінансові ресурси, номенклатурні представники без перешкод скуповують державну власність. Сталося те, про що застерігав Лі Куан Ю. Це проявилось у тому, що фаворитизм, непотизм та інші прояви хитрощів і корупції негативно вплинули на тих, хто займав високі посади. Громадянське суспільство втратило свою цінність, і опортуністи, що прикидалися революціонерами, досягали значних успіхів у своїх кар'єрах, використовуючи зрадницькі та переслідувальні практики проти обдарованих та обізнаних людей [47, с.173-174].

Отже, цей етап розбудови ІГС та формування і вироблення антикорупційної політики можна ідентифікувати як патріотично-номенклатурний, який, маючи спершу значний громадський ресурс, врешті-решт швидко використали представники номенклатури, скориставшись слабкістю громадянського суспільства та при цьому маніпулятивно використовуючи різні фінансові махінації. Це призвело до того, що значна частина державної власності опинилась у руках спритних ділків, які лише нещодавно були в статусі тіньового бізнесу. Маючи значні фінансові ресурси, вони почали торувати шлях у владні коридори, активно включившись у виборчі процеси.

Паростки громадянського суспільства, що започаткувалися на хвилі отримання незалежності, швидко розшарувалися, власне, їх поглинали процеси корупціоналізації та олігархізації. ІГС почали «знекровлюватися» – їх вмiло використовували спритні ділки, фінансово підкуповуючи. Поступово формується дві впливових моделі, в яких відстежується процес зрощування бізнесу і влади, зокрема, з одного боку ринкова, коли бізнесові структури отримують послуги влади, які зазвичай надаються в тіньовому режимі (при цьому використовуються корупційні схеми), а з іншого – інвестиційна, коли представники бізнесу включаються не в процес купівлі-продажі послуг

чиновника, народного депутата чи політика, а в боротьбу за місце у органах представницької влади, ставлячи на нього свою, добре провірену, віддану людину.

У цей час нечисленна група осіб, яка має ручні ЗМІ, привласнивши все національне багатство, намагається все контролювати, зокрема впливати на парламент. Політичні партії, виконуючи роль короткотермінових виборчих проєктів, дискредитували себе, ставши тим пусковим трампліном, завдяки якому отримують місця у парламенті. Саме це відбулося у 2004 та 2014 роках, коли подібні події виступили своєрідним активізатором протестних рухів.

У 2004 році найвищою формою соціального протесту громадян став Майдан, який спрямований був проти фальсифікацій результатів виборів. У 2013–2014 роках зміна політичного курсу економіки призвела до виникнення Євромайдану. Результатом активної участі громадянського суспільства в Україні стали перехід до парламентсько-президентської республіки та проведення процедур люстрації влади, що визначили певні кроки у напрямку демократизації суспільства та його перетворення в громадянське.

Безперечно, демократичну державу в умовах розгулу корупції побудувати неможливо, оскільки дане явище має прямий вплив як на забезпечення державою прав і свобод особистості, так і на формування апарату влади в державі. Отже, викликана такими швидкими демократичними перетвореннями в Україні корупція перешкоджає їх подальшому здійсненню – в певній мірі нівелює їх результати. Крім того, засилля корупції призводить як до загострення соціальної нерівності і актуалізації її негативних наслідків (утруднення доступу до різних, в тому числі і гарантованих соціальних благ, фактичної безкарності окремих суспільних груп, що уникають відповідальності шляхом підкупу працівників правоохоронних органів і т.д.), так і порушує стабільність соціальної сфери в країні.

Ситуація була настільки критичною, що ІГС, які тільки-тільки почали активізуватися, відчували деморалізацію через поширену корупцію, надмірність подвійних стандартів, встановлених владою, і лише формальну боротьбу з

корупцією на папері. Створювалося враження, що невдовзі вибухнуть протести. Однак, коли протести й відбувалися, вони мали суто локальний характер, переважно вимагаючи виплати зарплат. Навіть перед Помаранчевою революцією у 2004 році лише 22% респондентів вважали можливим протестувати, а 28% готові були брати участь у таких акціях. Та сама ситуація відбулася у 2013 році, коли протестні настрої були на найнижчому рівні – лише 20% вважали можливість брати участь у протестах, а 22% були готові приєднатися до них. Під час Помаранчевої революції у подіях брали участь лише 15% громадян, так само, як і під час Революції гідності[178].

Поступово фінансово-олігархічні групи перебрали на себе управлінську функцію, оскільки від них залежало фінансування партій; їх представники ввійшли у парламент, лобіюючи особисті, суто прагматичні інтереси. Відбувається своєрідна переорієнтація населення – раніше вони чекали змін від Президента, Уряду, представників влади. Тепер таку патерналіську роль покликані були відігравати ІГС, волонтери і т.д.

У 2014 році в Україні волонтерський рух став яскравим прикладом громадської самоорганізації. За умов низки проблем у системі державного управління, обмежених ресурсів та зовнішньої російської агресії волонтерські організації взяли на себе функції держави, забезпечуючи підтримку силовим структурам та громадянам, які постраждали внаслідок збройних конфліктів.

У цей час складність у формуванні ІГС була обтяжена декількома чинниками: збереження традицій влади (нав'язування суспільству системи поглядів та ідей конкретної правлячої групи та їх закріплення в нормативно-правових актах); зміна державного курсу у національних, мовних, регіональних та зовнішньополітичних питаннях; поповнення представницьких органів влади колишніми комсомольськими та партійними кадрами; залежність ЗМІ від владних структур. У цей період, коли було оголошено боротьбу з корупцією як стратегічне завдання та пріоритетну сферу антикорупційної політики, це виглядало як ще один популістський прийом владних структур. Це була своєрідна маніпулятивна інструменталізація легітимізації влади, яка

використовувалася конкуруючими політичними елітами для вирішення внутрішніх суперечностей, пов'язаних з розподілом владних ресурсів.

Фактично, на кожних виборах спостерігалася зміна влади, хоча сутність залишалася незмінною. Це означало, що вибори лише відображали і підтверджували послідовність невиконаних обіцянок. Змінювалися особи на вершині влади і разом із цим змінювалися обіцянки, утворюючи колообіг, який нагадував карусель. Безперечно, для досягнення конкретних результатів необхідно не лише декларувати високі моральні стандарти, патріотичні заклики та рішучість у боротьбі з корупцією. Набагато важче дотримуватися цих принципів, жити згідно з ними. А це можливо за умови сильної політичної волі, розважливих та мудрих лідерів, які розуміють, що краще запобігти корупційним діянням, аніж вибудувати цілі програми боротьби з нею.

Таким чином, в умовах відсутності рішучості у державного керівництва, слабкості ІГС, правового нігілізму «мовчазної більшості», недосконалого законодавства антикорупційна політика здебільшого носила декларативний характер. Тому й авторитарний стиль правління, дискредитація інституту виборів, імітація процесу запобігання та протидії корупції лише посилювали поширення корупційних схем.

Отже, даний етап умовно можна ідентифікувати як конфронтаційно - олігархічний (2000 -2014 рр.), коли органи влади мало рахувалися з громадською думкою, а дехто з представників вищих органів влади очолили корупцію, сприяли прийняттю тих законів, які б легалізували їх злочинну діяльність.

Але з 2015 року в Україні спостерігається значна активізація у процесі запобігання та протидії корупції, яка проявилася у впровадженні численних реформ у сфері адміністративної служби, банківського сектору, патрульної поліції і т.д. Збільшилося вікно можливостей для взаємодії між органами державної влади та ІГС, виражаючись у значному посиленні громадських слухань та бажанні влади почути голос народу.

Також процес децентралізації відкрив нові можливості для громадських ініціатив, оскільки сприяв відстеженню діяльності місцевих чиновників у сферах

розподілу місцевих ресурсів та надання адміністративних послуг, роблячи їх більш відкритими та прозорими. Реформи, спрямовані на децентралізацію, були спроектовані на максимальну залученість населення до прийняття управлінських рішень на рівні територіальних громад [153]. Тим самим впроваджувалися демократичні принципи управління і долався розрив у співпраці між органами місцевої влади та громадськістю. Однак потрібна була ініціатива громад, їх віра в те, що вони активно можуть впливати на процес прийняття рішень, на стан справ у громаді. Засобами такого позитивного впливу могли бути органи самоорганізації населення, які створювалися за ініціативою мешканців територіальних громад. Також дієвими громадськими практиками стали загальні збори мешканців за місцем проживання, місцеві референдуми та інші ініціативи громади. Саме на ці демократичні починання був спрямований ЗУ «Про органи самоорганізації населення» від 11.07.2001. № 2625-III. (2001 р.) [157].

Однак у процесі децентралізації існують ризики узурпації влади місцевими лідерами та впливовими місцевими підприємцями та злочинцями. Часто до цієї «зв'язки» також залучаються правоохоронні органи. Саме сила ініціатив ІГС на місцях, відкритість, прозорість та гласність їх діяльності можуть протистояти проявам корупції на регіональному рівні та таким чином підвищити їх імідж та рейтинг.

Безперечно, ефективність державної антикорупційної політики тісно пов'язана із системою заходів, що визначаються якісними стратегічними орієнтирами. Протидія різним формам корупції має ґрунтуватися на систематичному та програмному підході, з основним акцентом на пріоритетних заходах, спрямованих на попередження корупційних проявів у суспільстві, що й відображено у Антикорупційних стратегіях. Упродовж більше тридцяти років незалежності України було представлено кілька антикорупційних стратегій, а саме: ЗУ «Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 роки» від 21.10.2011 № 1001/2011 [155], ЗУ «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» від 14.10, 2014 р. № 1699-VII [147], проєкт ЗУ «Про Антикорупційну стратегію на 2018-

2020 роки» [191], а також проєкт «Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2020-2024 роки» [45], Антикорупційну стратегію на 2021-2025 роки [7]. На жаль, у Антикорупційних стратегіях не достатньо розкриваються інституційні спроможності громадянського суспільства у сфері формування антикорупційної політики.

Однак публічне обговорення антикорупційних стратегій уможливило по-перше, забезпечення широкого громадського залучення у процес запобігання та протидії корупції; по-друге, підвищення обізнаності громадян щодо проблем у сфері антикорупційної політики; по- третє, посилення довіри до владних структур; по-четверте, стимулювання ініціативності ІГС, можливість висловити свої погляди, думки та пропозиції щодо того, якою повинна бути антикорупційна політика країни; по-п'яте, забезпечення більшої відкритості та демократичності у прийнятті рішень, «створюючи стійку систему комунікаційних переваг, що включає пряму і зворотну систему відносин»[121, с.94].

В перших Антикорупційних стратегіях було надто багато уваги приділено розбудові системи антикорупційних органів та їх інституціалізації (до речі, Антикорупційні стратегії часто піддавались політичній кон'юктурі, а не переслідували державні інтереси). У них були відсутні чіткі механізми впровадження заходів та система моніторингу та оцінки їх виконання. Сфери, які найбільше піддаються корупційним впливам, не були конкретизовані, а система відповідальності посадових осіб була непрозорою. Також у перших антикорупційних стратегіях був відсутній злагоджений підхід всіх органів державної влади, що приймали участь на етапах формування та реалізації їх заходів; у них невизначена була контрольна функція ІГС щодо діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції (далі -НАЗК). Також усі заплановані заходи антикорупційних стратегій не були реалізовані, наприклад, за даними дослідження громадських експертів Антикорупційна стратегія на 2014–2017 роки була виконана лише на 60 відсотків [31].

Значний резонанс у ЗМІ, серед представників ІГС здійснила ініціатива президента України В. Зеленського щодо процесу «деолігархізації», що згодом

було закріплено у ЗУ «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)» від 23.09.2021. № 1780-IX [145]. Головна мета цієї ініціативи полягає у зменшенні впливу олігархів на державні органи влади. Оскільки концентрація економічної влади в одних руках може суттєво впливати на органи державного управління, виникає конвергенція економічної та політичної влади, що може сприяти корупційним діям та маніпуляціям. У документі вказані критерії для визначення особи як олігарха. Така особа повинна брати участь у політичному житті, мати значний вплив на ЗМІ, бути кінцевим бенефіціарним власником бізнесу з монопольним становищем на ринку та мати активи, вартість яких перевищує один мільйон прожиткових мінімумів для працездатних осіб (у 2021 році – 2,27 млрд грн.) [145]. За цими критеріями відбувається ідентифікація олігархів і вводяться певні обмеження для них. Отже, даний Закон України став важливим інструментом для посилення прозорості в системі запобігання та протидії корупції, забезпечення розвитку демократичних інститутів у суспільстві.

Сьогодні ІГС мають прекрасних лідерів, які виступають у ролі експертів у сфері запобігання та протидії корупції. Однак ЗМІ недостатньо їх пропагують, доносять до широкого загалу їх ефективну діяльність. Вважаємо, що історія їх успіху слугуватиме прекрасним прикладом впливу на громадськість, органи влади, що лише підсилуватиме їх почуття відповідальності, розширення простору взаємодії у виробленні та впровадженні антикорупційної політики. Адже саме активна діяльність таких сегментів громадянського суспільства, їх прагнення до співпраці з іншими громадськими організаціями та органами державної влади дають привід засвідчити про створення механізму громадської протидії корупції, про ІГС як активних суб'єктів формування антикорупційної політики.

Проте для ефективної реалізації полівекторної взаємодії у сфері формування та реалізації антикорупційних ініціатив необхідна політична воля державного керівництва щодо запобігання та протидії корупції; всебічне

антикорупційне виховання; система нормативно-правових актів, які визначають, регулюють і корегують механізми запобігання корупції; створення ефективної системи антикорупційних органів, які б не займалися б дублюванням функцій, а несли відповідальність за антикорупційну політику; здійснення профілактичних заходів щодо запобігання корупції та її мінімізації.

Загалом, взаємодія між ІГС та ПОВ у справах протидії корупції виникає з їх спільної діяльності в сфері антикорупційної політики на взаємовигідних умовах. Ця взаємодія реалізується через участь представників громадських організацій у: спеціалізованих консультативних експертних антикорупційних органах; проведенні антикорупційної експертизи та моніторингу нормативно-правових актів; впровадженні антикорупційної освіти, пропаганді кращих громадських практик. Важливими елементами цієї взаємодії є спільний контроль за ходом і результатами впровадження антикорупційної політики на різних рівнях, обмін інформацією про стан корупції та ефективність заходів її протидії, а також грантова підтримка найбільш значущих антикорупційних проєктів, що реалізуються громадськими організаціями.

Світовий досвід свідчить, що успішна боротьба з корупцією вимагає системного підходу та діалогу між владою і громадянським суспільством. У країнах, де вдалося ефективно зменшити рівень корупції, акцент робиться на підвищенні якості підготовки кадрів, посиленні ролі професійної етики, дотриманні принципів законності та відкритості в незалежних розслідуваннях корупційних справ, які здійснили вищі посадові особи. Громадська думка в таких країнах виявляє негативне ставлення до будь-яких проявів корупції, починаючи від верхніх ешелонів влади і закінчуючи їх нижчим рівнем.

Отже, третій етап інституційної спроможності ІГС у сфері формування антикорупційної політики України визначається нами як партнерсько-інституційний (2015р. – до сьогодні). На цьому етапі відстежується формування національної моделі антикорупційної політики, в якій ІГС стають активними учасниками антикорупційної політики.

Таким чином, ми розглянули різні етапи інституційної спроможності ІГС у

процесі запобігання та протидії корупції та відповідні їм механізми, кожний із яких включає комплекс конкретних заходів та інструментів, які задіювала громадськість для впровадження ефективних антикорупційних практик. Саме інституційні спроможності ІГС визначають їхню здатність ефективно запобігати та протидіяти корупції. А для цього вони повинні мати визнану легітимність в очах громадян та інших суспільних груп; компетентне управління, здатне ефективно виконувати свої завдання, розробляти та реалізовувати стратегії, а також адаптуватися до змін у суспільному середовищі; здатність взаємодіяти та співпрацювати з іншими інститутами, бізнесом, урядом і громадянами, що потребує компетентних інституційних кадрів, що готові адаптуватися до змін в суспільстві, реагувати на нові виклики та ефективно впливати на них.

Якщо ж узагальнити антикорупційну діяльність ІГС у період незалежності України, то, безперечно, вона сприяла, зокрема: посиленню свідомості громадян щодо проблеми запобігання та протидії корупції, мобілізації суспільства для боротьби з цим явищем; прийняттю та впровадженню законодавчих актів, спрямованих на зменшення корупційних ризиків та покращення прозорості у державному управлінні; їх активній участі у публічних обговореннях антикорупційних заходів, внесення в них конструктивних пропозицій.

2.2. Законодавчі ініціативи України щодо ролі ІГС у формуванні антикорупційної політики

Корупція, виступаючи соціально-політичним феноменом, пронизує всі сфери життєдіяльності людини, стає тим чинником, від якого залежить як національна безпека, її зовнішні(повномасштабна російська агресія проти України, гібридні війни як чинник ескалації конфліктів у різних проявах, нав'язування агресивних ідеологем, активізація таких політичних центрів як Вашингтон, Москва, Анкара, Брюссель, Берлін, Пекін і т.д.) та внутрішні ризики (слабкість належної співпраці між ІГС та ПОВ, корупція серед вищого ешелону влади, поширення побутової корупції, орієнтація ЗМІ на вираження інтересів певних політичних сил тощо), так і практична результативність реформ, якість

публічного управління та демократичні пріоритети. Отже, на сьогодні однією з ключових задач антикорупційних ініціатив у сфері публічної політики є розробка ефективних державно-управлінських та громадських механізмів[121, с.96]. Причому вектор цих механізмів має спрямовуватися не лише на подолання корупції, а й на «вибудову» системи профілактичних запобіжників та противаг, які б максимально враховували небезпеки та ризики проявів корупційних схем для суспільства загалом.

Сучасна концепція управління визначається розширенням учасників і факторів, які беруть участь у розробці та реалізації стратегії протидії корупції. У порівнянні з попередніми етапами розвитку управління, коли прийняття рішень було монополією органів влади, сучасна його модернізація супроводжується збільшенням кількості учасників. На особливу увагу заслуговують ІГС, які значно сприяють зменшенню ризиків нелегітимності у прийнятті управлінських рішень в антикорупційній сфері і врівноважують ключові ресурсні сектори суспільства – державу, ринок (бізнес) і громадянське суспільство. Важливо відзначити, що у нормативно-правових актах відстежується різний акцент щодо напрямів діяльності ІГС – від оперативно-тактичних приписів (реалізації конкретних дій та заходів на рівні практичної діяльності громадянського суспільства з метою досягнення конкретних цілей або вирішення конкретних проблем) до етапу формування національної моделі антикорупційної політики, коли громадськість виступає активним суб'єктом процесу запобігання та протидії корупції.

Починаючи з перших років незалежності в Україні виникла потреба у вдосконаленні системи публічного управління та модернізації його складових з метою оптимізації практики розроблення антикорупційних стратегій. Особлива увага приділялась обґрунтуванню шляхів підвищення ефективності публічного управління, яке виступає ключовим фактором у реалізації різноманітних реформ, зокрема в антикорупційній сфері. Нині в Україні також зростає роль антикорупційних стратегій, поява яких обумовлена як внутрішніми, так і зовнішніми викликами, які, власне, є новим досвідом і не можуть бути

сформовані на основі попереднього досвіду управління. Для вирішення цієї проблеми важливо активно залучати різні ресурси, такі як знання та інновації, а також враховувати роль ІГС у системі публічного управління як їх якісно новий рівень, відповідний сучасним викликам.

Загальновідомо, що в Україні корупція є значною проблемою. За індексом сприйняття корупції (далі -ІСК) вона займає 36 місце (36 балів зі 100 можливих) отримала Україна в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index — CPI) за 2023 рік [50] (Рис.2.1), посівши 104 місце серед 180 досліджуваних країн[50] (Рис.2.2). Нагадаємо, у 2022 році Україна набрала 33 бали (+1 бал), та посіла 116 місце. Отже, вже у 2023 році Україна піднялася на 3 пункти, що є одним з найкращих досягнень у світі за минулий рік. Крім того, Україна увійшла до списку з 17 країн, які у цьому році показали свої найкращі результати. Всього за останні 10 років Україна додала 11 балів — це найбільший приріст серед країн, які зараз мають статус кандидаток до ЄС [50].

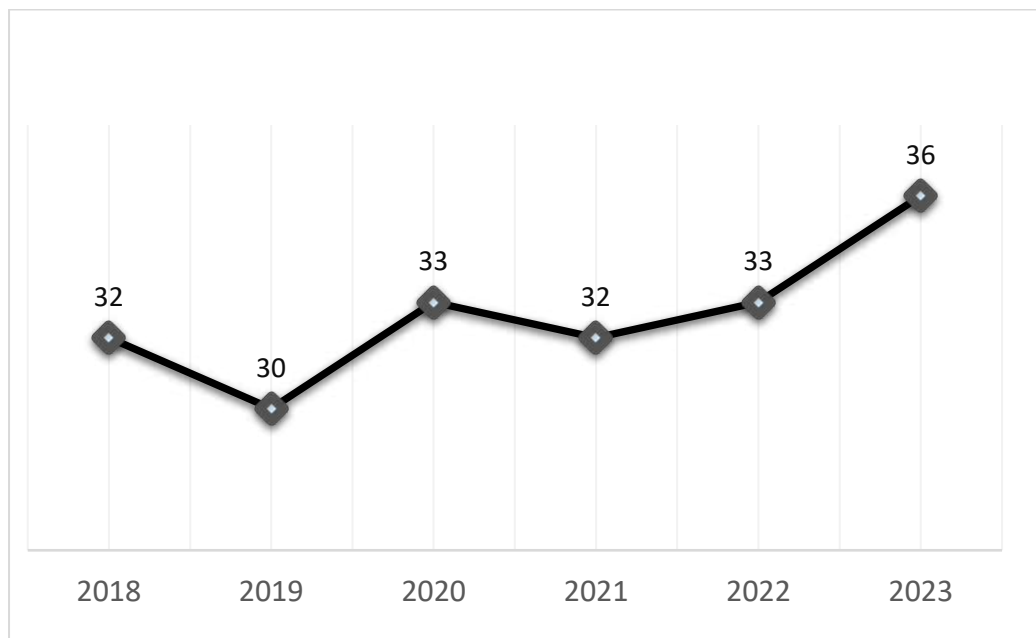

Рис. 2.1. Індекс сприйняття корупції в Україні в довоєнний час і в умовах війни (з 2018 по 2023 рік)

Джерело: Авторська розробка на основі:[50; 103; 219].

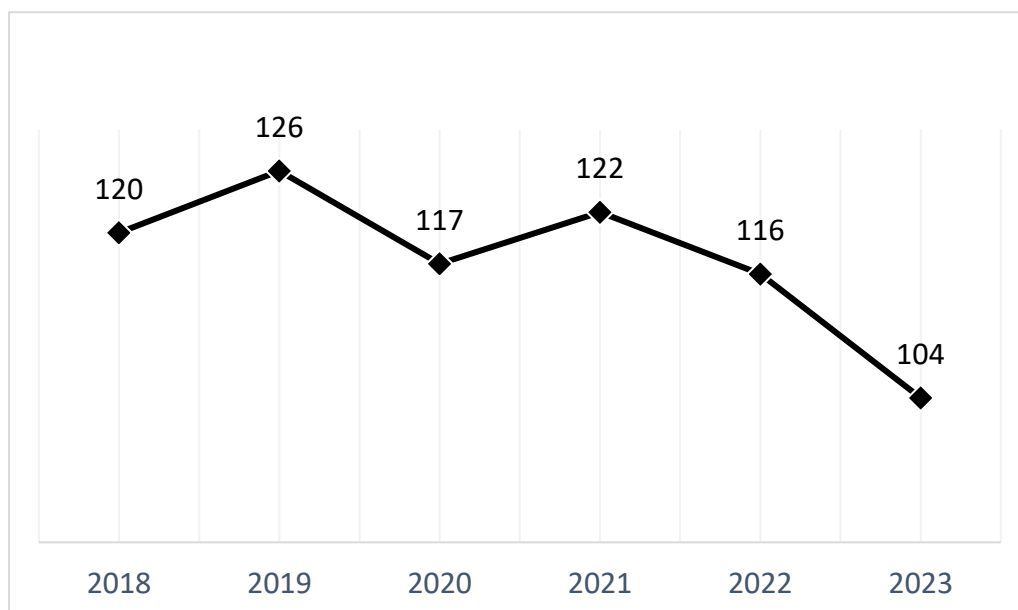

Рис.2.2. Місце України в рейтингу індексу сприйняття корупції

Джерело: Авторська розробка на основі: [50; 219].

На нашу думку, у контексті забезпечення національної безпеки ці показники є позитивним результатом. У листопаді 2023 року Україну відвідала президент Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн, яка під час виступу перед депутатами Верховної Ради України звернула увагу на ряд позитивних моментів у антикорупційній політиці України, а саме: проведення реформи конституційного правосуддя, обрання складу Вищої ради правосуддя, прийняття Антикорупційної програми, протидії відмиванню грошей та системи заходів щодо обмеження впливу олігархів на громадське життя[12]. Наразі також привертає увагу громадськості запровадження закону про відновлення декларування [133].

Важливо відзначити, що ще у 1927 році Кримінальний кодекс Української РСР передбачав найбільш радикальні заходи, зокрема такі як розстріл за отримання хабаря при обтяжливих обставинах. Це свідчить про те, що радянська влада намагалася боротися з корупцією найрізноманітнішими та найжорстокішими методами [69]. По-перше, радянська влада навіть не вживала термін «корупція», дозволяючи його використовувати лише наприкінці 80-х

років. Замість цього використовувалися такі терміни, як «хабарництво» чи «зловживання службовим становищем». Заперечуючи термін, чиновники також відкидали саму корупцію як соціальне явище. Тому й корупція не стала об'єктом наукового дослідження чи розробки антикорупційних стратегій. По-друге, зазвичай радянські ідеологи намагалися пояснити причини негативних явищ через недосконалість капіталістичних відносин. Вони надто наївно і непродуктивно розглядали причини корупційних явищ. Наприклад, у закритому листі ЦК КПРС від 1962 року зазначалося, що хабарництво – це «соціальне явище, породжене умовами експлуататорського суспільства» [цит за: 173, с.90]. По-третє, ніхто не міг навіть подумати про те, що партійна номенклатура якимось чином причетна до корупції; думати так і ще виносити на широкий загал це питання було конче небезпечно. По-четверте, демократичні ініціативи автоматично зводились до громадської думки, яка завжди була «під патронатом» необмеженої влади партійного керівництва держави, постанови якого ні з ким не погоджувалися і лише формально були репрезентовані та ідентифіковані як народне обговорення. По-п'яте, парадоксально, що із корупцією в державному управлінні боролися саме представники цього ж державного управління. Це призводило до того, що часто самі ж корупціонери боролися проти корупції, власне, з одного боку, ця боротьба зводилася до її імітації, а з іншого – розширювала корупційний простір, «породжувала» нових конкурентів на поприщі ринку «корупційних послуг».

На сьогодні в Україні існує значна кількість законів, спрямованих на запобігання та протидію корупції. Слушною є думка І. Яковець [202, с. 263-264], яка зазначає, що, враховуючи кардинальні зміни у правовому регулюванні боротьби з корупцією, внесені рядом законів у 2014 році та пізніше, можна виокремити дві основні групи в антикорупційному законодавстві: (а) закони, прийняті до 2014 року, та (б) сучасне антикорупційне законодавство (2014–2017 роки)). Цілком доцільно класифікувати існуючі закони за їхньою спеціалізацією на три групи: (а) спеціалізовані (профільні) закони («Про запобігання корупції», «Про засади державної антикорупційної політики (Антикорупційна стратегія) на

2014–2017 рр.», «Про національне антикорупційне бюро України»); (б) кодифіковані нормативні акти, у яких мова йдеться про відповідальність за корупційні правопорушення (Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний процесуальний кодекс України); (в) закони, основною метою яких не є боротьба з корупцією, але які закладають основу для такої діяльності («Про державну службу», «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», «Про доступ до публічної інформації», «Про очищення влади») та ін. [202, с. 263-264].

Перший законодавчий крок в антикорупційній сфері України був зроблений вже після отримання державою незалежності у 1991 році. Основні положення Конституції України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР [66], що гарантують участь громадянського суспільства в процесі запобігання корупції, включають відповідальність держави перед людиною, визнання народу єдиним джерелом влади в Україні.

У 1995 році був прийнятий ЗУ «Про боротьбу з корупцією» (Закон втратив чинність на підставі Закону №1506-VI), який визначив поняття «корупція» та передбачав адміністративну процедуру для звітування про випадки корупції. У 1998 році була представлена Президентська стратегія (Антикорупційна концепція), контроль за змістом та реалізацією якої здійснювався Координаційним комітетом. З червня 2006 року Міністерство юстиції України почало співпрацю з Радою Європи в рамках спільного проєкту Європейської комісії та Ради Європи «Підтримка належного управління: Проєкт протидії корупції в Україні».

Звісно, співпраця між владою та громадянським суспільством (у різних сферах, включаючи протидію корупції) залежить від дотримання певних умов, а саме: держава не повинна втручатися у рішення громадянського суспільства щодо форм самоорганізації для співпраці; держава повинна забезпечити рівні умови для всіх громадських організацій. У 2009 році було здійснено кілька інституційних та законодавчих заходів, спрямованих на зниження рівня корупції,

удосконалення антикорупційного законодавства, зокрема уточнення цільової мети, яка включала не тільки боротьбу з корупцією, але і її запобігання та протидію. В Указі Президента України «Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 роки» від 21.10.2011. № 1001/2011 [155] корупція характеризується як суспільно небезпечне явище, що має системний характер і вимагає формування активної позиції громадськості в процесі запобігання та протидії їй.

В подальшому розвитку інституційно-правового забезпечення запобігання та протидії корупції був прийнятий ЗУ «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» від 14.10.2014 р. № 1699-VII [147], у якому були прописані ряд заходів щодо впровадження ефективної антикорупційної політики, їх моніторинг за участю незалежного спеціально уповноваженого органу з антикорупційної політики у співпраці з громадянським суспільством. Крім того, передбачалося створення системи доброчесної та професійної публічної служби, яка б відповідала міжнародним стандартам, і впровадження інструментів для ефективного виявлення та розслідування корупційних злочинів, конфіскації майна, яке було предметом злочинної діяльності, та притягнення до відповідальності осіб, причетних до корупційних злочинів [147]. Загалом, Антикорупційна стратегія, яка була прийнята в Україні на період 2014-2017 років, мала на меті боротьбу з корупцією та зміцнення антикорупційних механізмів у країні. Проте не вдалося реалізувати весь її потенціал з кількох причин: по-перше, за недостатньої політичної волі державного керівництва, позаяк на початку цього періоду Україна переживала політичні та економічні труднощі, що ускладнювали впровадження антикорупційних реформ; по-друге, наявності системних проблем, а саме: оскільки корупція в Україні вкорінена на різних рівнях суспільства та управління, остільки реформи, спрямовані на боротьбу з корупцією, вимагали глибоких системних змін у владі, правосудді, поліції, бізнесі та інших сферах; по-третє, недостатня фінансова підтримка, недостатній розвиток інфраструктури та низький рівень кадрових ресурсів у

антикорупційних органах ускладнювали ефективне впровадження антикорупційних заходів; по-четверте, спротив корупційних груп і впливових інтересів мали значний вплив на політичний процес, які намагалися перешкодити або затримати реформи в антикорупційній сфері; по-п'яте, не завжди вдавалося забезпечити ефективну координацію між різними органами та установами, що займаються антикорупційною діяльністю, а також відстежувалася відсутність адекватного моніторингу та оцінки результатів впроваджених заходів. До того ж дана Антикорупційна стратегія не вирізнялася своєю концептуалізацією; її аналітичний «зріз» був дещо слабким, оскільки навіть не виявлявся потенціал попередньої стратегії; не були належним чином прописані як механізми її реалізації, так і участь та роль у ній ІГС.

Запровадження безкоштовної телефонної лінії (1 лютого 2016 року) уможливило прийом повідомлень про корупційні порушення. Зателефонувавши, громадяни мали можливість залишати пропозиції, зауваження, заяви, скарги, надсилати запити на отримання публічної інформації. Всі повідомлення громадян, отримані через цю телефонну лінію, реєструвалися, оформлялися та передавалися для подальшого опрацювання компетентним підрозділам. Безперечно, запровадження безкоштовної телефонної лінії по-перше, здійснило процес повідомлення про корупційні порушення більш доступним для громадян, що збільшувало шанси на виявлення випадків корупції та реагування на них; по-друге, сприяло створенню відкритого та прозорого середовища, де громадяни відчують, що мають можливість впливати на боротьбу з корупцією; по-третє, сприяло швидкому та ефективному виявленню корупційних порушень, що дозволяло Національному антикорупційному бюро України (далі- НАБУ) оперативно реагувати та розслідувати такі випадки; по-четверте, підвищувало рівень довіри ІГС до діяльності НАБУ та його здатності ефективно боротися з корупцією.

У ЗУ «Про запобігання корупції» від 14.10.2014. № 1700-VII, у статті 21 [146] подається різновекторна участь представників ІГС, як одна із ключових складових антикорупційної політики держави, зокрема інформаційно-

комунікативна (повідомлення про випадки корупції, одержання від ПОВ інформації про антикорупційну діяльність та участь у парламентських слуханнях та заходах); експертно-аналітична (проведення антикорупційної експертизи НПА, їх проєктів, наукових та соціологічних досліджень); нормативно-правова (внесення пропозицій суб'єктам права законодавчої ініціативи щодо антикорупційної політики) [146]. Таким чином, ЗУ «Про запобігання корупції» передбачає широкий спектр участі ІГС у формуванні та виробленні антикорупційної політики.

Даний Закон України надає громадськості право брати участь у заходах щодо запобігання та протидії корупційних правопорушень. Зокрема, встановлюється громадський контроль за діяльністю НАЗК, який реалізується через Громадську раду при ньому [146]. Діяльність Громадської ради має рекомендаційний та консультативний характер; також важливо, наскільки її висновки та пропозиції будуть враховані у формуванні та реалізації антикорупційної політики, що визначає її відкритість та ефективність.

У квітні 2018 року Уряд України схвалив проєкт ЗУ «Про Антикорупційну стратегію на 2018-2020 роки», який був розроблений НАЗК [191]. Однак відсутні були будь-які публічні та експертні обговорення змісту цього документу. Також проєкт Антикорупційної стратегії на 2018–2020 роки не був оприлюднений НАЗК навіть на його власному офіційному веб-сайті. Пройшовши лише перше читання у Верховній Раді України, цей проєкт не був затверджений і лише згодом був доповнений і поданий на розгляд на 2021-2025 роки.

У Антикорупційній стратегії на період 2021–2025 років та відповідному ЗУ «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» від 20.06.2022 р. № 2322-ІХ [148] визначалися завдання щодо формування та впровадження державної антикорупційної політики, а саме: оптимізація функцій держави та місцевого самоврядування, тобто створення ефективної та прозорої системи управління, яка забезпечує дотримання принципів демократії, правової держави та розвитку громадянського суспільства; використання сучасних інформаційних технологій для покращення якості та ефективності надання

публічних послуг, оптимізації процесів управління та забезпечення взаємодії між державними органами та громадянами; створення умов, які мінімізують корупцію (прозорість та доступ до інформації, спрощення адміністративних процедур, використання цифрових технологій), що спрямовані на зміцнення правової держави, підвищення довіри до владних структур та зменшення впливу корупційних практик на економіку та суспільство загалом; забезпечення невідворотності відповідальності за корупцію, сутність якої полягає в тому, що особи, які вчиняють корупційні дії або сприяють корупції, повинні нести відповідальність за свої дії відповідно до закону, а ця відповідальність повинна бути невідворотною та непідвладною впливам корупційних чинників чи політичного тиску; формування негативного ставлення до корупції, тобто нульової терпимості до корупції, утвердження принципу, що корупція неприпустима і що необхідно застосовувати строго каральні заходи до осіб, звинувачених у корупційних діях [148].

В даному Законі України також було акцентовано увагу, з одного боку, на удосконалення системи запобігання та протидії корупції, а з іншого – на виокремлення сфер, які є найбільш пріоритетними в плані подолання корупції. Таке поєднання основних напрямів формування антикорупційної політики не лише сприяє мінімізації корупції, підвищує довіру до ОДВ та ОМС, а й відкриває нові можливості для ефективної антикорупційної діяльності ІГС, їх співпраці з органами влади.

На жаль, у Антикорупційній стратегії не йдеться мова про такий суб'єкт антикорупційної політики як ІГС. Вважаємо, що неврахування позиції ІГС щодо антикорупційної політики та відсутність врахування вітчизняного та міжнародного антикорупційного досвіду в Антикорупційній стратегії у запобіганні та протидії корупції може призвести до розпорошення державних ресурсів на боротьбу з нею. Такий однобічний підхід не лише ускладнить ситуацію, але й не сприятиме її вирішенню. Власне, Антикорупційна стратегія має вважатися складовою лобістської кампанії громадсько-експертного середовища, оскільки саме від громадськості надходять повідомлення про

корупційні вчинки посадовців. При її розробці слід враховувати різні аспекти, зокрема такі як рівень розвитку громадянського суспільства, загальнокультурний і освітній рівень населення, соціально-економічні, політичні та міжнародні умови, а також особливості менталітету та розвитку інститутів держави та громадських практик.

В серпні 2023 року були проведені громадські обговорення щодо Антикорупційної програми НАЗК на 2023–2025 роки – Програми доброчесності Національного агентства [32]. Громадські обговорення були спрямовані на: зміцнення прозорості (вимагання від НАЗК більшої відкритості та доступності інформації щодо діяльності органу, звітності та результатів проведених розслідувань); посилення відповідальності (вимагання строгих заходів проти осіб, звинувачених у корупційних діях, включаючи належне проведення розслідувань, судове переслідування та покарання винних); запобігання конфлікту інтересів (вимагання від НАЗК ефективних механізмів перевірки конфлікту інтересів серед посадових осіб у державних установах та організаціях); підвищення ефективності діяльності (вимоги щодо оптимізації роботи НАЗК, включаючи прискорення процесів розслідувань та вдосконалення системи моніторингу та контролю за виконанням антикорупційних заходів); взаємодія з громадськістю (залучення громадськості до процесу визначення пріоритетів та формування стратегій боротьби з корупцією, а також регулярна звітність перед громадськістю щодо виконання антикорупційних заходів).

Керівник відділу з питань запобігання корупції НАЗК О. Ганаба підкреслив, що новацією Програми є запровадження системи менеджменту запобігання корупції з використанням моделі трьох рівнів захисту, яка базується на принципі розподілу функцій та відповідальності між різними підрозділами та службами організації [32]. Основна сутність цієї моделі полягає в тому, щоб створити комплексну систему контролю, яка включає управління, комплаєнс та внутрішній аудит, а саме: 1) на рівні менеджменту зосереджується відповідальність за розробку стратегій, політики та процедур запобігання корупції в організації; при цьому керівництво встановлює культуру ділової етики

та відповідальності, забезпечує ресурси для реалізації програм та контролює їх виконання; 2) рівень комплаєнсу (дотримання внутрішніх правил та зовнішніх стандартів) забезпечує виконання внутрішніх правил організації та зовнішніх законодавчих вимог, а комплаєнс-служба відповідає за розробку, впровадження та виконання процедур і програм, спрямованих на запобігання корупції, включаючи навчання співробітників, контроль за дотриманням правил і виявленням порушень; 3) рівень внутрішнього аудиту, що відповідає за незалежну оцінку ефективності та ефективність системи управління процесом запобігання корупції, що включає перевірку відповідності внутрішнім процедурам, оцінку ефективності контрольних механізмів та рекомендації щодо поліпшення самої системи. Таким чином, модель трьох рівнів захисту дозволяє організаціям створити комплексну та ефективну систему управління процесом запобігання корупції, яка забезпечує високий рівень контролю, дотримання правил та ефективне управління ризиками.

Відповідно до нормативно-правових актів України, які стосуються проблеми запобігання та протидії корупції, співпраця між владою та ІГС в цьому процесі повинна розвиватися у таких основних напрямках: 1) подання пропозицій органам влади на основі результатів досліджень чи громадської антикорупційної експертизи; 2) висловлення пропозицій щодо вдосконалення чинних антикорупційних нормативно-правових документів; 3) вплив громадянського суспільства на формування, вироблення та впровадження державної антикорупційної політики.

Також у законодавстві України визначається участь ІГС в заходах щодо запобігання та протидії корупції, а саме: по-перше, громадські організації та активісти виступають ініціаторами антикорупційних кампаній, які спрямовані на розкриття випадків корупції; по-друге, здійснення громадського контролю за діяльністю владних структур, включаючи механізми доступу до інформації та участь у розгляді питань, пов'язаних з протидією корупції; по-третє, створення спеціальних громадських рад, комітетів або інших формувань, які займаються аналізом корупційних ризиків, розробленням рекомендацій та моніторингом

реалізації антикорупційних заходів; по-четверте, участь у громадських обговореннях та консультаціях з питань антикорупційної політики, що дозволяє громадянам висловлювати свої погляди та пропозиції щодо запобігання та протидії корупції.

Загалом, нині ІГС мають все більше можливостей і засобів для активної участі в процесах запобігання та протидії корупції, що сприяє зміцненню принципів демократії та правової держави.

Однак для ефективною протидії корупції необхідно скорегувати національне антикорупційне законодавство України у відповідність із дієвими, антикорупційними міжнародними практиками; провести чітку функціональну специфікацію корупційних дій (дисциплінарні, адміністративні, кримінальні тощо); запровадити чітку та жорстку вимогу щодо звітності представників державної влади всіх рівнів перед дійсно незалежним органом, який здійснює моніторинг прозорості діяльності державних службовців; розробити прозорий механізм притягнення до відповідальності всіх тих, хто винен у скоєнні корупційних дій.

У статті «Як інститути громадянського суспільства можуть допомогти у боротьбі з корупцією»[211] Авінаш К. Діксит вказує на дві основні риси більшості антикорупційних стратегій, що обговорюються на політичних форумах та у різноманітних дослідженнях. По-перше, зазвичай вони контролюються урядами, або загальним поліцейським та судовим апаратом, або спеціалізованими антикорупційними агенціями. По-друге, їх основною метою є розслідування та карання посадових осіб, які вимагають хабарі за надання конкретних послуг. Автор пропонує створення громадської антикорупційної інституції як органу, що може сприяти зміні загальної культури корупції в країні та таким чином її мінімізувати у різних контекстах, включаючи вимагання чиновниками та поліцією хабарів у їхніх стосунках з громадянами[211, с.47]. Продовжуючи цю думку, важливо визнати, що для успішної боротьби з корупцією необхідні системні зусилля, узгоджені дії всіх верств суспільства, включаючи владу, бізнес, громадські організації та створення сприятливих умов

для участі у цьому процесі ІГС в партнерстві з державою та приватним сектором, як про це зазначено в Указі Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки» від 27.09. 2021 року № 487/2021 (далі- Стратегія) [156].

У даній Стратегії підкреслюється, що важливим показником сталості громадянського суспільства є ефективне функціонування його ІГС, які відіграють ключову роль у забезпеченні самоорганізації, представництва, реалізації та захисті прав, інтересів громадян, різних суспільних груп. Перед ОДВ та ОМС ставляться конкретні завдання щодо діяльності ІГС, зокрема вони зобов'язані створювати сприятливі умови для розвитку громадських практик, заохочуючи та мотивуючи їх; уникати втручання у процес їх формування та функціонування; «використовувати прозорі механізми для підтримки діяльності цих інститутів та впроваджувати інструменти громадської участі в процесах прийняття та реалізації владних рішень»[156]. У Стратегії наголошується на тому, що всі проблеми, проекти, напрями діяльності громадянського суспільства повинні вирішуватися лише за їх участі, що уможлиблюється завдяки різним формам співпраці між ОДВ, ОМС та ІГС на всіх етапах їх діяльності, зокрема всебічного аналізу відповідного напрямку державної політики, його реального стану, спроможностей; виокремлення вузлових проблем та розробки механізмів їх вирішення; створення проектів рішень та їх імплементації; проведення моніторингу реалізації та оцінки їх результативності [156]. Саме через взаємодію ОДВ, ОМС та ІГС формується співпричетність і співвідповідальність щодо формування та впровадження антикорупційної політики. Серед різноманітних напрямів діяльності (сфера захисту прав та свобод людини, представлення інтересів різних груп громадян, використання різних практик громадської участі при вирішенні нагальних соціальних проблем громадян та у сфері благодійної та волонтерської діяльності, реалізація освітньо-виховних проектів, моніторинг діяльності ОДВ та ОМС) виділяється також такий напрям діяльності ІГС як провадження антикорупційної діяльності.

У цьому розділі даного документу «Механізми реалізації Стратегії» вказуються суб'єкти реалізації Стратегії, зокрема ОДВ, які у партнерстві з ІГС, міжнародними інституціями, різними організаціями та заінтересованими установами приймають участь у її виконанні; також звертається увага на комплекс заходів як на національному, регіональному, так і місцевому рівнях для її реалізації; для організації взаємодії ОДВ і ОМС та ІГС визначаються відповідальні підрозділи чи особи, а Секретаріат Кабінету Міністрів України повинен сприяти реалізації Стратегії, надаючи методичну допомогу органам виконавчої влади щодо її реалізації, а також допомагати поширенню практик провадження такої діяльності. Також при цьому визначається механізм моніторингу та координації діяльності з реалізації Стратегії, обговорення її на форумах та ЗМІ.

Таким чином, у Стратегії звертається увага на співпрацю між владою та ІГС у сфері запобігання та протидії корупції, яка повинна розвиватися у кількох ключових напрямках, зокрема: забезпечення доступності до інформації про діяльність органів влади; активна комунікація з громадськістю щодо вжитих заходів протидії корупції; залучення представників громадськості до процесів прийняття рішень та розробки стратегій протидії корупції; проведення форуму та діалогу для врахування думок ініціативних груп та громадян; сприяння розвитку та підтримка громадських організацій, які здійснюють моніторинг діяльності владних структур у сфері протидії корупції; посилення відповідальності посадових осіб за корупційні дії; співпраця з міжнародними громадськими організаціями.

Зазвичай труднощі, які виникають перед ІГС під час антикорупційних заходів, можуть перетворитися на можливості для подальшого зростання активності громадян у запобіганні та протидії корупції. За результатами дослідження щодо вивчення громадської думки 80,6% громадян вважають, що реальне покарання корупціонерів, тобто посилення кримінальної відповідальності, сприятиме посиленню активної участі громадськості. Крім того, 48,1% вказують на те, що підвищення рівня законослухняності та

формування активної громадянської позиції можуть сприяти посиленій участі в запобіжних заходах. Дослідники вважають, що у цьому контексті ключовим є формування антикорупційної стійкості, яка полягає в здатності протистояти корупційному тиску і обирати законний шлях, замінюючи деформовану суспільну свідомість. Крім того, 45,3% громадян вважають за важливе посилення захисту викривачів корупції, що сприятиме їх більшому залученню до антикорупційної діяльності. Законодавче розширення повноважень громадськості (31,9%), налагодження взаємодії між громадськістю та органами влади (24,2%) також визнаються як важливі фактори підвищення ефективності громадської діяльності [11, с.231-232].

Однак неналежна координація та взаємодія між ОДВ, ОМС та ІГС в процесі формування та реалізації антикорупційної політики забезпечують нечітке виконання їх функціональних повноважень у процесі співпраці. На сьогодні багато громадських організацій мають обмежені фінансові ресурси, що ускладнює їхню здатність залучати висококваліфікованих спеціалістів та здійснювати ефективні програми щодо запобігання та протидії корупції. Не секрет, що часто ІГС піддаються політичному тиску, що обмежує їх діяльність у сфері антикорупційної політики. Ці чинники можуть знижувати ефективність громадської участі в антикорупційних процесах та обмежувати їх вплив на формування та реалізацію антикорупційної політики.

Зважаючи на ситуацію в Україні, важливо розуміти, що боротьба з корупцією повинна бути системною та включати участь і держави, і суспільства. Це комплексне явище, яке охоплює соціальні, економічні, організаційні та інші аспекти. Ефективна боротьба передбачає проведення профілактичних заходів для руйнування корупційної системи та факторів, які її спричиняють. А цей напрям антикорупційної політики залежить від ефективної функціональної діяльності спеціальних органів, які часто виражають інтереси певних політичних груп.

При створенні незалежних та повноважних антикорупційних інституцій важливо приділяти увагу їх укомплектуванню. Один із прикладів такої інституції

– НАЗК, що керується принципами чесності, неупередженості та підзвітності. Ретельний відбір кадрів, проведений за участю громадських організацій, є результатом успішної діяльності цієї інституції. Однією із основних функцій НАЗК є формування та реалізації державної антикорупційної політики, а Національного антикорупційного бюро України (далі- НАБУ) — проведення незалежних, об'єктивних та ефективних розслідувань корупційних злочинів, особливо серед високопосадовців та службовців державних органів. Натомість Національна рада з питань антикорупційної політики оцінює ефективність реалізації антикорупційної стратегії та заходів, призначених для боротьби з корупцією, і надає Президенту пропозиції щодо поліпшення координації між суб'єктами, які проводять заходи в цій сфері.

Оцінюючи законодавчі ініціативи України у сфері антикорупційної політики, відомий міжнародний експерт з питань боротьби з корупцією та доброчесності Д.Кос [246] вказує на позитивні кроки в плані створення ефективних спеціалізованих антикорупційних інституцій. Однак, розглядаючи проблеми, пов'язані з корупцією під час війни та післявоєнному відновленні України, він підкреслює: «Передумовою успішної боротьби з корупцією є якнайшвидший початок роботи спеціалізованих антикорупційних органів України на повну потужність: повернення їх співробітників із полів боїв, набір необхідних нових кадрів і перехід від «режиму війни» до робочого режиму» [246].

Вже стало звичним, що практично всі політичні сили декларують боротьбу із корупцією як одне із основних завдань своєї програми. Однак упродовж багатьох років такої «боротьби» лише закріплювалися позиції тієї чи іншої політичної сили, набуваючи нових форм та адаптивних спроможностей. Ставши популістським лозунгом, боротьба з корупцією стала маніпулятивним політичним інструментом, зокрема під час виборчих процесів.

Для досягнення успішної боротьби з корупцією слід взяти на озброєння деякі антикорупційні інструменти, які виявилися дієвими в інших країнах. Це включає усвідомлення громадянами принципу «не брати і не давати хабарів»,

політичну волю всіх гілок влади, прозору систему правосуддя, ефективні правоохоронні органи та ЗМІ, а також прозору роботу неурядових агентств як засобів нагляду. Однак важливо розуміти, що повне усунення корупції неможливе. Реальна мета антикорупційної політики полягає в зменшенні рівня корупції в суспільстві, зміні її характеру та обмеженні впливу на соціально-політичні та економічні процеси [22].

Зрозуміло, що Україні необхідно впроваджувати системні заходи, які мінімізували б можливість виникнення корупційних схем ще на етапі їхнього формування. Без таких заходів боротьба з корупцією залишатиметься лише формальною та неефективною. Тому необхідно максимально залучити громадян до формування антикорупційної політики, надавши їм відчуття спільності і свідомості, почуття відповідальності за власне життя та майбутнє своїх дітей.

Антикорупційна політика в Україні відкрила нові можливості для ІГС, залучаючи їх представників до активної участі у громадському протистоянні корупції. Проте при відсутності політичної волі владної еліти, слабкості громадянського суспільства, правової непослідовності більшості громадян і недосконалості законодавства антикорупційна стратегія України, в основному, залишається лише на рівні декларацій. Авторитарний стиль управління, дискредитація інституту виборів, популістські антикорупційні лозунги і заходи перетворюють сферу протидії корупції на монополію політичної еліти з метою легітимізації свого правління.

Отже, можна зазначити, що сучасні виклики в сфері корупції, які стоять перед Україною, поки не знайшли відповідного політичного рішення. Частина представників влади, які отримали важливі посади чи мандати народних депутатів, часто забуває про свої обіцянки перед тими, хто їх обрав, зокрема боронити суверенітет і незалежність України, захищати демократичні цінності, дбати про добробут українського народу [66].

Отже, нормативно-правова база України щодо ролі ІГС у формуванні та реалізації антикорупційної політики є доволі різноплановою; однак у ній все ж вдалося сформувати та посилити основні механізми та інструменти їх впливу в

даній сфері. Проте нині у законодавстві України відсутня цілісна концепція діяльності ІГС у сфері антикорупційної політики. Часто їх «присутність» у нормативно-правових актах розпорошена по різних пріоритетних сферах закону і лише згадується фрагментарно. Безперечно, для подолання фрагментації антикорупційної діяльності ІГС необхідно розробляти та приймати узгоджені стратегії та програми, спрямовані на забезпечення координації, співпраці та ефективності у процесі запобігання та протидії корупції. Часто прихід до влади нової політичної сили спричиняє зміну пріоритетів у сфері антикорупційної політики. Таке постійне переформатування призводить до втрати неперервності та ефективності антикорупційних заходів.

Вважаємо, що недостатній вплив ІГС на процес формування та впровадження антикорупційної політики України зумовлений також такими чинниками: по-перше, недостатнім розвитком громадянського суспільства, що обмежує його здатність до мобілізації та координації зусиль у процесі запобігання та протидії корупції; по-друге, фрагментарністю та роздробленістю громадських ініціатив, що обмежує їх ефективність; по-третє, значна частина громадських організацій стикаються з фінансовими обмеженнями, що ускладнює їх антикорупційну діяльність; по-четверте, частина громадян може відчувати недовіру до державних інституцій, включаючи правоохоронні органи та судову систему, що може обмежувати їх бажання співпрацювати з ними в сфері антикорупційних заходів; по-п'яте, іноді політичні сили можуть використовувати ІГС як інструмент для власних політичних цілей, що може призвести до загальної дезорганізації та втрати довіри громадян; по-шосте, недостатня свідомість громадян щодо проблем запобігання та протидії корупції та їхнього права на активну участь у боротьбі з нею. Однак для подолання цих проблем необхідне вдосконалення механізмів підтримки антикорупційної діяльності ІГС, відповідна нормативно-правова база, відкритість і прозорість управління.

Отже, у нормативно-правових документах України визначається ряд напрямків, які регулюють роль ІГС у процесі протидії корупції, зокрема у них

звертається увага на роль громадянського суспільства у моніторингу ефективності антикорупційної політики та участі в антикорупційних програмах; регламентується діяльність громадських об'єднань, включаючи антикорупційні організації та інші недержавні організації, які можуть активно брати участь у протидії корупції та сприяти прозорості та доступності публічної інформації, що є важливим для громадського контролю та виявлення корупційних схем; передбачається участь представників ІГС у нагляді та контролі за використанням державних фінансів. Однак важливо зауважити, що реалізація законодавчих положень щодо діяльності громадських організацій у сфері формування антикорупційної політики залежить як від готовності приймати та втілювати рішучі заходи в протидії корупції, так і ресурсів та загальної підтримки суспільства.

2.3. Громадські практики та адміністративні заходи як складові антикорупційних моделей: зарубіжний досвід

Перш ніж здійснювати аналіз ефективних зарубіжних антикорупційних моделей, звернемо увагу на міжнародні нормативно-правові документи та організації, що пропонують державам комплекс інструментів для запобігання та боротьби з корупцією, які ратифіковані парламентами та з різним успіхом використовуються у багатьох країнах світу. Ця допомога може включати удосконалення законодавства, проведення реформ у системах управління, розвиток ІГС та надання освітніх послуг представникам державних органів, бізнесу та громадським організаціям щодо методів і прийомів боротьби з корупцією.

Однією з таких організацій є Трансперенсі Інтернешнл (Transparency International), яка впливає на світовий рух проти корупції та ініціює заходи, такі як Міжнародна Антикорупційна Конференція, створення Індексу сприйняття корупції (1995 р.), Індексу хабародавців (1999 р.), Глобального Барометру корупції (2003 р.). Transparency International [219] засвідчує, що понад дві третини країн мають рейтинг ІСК нижче 50 (з можливих 100), при цьому 26 країн

опинилися на найнижчому рівні. Головний виконавчий директор Transparency International Д. Еріксон зазначає: «Урядам слід відкрити можливості для залучення громадськості до процесу прийняття рішень – від активістів і бізнесменів до маргіналізованих спільнот і молоді. У демократичних суспільствах люди мають змогу висловлювати свої погляди, щоб допомогти викоринити корупцію та вимагати безпечнішого світу для всіх нас» [219].

У «Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 18.10.2006. № 251-V»[63] зазначається, що зниження корупції є пріоритетним як на національному, так і на міжнародному рівні. ООН наголошує на необхідності співпраці всіх країн у боротьбі з корупцією та визнає роль громадянського суспільства, неурядових організацій та груп у цьому процесі, зокрема зазначає, що запобігання та викоринення корупції є обов'язком кожної держави, і для досягнення ефективності у цій справі вони повинні співпрацювати, підтримуючи та залучаючи окремі особи та групи, які не є частиною державного сектора, такі як громадянське суспільство, неурядові організації та інші [63]. Для виконання цього завдання та мінімізації можливих ризиків, необхідно забезпечити як прозорість і сприяння залученню громадян до процесів прийняття рішень, так і ефективний доступ до інформації; проводити інформаційні заходи, які сприяють неприйняттю корупції, і підтримувати свободу отримання, публікації та поширення інформації про неї.

Також ЄС здійснив свій внесок у протидію корупції. У 1995 році було прийнято Конвенцію, спрямовану на захист фінансових інтересів ЄС. Перший протокол до цієї Конвенції, прийнятий у вересні 1996 року, містив заходи проти корупції посадових осіб у спільноті і країнах-членах ЄС. У 1997 році був ухвалений другий протокол, що регулював відповідальність юридичних осіб за корупцію, відмивання грошей та конфіскацію майна, нажитого злочинним шляхом. Стратегія боротьби з корупцією в ЄС передбачає взаємодію з іншими напрямками політики, такими як прийняття рішень, справедлива конкуренція, функціонування внутрішніх ринків і захист фінансових інтересів Європейських співтовариств. Для уніфікації законодавства Єврокомісія розробила конвенції,

які мають бути ратифіковані країнами-членами ЄС. Причому антикорупційна політика ЄС враховує не лише кримінальні «зрізи» корупції, а і соціоекономічний контекст, охоплюючи такі аспекти як відкритість, прозорість, підзвітність та «добре управління» (Good Governance).

З метою протидії корупції у 1999 році був створений орган Ради Європи з антикорупційного моніторингу («Група держав проти корупції» (GRECO - The Group of States against Corruption)) [175], до складу якого входить 49 держав-учасниць, який, з одного боку, здійснює діагностику національної антикорупційної політики, виявляє її недоліки та спонукає до необхідних законодавчих, інституційних і практичних реформ, а з іншого – сприяє зміцненню співпраці між країнами у сфері протидії корупції через встановлення міжнародних антикорупційних стандартів та обміну досвідом.

Антикорупційний моніторинг «Групи держав проти корупції» (GRECO), доволі складна процедура, яка складається з основних взаємопов'язаних етапів[206]. На першому етапі здійснюється процес оцінювання, для якого призначається група експертів для складання звіту, де проводиться аналіз рівня корупції в країні. Другий етап, відомий як процедура відповідності, під час якої оцінюються заходи, вжиті після рекомендацій експертів (країна має 18 місяців для їх впровадження). До речі, звіти про відповідність повинні включати узагальнений висновок щодо виконання рекомендацій. Третій етап – процедура правил як поетапний підхід для здійснення роботи з країнами, реакція яких на рекомендації GRECO була визнана незадовільною [206]. Таким чином, Орган Ради Європи з антикорупційного моніторингу розробив комплексну систему індикаторів та механізмів протидії корупції, завдяки яким держави-учасниці розробляють антикорупційні національні стратегії.

Загалом, у координації заходів щодо протидії корупції беруть участь різні міжнародні організації, при цьому ООН відіграє провідну роль. На Восьмому Конгресі з попередження злочинності та поводження з правопорушниками (Гавана, 1990) ООН була прийнята спеціальна резолюція «Корупція у сфері державного управління» [222]. У цій резолюції рекомендувалося державам-

членам не лише розробляти стратегії боротьби з корупцією, але й розглядати питання адекватності кримінально-правового реагування на всі форми корупції та розробляти законодавчі акти щодо конфіскації коштів та майна, одержаних внаслідок корупційних дій. Також важливо зберігати баланс у сфері запобігання та протидії корупції, який би не порушував принципи громадянського суспільства, на який би не могли впливати маніпулятивні технології та диктат влади грошей.

Вперше на міжнародному рівні презентація ІГС як суб'єкта протидії корупції була представлена у Конвенції ООН проти корупції 2003 року [63]. Згідно зі статтею 13 цієї Конвенції, кожна держава-учасниця має сприяти активній участі ІГС, загалом громадянського суспільства у запобіганні корупції та боротьбі з нею. Головною метою цієї ініціативи є усвідомлення громадськістю причин виникнення корупції, її небезпечного характеру та розуміння небезпек, які вона спричиняє. Окрім того, Конвенція вказує, що держави-учасниці повинні встановлювати та заохочувати ефективні практики, спрямовані на запобігання корупції [63]. Таким чином, ІГС, виступаючи одним із ключових суб'єктів формування антикорупційної політики, починають забезпечувати її прозорість, контроль, відкритість та публічність.

Коаліція Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції (далі - КООНПК), заснована у 2006 році, яка є глобальною мережею, об'єднує понад 350 організацій громадянського суспільства з більш ніж 100 країн і активно просуває ратифікацію та моніторинг антикорупційної діяльності на міжнародному, регіональному та національному рівнях. Коаліція активно підтримує прозорість та розширення можливостей участі ІГС в усіх форумах Конвенції ООН. У 2019 року вона відкрила Віденський центр, який має невелику постійну команду, що надає технічну та адвокатську підтримку ІГС. Інформаційно-аналітичні матеріали, моніторинг актів корупції та інші ресурси розміщені на веб-сайті Коаліції КООНПК (<https://uncascoalition.org/>), представляючи різноманітні напрями антикорупційної діяльності громадських організацій.

У 1996 році Генеральна Асамблея ООН ухвалила Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб. У ньому зазначалося, що службовці повинні декларувати свій майновий стан і отримані блага, відмовлятися від подарунків. Кодекс встановлює принципи справедливості, неупередженості та відсутності дискримінації виконавчих осіб під час виконання своїх обов'язків. У кодексі вказується, що державні посадові особи повинні дотримуватися принципу толерантності, справедливості, зокрема у відносинах з громадськістю. Вони не мають надавати неправомірні переваги жодній групі осіб чи конкретній особі, уникати дискримінації щодо будь-якої групи чи окремої особи, а також утримуватися від зловживання наданими їм повноваженнями та владою [90].

У минулому році Комісія ЄС ухвалила «Спільне Звернення до Європейського парламенту, Ради і Європейського економічного і соціального комітету по боротьбі з корупцією» (Брюссель, 3 травня 2023 р. [242]), в якому визначається роль громадянського суспільства у впровадженні ефективної антикорупційної політики. Ця політика спрямована на дотримання: верховенства закону, незалежності судової системи, незалежних та плюралістичних ЗМІ, прозорого, якісного державного управління та активного громадянського суспільства. У «Спільному Зверненні до Європейського парламенту, Ради і Європейського економічного і соціального комітету по боротьбі з корупцією» зазначається, що «громадянське суспільство відіграє ключову роль, і не лише як спостерігач для виявлення потенційних ризиків або випадків корупції, а також як каталізатор для виховання та підтримки культури боротьби з корупцією через інформаційно-просвітницьку та пропагандистську роботу. У багатьох державах-членах громадські організації є важливими партнерами у реалізації національних антикорупційних стратегій»[242].

Проблема формування національної антикорупційної політики завжди була актуальною для будь-якої країни і кожна з них самостійно вирішує це питання. З огляду на наявність багатьох різноманітних механізмів по боротьбі з корупцією та їх різновекторну спрямованість, важко скласти повний перелік існуючих функціональних моделей і тим більше визначити «найкращу» серед

них. Проте, як засвідчує міжнародний досвід, є ряд країн, які заслуговують на вивчення їх досвіду.

На сьогоднішній день існують країни, які успішно провели реформи у сфері запобігання та протидії корупції. До таких країн належать Сінгапур, Китай, Німеччина, Велика Британія, Нідерланди, Грузія та інші. Проте особливу увагу ми приділимо тим державам, де здійснилося ефективне реформування в соціально-економічній, політичній, правовій та державно-управлінській сферах, залучаючи при цьому ІГС, що призвело до успішної боротьби з корупцією. Ряд дослідників – Л.Антонова [43], О.Ващук[19], В.Ємельянов[43], Д. Заброта [44], Л. Івашова[43], О. Кашкаров [44], М.Кікалішвілі[56], О. Онищук [102], В.Тимошенко[181], В.Чепелюк[196] виділяють різні зарубіжні моделі протидії корупції, які на практиці продемонстрували свою ефективність. Зокрема, для нашого дослідження представляють інтерес сінгапурська (вертикальна), шведська (горизонтальна), та польська (змішана) моделі, оскільки їх антикорупційний досвід засвідчує значну дієвість та результативність.

Дослідник державного управління Д. Куах у азійських країнах зазначає, що рівень корупції залежить від двох чинників: по-перше, характеру причин корупції в країні; і, по-друге, ступеня ефективності заходів, ініційованих політичними лідерами для боротьби з корупцією. Власне, для того, щоб протидіяти корупції, спершу необхідно правильно діагностувати її причини, щоб політичні лідери могли вжити відповідні заходи для мінімізації таких причин [267, с.483]. Отже, для того, щоб антикорупційні заходи були ефективними, вони повинні бути належним чином розроблені та спрямовані на подолання причин корупції за наявності сильної політичної волі лідерів.

У світовому досвіді існують приклади успішної боротьби з корупцією, зокрема Сінгапур є яскравим прикладом ефективних заходів. Лі Куан Ю, який обіймав посаду прем'єр-міністра Сінгапуру, нині характеризується як один з найуспішніших політиків ХХ століття. Упродовж його керівництва бідна країна Сінгапур, оточена двома великими азійськими гігантами – Малайзією та Індонезією, перетворилася в одну з найбільш розвинених держав світу. Основні

досягнення Лі Куан Ю на посаді прем'єр-міністра включають успішну протидію корупції, проведення судової реформи, залучення інвестицій, зменшення безробіття, реформу освіти та створення державних компаній.

Лі створював державу в умовах, що вирізнялися значною складністю. У Сінгапурі відсутні були як природні ресурси (питна вода і т.д.), так і власна національна ідентичність (приблизно три чверті населення склали китайці, інші 15% - малайці, а також існувала індійська меншина, яка постійно збільшувалася).

У червні 1959 року, коли лідери Партії народної дії прийшли до влади, перед ними стояли два пріоритетних завдання, а саме: мінімізувати поширення корупції та кардинально змінити її суспільне сприйняття, перетворивши його з «діяльності з низьким ризиком і високою винагородою» на «діяльність з високим ризиком і низькою винагородою»[47, с. 490-491]. На реалізацію цих завдань були спрямовані: Бюро з розслідування корупційних дій (Corrupt Practices Investigation Bureau – CPIB), Закон про запобігання корупції, комплексна антикорупційна стратегія, яка була запроваджена у 1960 році. Пріоритетним напрямом антикорупційної стратегії була «логіка контролю корупції» з метою мінімізації умов (оскільки корупція ґрунтується як на стимулах, так і можливостях), які часто надають індивідуальній корупційній поведінці привабливості. Щоб забезпечити ефективність Закону про запобігання корупції, уряд вносив до нього поправки за необхідності або приймав нові закони для вирішення непередбачуваних проблем. Причому ці зміни були спрямовані на більш жорстке покарання за корупційну діяльність (засудження осіб за намір отримати хабаря; притягнення до відповідальності громадян Сінгапуру, які здійснили корупційні правопорушення за його межами; зобов'язання засуджених за корупцію повертати отримані ними кошти на додаток до звичайного судового вироку тощо).

Бюро з розслідування корупційної діяльності (CPIB)[255] є незалежним агентством, відповідальним за розслідування та запобігання корупції в Сінгапурі. Засноване ще у 1952 році британським колоніальним урядом, Бюро є

найдавнішим агентством по боротьбі з корупцією у світі. На веб-сайті урядового агенства Сінгапуру зазначається: «Наша місія: боротися з корупцією за допомогою швидких і впевнених, жорстких, але справедливих дій. Наше бачення: провідна антикорупційна агенція, яка підтримує доброчесність і належне врядування для створення країни, вільної від корупції. Наші основні цінності: чесність, командна робота та відданість обов'язку» [255].

Діяльність Бюро з розслідування корупційної діяльності зосереджена на таких функціях: отримання і розслідування скарг щодо корупції в державному і приватному секторах; розслідування зловживань і неправомірної поведінки державних службовців; вивчення практик і процедур у сфері державної служби з метою мінімізації корупційних дій. Бюро має виключне право затримувати та проводити обшуки осіб, підозрюваних у корупційних діях, без необхідності отримання рішення суду. В Сінгапурі обидві сторони, яка дає хабар, і та, яка його отримує, вважаються винними у корупції та підлягають однаковому покаранню. Особа, визнана винною у корупційному злочині, може бути оштрафована на суму до \$100 000 або засуджена до позбавлення волі строком до п'яти років, або обома видами покарань. Якщо правопорушення пов'язане з державним контрактом або стосується народного депутата чи члена державного органу, термін ув'язнення може бути збільшений до семи років [207].

Лі Куан Ю вказував, що на початковому етапі боротьби з корупцією уряд Сінгапуру зіштовхнувся із численними труднощами. Основні проблеми полягали у недієвості антикорупційного закону, оскільки заходи були неефективними і багато корупційних дій не вписувалися у його функціональний контекст. Причому працівники правозахисних органів не мали необхідних повноважень, а ситуацію ускладнювало те, що більшість вищих посадових осіб були залучені до корупційних схем [47, с. 161-169].

Лі Куан Ю високо цінував тих міністрів, які були досвідчені – мали досвід управлінської діяльності, вирізнялися стратегічним мисленням, мудро розставляючи пріоритети у довгостроковій перспективі. Такі представники сінгапурського уряду мали здатність генерувати політико-управлінські практики

і тим самим забезпечувати безперервність традиції. «Мені було більше до вподоби спиратись на успішний досвід попередників, ніж винаходити колесо»[47, с.676], – підкреслював сінгапурський Прем'єр-міністр. Виявляючи потенціал людини, зокрема її «гелікоптерне бачення» як «здатність бачити факти чи проблеми в широкому контексті та визначати й фокусувати увагу на найважливіших деталях»[47, с.658], Лі Куан Ю пересвідчився, що дана установка, вирізняючись надійним та практичним результатом, є доволі ефективною при впровадженні антикорупційної політики.

При здійсненні реформ у Сінгапурі пріоритет надавався посиленому адміністративному контролю за діяльністю державних службовців; також заборонялися такі «нездорові практики» як кумівство, фаворитизм, подарунки, а також встановлювалися жорсткі дисциплінарні покарання для правопорушників.

Лі досягнув успіхів у сфері економіки та протидії корупції за умов відсутності демократії. З одного боку, Сінгапур узяв за основу мажоритарну політичну систему Великої Британії (Вестмінстерська система), де проводилися конкурентні вибори та обов'язковою була участь виборців. З іншого боку, правляча Партія народної дії контролювала виборчий процес, а кандидати від опозиції переслідувалися за навмисно сфабрикованими обвинуваченнями.

До сьогодні сінгапурська унікальна ситуація привертає увагу фахівців у сфері державного управління, політологів та представників ЗМІ, оскільки виражається, з одного боку, у значному економічному розвитку та високому рівні життя, а з іншого – авторитарному політичному режимі (відсутність сильної опозиції, незалежних ЗМІ, фактична незмінюваність влади і т.д.). Ймовірно, і сам сінгапурський лідер розумів вразливість авторитарної вертикальної моделі і що вона відрізняється від західних демократій, однак для нього значно було важливішим те, що вона ефективно «працює».

Антикорупційна програма Сінгапуру була ефективною завдяки реалізації комплексного адміністративного реформування. Власне, антикорупційна політика Сінгапуру – це приклад жорсткої моделі, яка переважно ґрунтується на вертикальній стратегії державного управління та елементах авторитарних

дисциплінарних установок, довіри, чесності. При цьому значна роль у реалізації антикорупційної політики належала політиці підбору кадрів, які повинні були мати якості аналітичного мислення, ефективну уяву та відчуття реальності.

До речі, у Сінгапурі заробітні плати державних службовців було збільшено вдсятеро, оскільки вони є представниками влади. (Однак існує альтернативна точка зору, яку презентують такі дослідники, як Бернардіно Беніто, Марія-Долорес Гійомон, Ана-Марія Ріос та Франциско Бастіда. Згідно з їх емпіричним дослідженням, підвищення заробітної плати політиків не зменшує стимули до корупції. Натомість можливість переобрання чиновника наступного разу може мінімізувати ці стимули. «Це узгоджується з моделями політичних агентств, які припускають, що політик, який стикається з можливістю переобрання, може утриматися від корупційних дій через можливість виборців дізнатися про його корупційну поведінку та покарати його на виборчих дільницях» [214, с.25]).

Отже, Лі Куан Ю був переконаний, що державним службовцям необхідно виплачувати максимальну заробітну плату, оскільки вони є уособленням чесною та справедливою влади. Адже неналежне їх фінансування може спонукати формування схильності до корупції. «Я був абсолютно впевнений, що саме дух людей та їхня віра в себе стануть вирішальним фактором у майбутній битві за виживання Сінгапуру»[47, с. 68], – констатував Лі Куан Ю. І, аналізуючи його роздуми, звернемо увагу на таку думку: «На самому початку ми були наївними й нічого не знали, однак нас врятувала обережність: ми завжди випробовували ідеї, перш ніж їх застосувати» [47, с.675]. Отже, перш ніж реалізуватися, ідея випробовувалася – якщо ж вона засвідчувала позитивний потенціал, її впроваджували.

Приділяючи увагу тим сферам, де було помічено зловживання владою, уряд удосконалював механізми, завдяки яким унеможлиблювалася б така практика. Тому й «вдалося сформувати громадську думку, яка вважала будь-яку корупцію серед посадовців громадською зрадою»[47, с.173]. Проте мало задекларувати моральні стандарти, заявити про наміри подолати корупцію. Набагато важче проявляти політичну волю, «а можливо це лише коли країна має

лідерів, сильних та розважливих такою мірою, щоб карати всіх порушників без винятків» [47, с.173] – підкреслював сінгапурський лідер.

Лі Куан Ю прекрасно розумів, наскільки важливими є знання для успішного розвитку країни й тому однією із перших провів освітню реформу. У країні з'явилася єдина система навчання англійською мовою. Це дозволяло сінгапурцям продовжити освіту за кордоном і працювати з іноземними бізнесменами, яких у країні ставало дедалі більше. Другою обов'язковою мовою в усіх сінгапурських школах стала китайська, тож сьогодні більшість сінгапурців досконало володіють щонайменше двома мовами.

Окрім освіти, Лі Куан Ю вважав також дисципліну важливим чинником суспільних реформ. Під час навчання у школі він регулярно піддавався тілесним покаранням і вважав цей метод виховання ефективним, впровадивши використання тілесних покарань як одного з виправних заходів як у школах, так і у в'язницях Сінгапуру. Крім фізичних покарань, при Лі Куан Ю у Сінгапурі встановилася жорстка система штрафів. Уряд фактично контролював життєдіяльність громадян, вказуючи їм, як потрібно вести себе і чого уникати. Наприклад, у країні було заборонено жувати гумку, робити графіті, перекушувати в метро тощо.

Таким чином, основними факторами низького рівня корупції у Сінгапурі є політична рішучість, суворе покарання за порушення антикорупційних законів та тверда воля уряду підтримувати принцип нульової терпимості до корупції. Щоб гарантувати цілісність своїх інститутів та зберегти довіру громадськості, Сінгапур наполегливо протистоїть загрозам корупції[272].

Вважаємо, що антикорупційна програма Сінгапуру була ефективною завдяки, по-перше, реалізації комплексного жорсткого адміністративного реформування; по-друге, вміль та виваженій методиці підбору кадрів, їх «гелікоптерному баченню» як здатності бачити проблему контекстуально, масштабно, стратегічно та фокусувати увагу на найважливіших деталях; по-третє, дотримання принципу рівності всіх перед законом; по-четверте, формуванню непримиренної громадської думки щодо корупції; по-п'яте, довірі,

відповідальності, виваженості у прийнятті рішень та реалізації ідей; по-шосте, високій заробітній платі державних службовців.

Звернемо увагу на основні моменти іншої ефективної антикорупційної моделі – шведської. Зазвичай різні інституції (наприклад, Transparency International, GRECO, Євробарометр) відносять Швецію до найменш корумпованих країн світу. За Індексом Сприйняття Корупції за 2023 рік Швеція отримала 82 бали зі 100. За період з 1995 по 2023 рік, індекс сприйняття корупції в Швеції в середньому становив 89,69 балів. А у 1998 році він досяг свого історичного максимуму – 95,00 балів [275]. Звичайно, такий низький рівень корупції уможлиблюється завдяки тому, що, з одного боку, шведи дозволяють своїм обраним представникам, які регулярно змінюються, удосконалювати нормативно-правові документи, у яких прописані засади антикорупційної політики, і в масі своїй яких вони дотримуються. З іншого боку, мінімізація корупційних дій свідчить про ефективність державно-управлінського апарату, посилюючи рівень довіри до влади. Також значні успіхи у царині протидії корупції у Швеції пояснюються декількома факторами, зокрема ефективним державним управлінням, наданням високоякісних комплексних послуг для громадян, а також закріпленням традицій відкритості та прозорості у шведському суспільстві та його інституціях. Крім того, Швеція постійно підтримує посилення поваги до прав людини, демократії та принципів верховенства права.

Національна антикорупційна поліція (NACPU) (шведською мовою: Nationella Antikorruptionsgruppen, NKG) була заснована у 2012 році з метою концентрації слідчих сил у Швеції на національному рівні [270]. Вона є складовою Національного оперативного департаменту Поліції Швеції та розслідує справи про хабарництво у країні та за кордоном, а також несе відповідальність за запобігання корупції та займається освітньою роботою, проводячи лекції антикорупційного спрямування для різних органів влади та організацій.

Прикладом ефективної антикорупційної установи може бути утворений у 1923 році «Шведський антикорупційний інститут» [277], який функціонує при Стокгольмській торговій палаті. Місія Інституту полягає у сприянні етичним процесам прийняття рішень у бізнесі, а також у решті спільноти та запобіганні використанню хабарів та інших видів корупції як засобу впливу на процеси прийняття рішень. «Інститут приділяє велику увагу інформуванню компаній і торговельних об'єднань, ЗМІ та органів влади щодо етичної ділової поведінки, включаючи закони та судові справи щодо корупційного маркетингу та хабарництва»[277]. Інститут отримує фінансування від бізнес-організацій та самої торгової палати, проводить роз'яснювальну роботу щодо антикорупційного законодавства, допомагає виявляти та ідентифікувати різні форми корупції, проводить освітні заходи та поширює інформаційні матеріали, які доступно пояснюють питання, пов'язані з корупцією. Також шведським антикорупційним інститутом був розроблений Кодекс ділової поведінки (2012 р.) щодо дотримання високих етичних стандартів у бізнесі та державному управлінні.

Окрім цього інституту, антикорупційною діяльністю займається Transparency International Швеції як національне представництво міжнародної антикорупційної організації «Transparency International». Діяльність організації спрямована як на взаємодію з державним сектором, так і на сприяння участі в обговоренні та лобіюванні змін до антикорупційного законодавства. Шведське відділення Transparency International організовує навчальні заходи для чиновників та проводить антикорупційні заняття в освітніх установах.

Один із прикладів успішної міжнародної координації – Форум корпоративних прихильників (Corporate Supporters Forum – CSF) [213], який створений за ініціативою Transparency International Швеції та спрямований на великі шведські компанії, які працюють на міжнародному рівні, нерідко у регіонах із середнім або високим ризиком корупції. Цей форум є платформою для обміну досвідом у боротьбі з корупцією, що впроваджує антикорупційні стандарти у бізнес-секторі, власне, сприяє створенню кращого етичного бізнес-

клімату. Transparency International Швеції регулярно організовує семінари для компаній, де обговорюються проблеми виявлення ризиків та розробки ефективних антикорупційних стратегій. У країні важливе значення надається впровадженню міжнародних антикорупційних стандартів, керівних принципів ООН з питань протидії корупції, бізнесу та прав людини, активному діалогу з громадянським суспільством і компаніями, а також активним політичним дискусіям на міжнародних форумах.

Отже, охоплюючи різні аспекти протидії корупції, діяльність Шведського антикорупційного інституту та Transparency International Швеції є різновекторною. З одного боку, вона спрямована на загальні проблеми протидії корупції, а з іншого — фокусується на найбільш вразливих сферах, де існує великий ризик корупції (публічні закупівлі, бізнес-етика, міжнародний бізнес, місцева влада тощо).

Інший вектор антикорупційної спрямованості ІГС у Швеції – це інформаційний, який покликаний сприяти підвищенню обізнаності громадськості та забезпеченню належними інструментами і способами інформування про корупцію та її подолання. Країна має найстаріший у світі закон про свободу інформації, який був прийнятий ще у 1766 році. Відповідно до чинного законодавства (Закон про доступ громадськості до інформації та таємниці, 2009 р.) усім жителям Швеції надається право на безперешкодний доступ до офіційних документів з метою отримання повної інформації [249].

Швеція славиться своєю «чистотою» у справах протидії корупції завдяки високій якості вітчизняних медіа, які вважаються одними з найкращих у світі. ЗМІ у Швеції відомі як «незалежні», що закріплено в законодавстві та уможливорює державні гарантії свободи слова [121, с.95]. Рішенням Верховного суду було встановлено додаткову відповідальність щодо редакцій газет, які несуть особисту відповідальність за всі матеріали, що публікуються, в тому числі і за ті, що зберігаються в архівах. Шведський закон не знає знайомого вітчизняному законодавцю поняття «декларація про доходи», оскільки обов'язок контролю за майном чиновників покладено на податкові органи, а не самих

чиновників. А доступ до інформації про все майно, яке є у власності у посадових осіб будь-якого рівня, забезпечено кожному громадянину Швеції.

Для підвищення обізнаності та активності громадян у сфері публічної інформації створюються спеціальні організації та портали відкритих даних. Найвідомішим із них є Фонд відкритих знань, який має своє представництво у Швеції. Деякі з його проєктів (FrågaStaten) спрямовані на двосторонній зв'язок між представниками органів влади та пересічними громадянами. Система надсилає питання до різних державних органів та установ, а ті, у свою чергу, електронною поштою мають на нього дати відповідь. Зазвичай інформація «питання -відповідь» доступна на сайті.

У Швеції доволі розвинута система бізнес-комплаєнсу, яка включає різні форми підтримки та захисту бізнесу від корупції. Вона існує у формі бізнес-асоціацій та партнерств між компаніями у рамках різних об'єднань. Водночас найбільші компанії створюють власні комплаєнс-офіси для розробки та впровадження кодексів поведінки, антикорупційних правил та антикорупційних практик. Усі сучасні практики комплаєнс-систем ґрунтуються на міжнародних стандартах і принципах сталого розвитку.

У країні існує ряд громадських об'єднань, які активно працюють у сфері протидії корупції, зосереджуючись на запобіганні ризиків корупції. Однією з ключових громадських організацій є «Демократичний аудит», який був заснований у 1994 році і об'єднує провідних шведських вчених[48, с.72-73]. Мета цього об'єднання полягає в проведенні незалежного моніторингу рівня розвитку демократичних свобод та рівня корупції у різних сферах шведського суспільства [269]. У Швеції існує багато асоціацій та спілок, які займаються просуванням антикорупційних практик у державних організаціях та бізнесі. Наприклад, Шведська асоціація місцевих органів влади та регіонів, Шведське національне агентство освіти, Шведська асоціація будівельних замовників, Шведська федерація власності та багато ін. Асоціації допомагають компаніям, які не мають власних спеціалізованих комплаєнс-офіцерів, вирішувати індивідуальні питання

та розробляти етичні кодекси, співпрацюючи з органами влади та представниками ІГС.

У Швеції поширена активна співпраця між ІГС та державними установами. Недовіра, що виникає до представників влади чи бізнесу, стає причиною послаблення їх популярності в суспільстві та ускладнює можливість отримання посад на державній службі або в приватних компаніях. Загалом, це призводить до того, що у Швеції історично зберігається низький рівень корупції.

Таким чином, у країні діє багаторівнева система стимулювання та розвитку ІГС, за якої громадяни наділяються великим арсеналом засобів вираження своєї громадянської позиції, що й створює не лише бар'єри для неправомірних рішень та дій корумпованих чиновників, але й посилює демократичну роль громадянського суспільства [249, с. 1374].

Шведські ІГС є, з одного боку, незалежними від держави, політики та бізнесових структур, а з іншого – вони на паритетних умовах створюють спільно з органами державної влади та бізнесом систему партнерських мереж, які дозволяють «вибудувувати» спільні рішення, обговорювати антикорупційні ініціативи, їх дієвість та спроможність [249]. Таким чином, шведська антикорупційна політика, вирізняючись різновекторною спрямованістю, презентована різними суб'єктами, які, сприяючи розбудові держави, співпрацюють у сфері антикорупційної політики та створюють її мережеву модель.

Особливу роль у протидії корупції в Швеції відіграє Омбудсмен, що представляє незалежну публічну особу високого рангу, яка розглядає скарги громадян, проводить службові розслідування, корегує їх та надає рекомендації [258]. У країні функціонують омбудсмени з нагляду за судами, прокуратурою, поліцією, а також із соціальних питань, освіти, охорони здоров'я, податків та транспорту. Важливою особливістю публічного управління та вирішення проблем населення є та, що практично всі сфери суспільства контролюються через омбудсменів.

У Швеції не існує розмежування між різними формами хабарництва – всі вони криміналізуються відповідно до глави 10, розділу 5а Кримінального кодексу. Законодавство країни чітко забороняє як надання, так і отримання хабарів [209; 210; 254].

Державне регулювання у Швеції базується на стимулах для чесного та відповідального управління через систему податків, пільг та субсидій, а не шляхом обмежень та дозволів, отримуваних від різних органів влади. Шведський парламент і уряд пропонують високі етичні стандарти для державних службовців і ретельно слідкують за їх виконанням. На сьогодні моральні та етичні принципи, такі як чесність та порядність, суттєво підвищили імідж державних службовців в Швеції. Також значно зросла заробітна плата державних службовців. У Швеції діє система обмеження доходів різних соціальних груп, де співвідношення низьких та високих рівнів заробітної плати становить 1 до 4 [210].

Впливовим чинником протидії корупції є громадська думка, яка ставить під підозру будь-якого бізнесмена, здатного отримати високий дохід упродовж короткого періоду, або чиновника, чий дохід значно нижчий від його витрат [121, с.95]. Громадська думка може перетворити такого бізнесмена на непопулярну особу, до якої ніхто не звертатиметься, оскільки ніхто не буде довіряти йому ні в бізнесі, ні в побутовому спілкуванні. Перш за все, громадська думка вимагатиме від такого посадовця відставки і ускладнить йому знаходження нової роботи у відповідній сфері. Саме сила впливу громадськості у Швеції стала могутнім засобом протидії корупції і в державно-управлінській сфері. Навіть правові норми та кримінальні санкції не мають такого вирішального впливу, як громадська думка.

Також складовою громадянського суспільства є Церква Швеції (Svenska kyrkan) - евангелістсько-лютеранська церква (близько 53 відсотків населення Швеції є членами цієї Церкви) [237]. Згідно зі шведською практикою прозорості та відкритості в громадських організаціях та установах, громадськість може ретельно досліджувати діяльність та фінанси у Річному звіті Церкви. Також у Швеції існують представники інших віросповідань – католики, православні,

мусульмани і т.д., які від Шведського агентства підтримки релігійних громад (Myndigheten för stöd till trossamfund), який є державним органом, одержують фінансову допомогу. І хоча з 80-их років ХХ століття суспільство і Церква зазнають секуляризаційних впливів, тим не менше ліберальна теологія все ж активно підтримує ідею солідарності шведського громадянського суспільства. Церква розглядається як джерело суспільного миру, моральності, толерантності, екуменічних ідей і втілення своєрідного «шведського церковного соціалізму», що дало можливість їй добре «вписатися» у формування та реалізацію антикорупційної політики шведського громадянського суспільства, виступаючи його активним суб'єктом.

Отже, однією з країн, у якій була впроваджена багаторівнева система стимулювання і розвитку ІГС, є Швеція, оскільки громадяни отримали значний арсенал механізмів для вираження своєї громадянської позиції. Значну роль також відіграла діяльність незалежних ЗМІ, які визнані найкращими у світі і мають державні гарантії захисту свободи слова та незалежності. Причому великий вплив на суспільство має церква, а ментальність шведських громадян викликає підозру щодо осіб, які раптово отримують великі доходи або дороговартісне майно.

Таким чином, у першій моделі антикорупційної політики, яка ґрунтується на сінгапурському досвіді, основний акцент робиться на суворій юридичній відповідальності та контролі представників вищих органів влади, які вчинили корупційні порушення. У другій моделі, що ідентифікується як шведська, ключовим аспектом є широкий громадський тиск на корупціонерів, а функції держави спрямовані на зниження економічних обмежень, забезпечення плюралізму думок, зокрема максимальної свободи слова, відкритості та прозорості у публічних справах, а також встановлення високих етичних стандартів для державних службовців.

Багато дослідників, включаючи О. Алешко [3], З. Кісіль [198], М. Мелеціні [252], А. Рибак [163], А. Саковіч [252], Д. Швець [198] звертають увагу на антикорупційну політику країн, які раніше належали до соціалістичного табору,

але вийшли з нього, взявши за орієнтир європейські цінності та стали членами ЄС, зокрема такі як, наприклад, Польща.

Активізація ІГС у Польщі спостерігалася після антитоталітарної революції 1989 року, коли країна стала на шлях дотримання демократичних цінностей, зокрема прозорості, свободи слова, гідності людини та політичного плюралізму. Однак такі різкі трансформації викликали появу та розвиток різних форм корупції. Це призвело до фрагментації та ідентифікації корупційних дій, включаючи «розпорошену корупцію» (або «партизанський» тип), де суб'єктами стають окремі службовці (лікарі, чиновники, педагоги), а «жертвами» – звичайні громадяни, що шукають певні послуги. З іншого боку, існувала ще «організована корупція мафіозного типу», яка найбільше була поширена в судових, правоохоронних та контролюючих органах [163, с.718].

Однак з початку 2000-их років за сприяння ЄС у Польщі розпочалася активна боротьба з корупцією, що призвело до посилення дієвості заходів влади у протидії цьому явищу. У вересні 2002 року уряд схвалив державну програму боротьби з корупцією «Антикорупційна Стратегія», яка стала основою антикорупційної політики. Ця стратегія визначала найважливіші заходи уряду щодо протидії корупції та впроваджувала антикорупційні механізми, підкреслюючи важливість усвідомлення суспільством необхідності боротьби з корупцією [266]. Антикорупційна політика у Польщі, особливо після обрання нового уряду у вересні 2005 року, зосереджується на створенні ефективної системи державного управління. Ключовим аспектом цієї політики стає розвиток механізмів взаємодії між державними органами та ІГС.

Важливу роль у протидії корупції відіграють різноманітні нормативно-правові акти в Польщі. Серед них – Конституція Республіки Польща; Кримінальний кодекс; Закон про державні закупівлі, який регулює процедури закупівель для забезпечення справедливої конкуренції та підтримки вільного ринку. Також дієвими є Закон про державну службу, Кодекс етики державної служби, Закон про протидію введенню у фінансовий обіг майнових цінностей із

незаконних або нерозкритих джерел, а також Закон про протидію фінансуванню тероризму разом із іншими відповідними нормативними актами [163].

Однією із складових Антикорупційної стратегії Польщі є громадянське суспільство. Країна підтримує діяльність кількох неурядових організацій, таких як Transparency International Poland, Фонд Watorego, Центр громадянської освіти, Фонд розвитку місцевої демократії та ін. Ці організації мають значний досвід у сфері антикорупційних ініціатив, включаючи реєстрацію випадків корупції, моніторинг антикорупційних заходів та проведення освітньо-просвітницьких і виховних заходів. Важливим етапом боротьби з корупцією у Польщі є впровадження «Антикорупційної громадянської картки», яка містить рекомендації та орієнтири для протидії корупції та визначає, як діяти у випадку свідчення про корупційні дії. Такі ініціативи спонукають кожного громадянина до активної участі в антикорупційних заходах, засвідчуючи, що успішна боротьба з корупцією залежить від кожного члена суспільства. У країні також діє Моніторинговий комітет, що включає представників громадськості. Цей комітет здійснює контроль за різними напрямками антикорупційної політики, збирає інформацію про корупційні факти, документує їх, подає пропозиції до антикорупційних проєктів і організовує інформаційні та освітні заходи з антикорупційною спрямованістю [252].

У Польщі функціонують різні освітні ресурси, зокрема портали з антикорупційною тематикою (<https://www.antykorupcja.gov.pl/>). Також введено предмет з назвою «Природа корупції всередині організації та її попередження», який акцентує увагу учасників освітнього процесу на нових та ефективних антикорупційних практиках, індивідуальній та корпоративній відповідальності, зокрема у сфері морально-етичних питань [118].

Таким чином, антикорупційна політика у Польщі, поєднуючи громадські та адміністративні важелі вже має конкретні досягнення. Так, за даними Transparency International Індексу сприйняття корупції у 2004 р. Польща займала 67 місце із 145 країн, у 2010 – 45 місце, 2015 році – 29 місце, у 2021 році – 42 місце, у 2022 році – 55, а у 2023 році – 54 [219]. (Рис. 2.3).

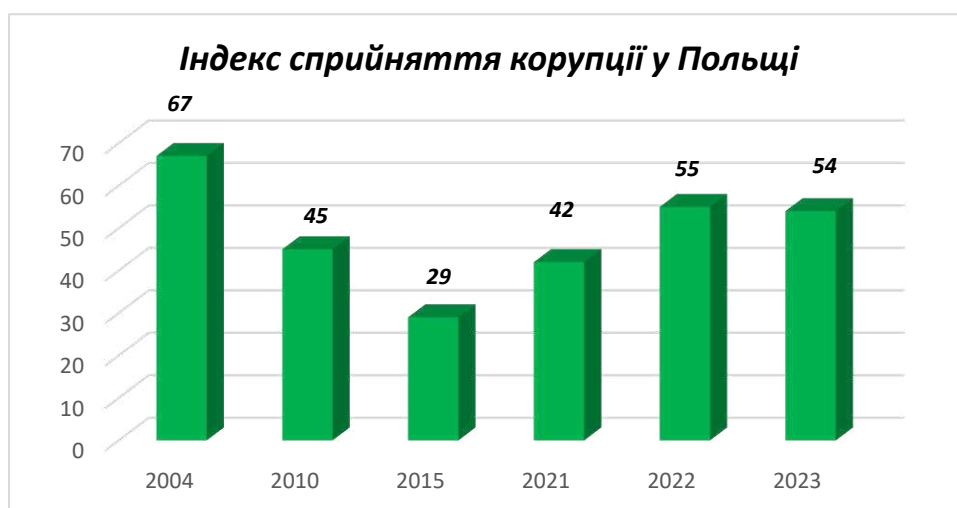

Рис. 2.3 Індекс сприйняття корупції у Польщі

Джерело: Побудовано автором на основі джерел: [50; 219].

Такі показники свідчать про певний успіх антикорупційних заходів в країні, важливими чинниками яких є рішучі дії у сфері реформ, усвідомлення негативного впливу корупції, послідовне виконання завдань, а також активна роль громадянського суспільства та ініціатив ІГС. Отже, у Польщі модель антикорупційної політики можна ідентифікувати як змішану, оскільки у ній відстежується поєднання адміністративно-правових та громадських практик.

Таким чином, різні моделі антикорупційної політики ми відстежили на прикладах країн, які мають позитивний досвід у цій сфері, зокрема Сінгапур, Швеція, Польща, що викладено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Порівняльна таблиця антикорупційних моделей - Сінгапур(вертикальна), Швеція (горизонтальна), Польща(змішана)

Характеристика	Сінгапур (вертикальна)	Швеція (горизонтальна)	Польща (змішана)
Антикорупційні органи	Бюро з розслідування корупційних дій (Corrupt Practices Investigation Bureau (CPIB))	Національне бюро з розслідувань (National Bureau of Investigation, NBI)	Центральне антикорупційне бюро (Central Anticorruption Bureau, CBA)
Методи протидії корупції	Адміністративно-командний з	Демократичні принципи із значним акцентом на	Змішане поєднання адміністративно

	авторитарним лідерством	громадських практиках та соціальних стандартах	-правових та громадських практик
Законодавство	Суворе, жорстке антикорупційне законодавство обмеження прав та свобод опозиції; відсутність незалежних ЗМІ; впровадження тілесних покарань у школі та в'язниці; запровадження жорстких правових санкцій за дачу хабаря, кумівство тощо	Прозоре та ефективне законодавство. . Основними засадами антикорупційного законодавства є: прозорість та відкритість, високі етичні стандарти, незалежні антикорупційні органи	Створення комплексної системи правил та механізмів для запобігання, виявлення та притягнення до відповідальності осіб, які здійснюють корупційні дії
Роль ІГС	Громадянська зацікавленість та свідомість, що сприяють створенню атмосфери несприйняття корупційних практик	Багаторівнева антикорупційно спрямована система громадянського суспільства(Шведський антикорупційний інститут, Трансперенсі Інтернешнл Швеції; незалежні ЗМІ, їх відкритість та прозорість; диференційована система комплієнт-практик; цілеспрямована діяльність різноманітних громадських організацій)	Взаємодія ІГС та влади сприяє ефективній протидії корупції, формуванню відкритого, прозорого та етично спрямованого суспільства; сприяння прозорості та відкритості у прийнятті рішень та виконанні державно-управлінських функцій

Джерело: Розроблено автором на основі джерел: [47; 118; 207; 209; 210; 215; 219; 237; 249; 252; 258; 267; 269; 277].

Отже, у кожній країні діє своя національна модель антикорупційної політики, представляючи систему послідовних механізмів, спрямованих на протидію корупції відповідно до обраних напрямків та конкретних пріоритетів держави. Важливо враховувати, що розуміння та відношення до корупції в конкретному суспільстві залежать від різноманітних факторів, таких як тип суспільства, культурний код, етичні норми та ін. Всі ці елементи різним чином впливають на розвиток корупційних практик і сприйняття їх суспільством.

У роботі Ш. Шумаха [274] виділено фактори, що впливають на рівень корупції. Автор пропонує базову модель, об'єднуючи три основні чинники - ризик, користь та свідомість. Ця модель побудована на основі науково доведених факторів, які визначають рівень корупції або впливають на нього в окремо взятій країні. Згідно з висновками, корупція має зв'язок з рівнем ВВП (чим вище ВВП, тим нижчий рівень корупції), рівнем освіти (чим вищий рівень освіти, тим нижчий рівень корупції). Також корупція пов'язана з географічним розташуванням, при чому найвищий рівень зафіксовано в Азії (головним чином в Центральній Азії), Африці (Північна та Центральна Африка) та Південній Америці, згідно з даними Transparency International. Великий вплив на корупцію має домінуюча релігія в країні. Також виявлено зв'язок між рівнем свободи в країні (особиста свобода, свобода слова, економічна свобода і т.д.) та рівнем корупції. Урахування верховенства закону та ефективності державного управління також визначає рівень корупції, і чим нижчий рейтинг країни, тим вище ймовірність наявності патріархального суспільства [274].

Отже, серед численних чинників, що сприяють корупції в країні, ключовими є неефективне публічне управління, його низький рівень відкритості та прозорості, що призводить до втрати довіри до державних органів, які віддаляються від народу. Особливо сприятливими умовами для поширення корупції є сфера державно-владного регулювання, пов'язана з розподілом різних ресурсів, доступ до яких контролюють публічно-управлінські структури. Саме громадянське суспільство може протистояти корупційним схемам, оптимізуючи процес публічного управління. Громадянське суспільство виконує різноманітні

функції в процесі запобігання та протидії корупції, включаючи контроль за доступом до інформації, перевірку її достовірності та відкритість, захист прав окремих соціальних груп та активне втручання у роботу державних органів з метою припинення корупційних дій.

Загалом, міжнародний досвід підтверджує впровадження різноманітних комунікативних практик взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства в боротьбі з корупцією. Проте країни з демократичними традиціями, які ефективно працюють над запобіганням корупційних явищ, відзначаються дотриманням всього комплексу нормативно-правових актів. Важливим аспектом успішної антикорупційної політики є наявність стимулу для чесної служби серед державних службовців, сприяння менталітету населення, яке традиційно виявляє нетерпимість до несправедливості і підтримує як нормативно-правову базу, так і цінності громадянського суспільства загалом.

Слід відзначити, що значний вплив на діяльність державних органів у сфері протидії корупції мають ЗМІ та релігійні переконання. Існуючий досвід країн, які досягли певних антикорупційних результатів, підкреслює кілька ключових факторів: рішучість у запобіганні та протидії корупції на всіх рівнях влади; наявність незалежних ЗМІ; здійснення ІГС антикорупційного контролю; організацію підзвітності перед незалежними структурами; притягнення до відповідальності посадових осіб; незалежність судової системи та правові гарантії захисту викривачів корупції.

Висновки до другого розділу

Узагальнюючи результати дослідження механізмів впливу інститутів громадянського суспільства як чинників запобігання та протидії корупції, нами зроблено наступні висновки:

1. Зосереджено увагу на основних етапах формування інститутів громадянського суспільства в Україні, зокрема в період від 1991 до 1999 року, який ідентифікується як патріотично-номенклатурний підхід, як протистояння становленню системи олігархічної корупції. Для періоду від 2000 по 2014 рік

була характерна конфронтаційно-олігархічна модель, коли влада перешкоджала діяльності ІГС, які були незручними для неї та нівелювалися нею. З 2015 року і до наших днів формується партнерсько-інституційний етап становлення національної моделі антикорупційної політики, у якому ІГС стають активним суб'єктом антикорупційної політики.

2. Зазначено, що у нормативно-правових актах України відстежується різний акцент щодо напрямів діяльності ІГС – від оперативно-тактичних приписів цілей та завдань до етапу формування національної моделі антикорупційної політики, коли громадськість виступає активним суб'єктом процесу запобігання та протидії корупції. В них подаються основні механізми та інструменти впливу ІГС на процес запобігання та протидії корупції. Серед них – повідомлення про випадки корупції, проведення антикорупційних експертиз нормативно-правових актів та їх проєктів, громадський контроль за діяльністю органів влади, подання пропозицій щодо удосконалення антикорупційних законів, проведення наукових та соціологічних досліджень у сфері протидії корупції та ін. Однак у законодавстві відсутня цілісна концепція ролі ІГС в антикорупційній політиці, що, зокрема відображається у фрагментації механізмів їх діяльності та розпорошеності конкретних її напрямів, а також неефективній координації та взаємодії між ОДВ, ОМС та громадськими організаціями.

3. Проведений аналіз міжнародних документів та досвіду країн із високим рівнем індексу сприйняття корупції дозволяє зробити висновок про те, що ефективна антикорупційна політика реалізується у державах, які систематично та послідовно впроваджують комплексні заходи, залучаючи ІГС. Ключовими складовими їх ефективних національних стратегій протидії корупції є залучення ІГС до контролю за владою, існування незалежних антикорупційних інституцій, наявність ефективного законодавства, системний підхід до запобігання та протидії корупції, політична воля державного керівництва та механізми відшкодування збитків. У міжнародних громадських практиках підкреслюється важливість інтеграції примусових, попереджувальних та освітніх заходів у

протидії корупції, звертається увага на їх прозорість, контроль та незалежність. Уточнено три ефективні моделі формування та реалізації антикорупційної політики, ролі у них ІГС. У першій моделі – вертикальній (Сінгапур) надається пріоритет вертикальним, адміністративним зв'язкам, які базуються на суворій юридичній відповідальності та контролі над представниками вищих органів влади, що скоїли корупційні правопорушення. У другій моделі – горизонтальній (Швеція) фокусується увага на широкий громадський тиск на корупціонерів, домінуванні громадських ініціатив та стратегій у формуванні та впровадженні антикорупційної політики. Третя модель – змішана (Польща), у якій враховуються як адміністративні механізми впливу на формування та впровадження антикорупційної політики, так і активне використання громадських стратегій.

Основні результати цього розділу увійшли до наступних публікацій автора: [122-124].

РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ПОСИЛЕННЯ ВПЛИВУ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА АНТИКОРУПЦІЙНУ ПОЛІТИКУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

3.1. Імплементация зарубіжних інституційних стратегій запобігання та протидії корупції у вироблення публічної політики в Україні

Одним з ефективних чинників розробки антикорупційної політики України є досвід інших країн у цій сфері. Однак при використанні зарубіжного досвіду важливо враховувати особливості національного та ментального контексту, уникаючи механічного копіювання практик, які можуть бути неефективними в різних культурних та соціальних умовах. Ми поділяємо думку В. Гошовської, В. Гошовського та Л. Дубчак, що «важливо враховувати імплементацію зарубіжного досвіду в національну систему державного управління, однак навіть при наявності позитивних результатів їх впровадження необхідно враховувати національні культурні особливості країни, її власну політико-правову базу» [230, с. 408]. На цей аспект використання зарубіжного досвіду в своїх дослідженнях також звертає увагу українська науковиця М.Кікалішвілі[56, с.154].

Вважаємо, що при впровадженні міжнародного досвіду у формування та вироблення антикорупційної політики варто уникати бездумного копіювання чужих практик, які, хоч і успішно себе зарекомендували в інших країнах, можуть не враховувати унікальних контекстуальних аспектів України. Антикорупційні реформи свідчать, що українці, на жаль, не завжди дотримуються цього припису. Якщо ретроспективно відтворити історію процесів реформування в Україні, зокрема впровадження декларацій для державних службовців, у яке були залучені радники з декількох західних країн, то навіть вони відверто вказували на ряд чинників, які ускладнювали цей процес. У даному випадку мова йдеться про надмірне регулювання обов'язкового річного декларування державних службовців на регіональному рівні, де від них вимагали щорічно оприлюднювати відомості про свої майнові активи.

Пригадаймо, скільки антикорупційних органів було створено, особливо у 2015–2016 роках! З'явилася ціла система державних структур, основною метою яких була протидія корупції. Тут можна вказати на Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру (САП), органи Національної поліції України, Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) та ін., основним завданням яких була боротьба з корупцією у всіх її проявах. Однак сьогодні можемо констатувати, що, на жаль, сучасна протидія корупції ще далека від тих бажаних результатів, які затребувані українським суспільством та які вимагають сучасні геополітичні виклики. Часто антикорупційні органи використовуються не за призначенням – переслідування опозиції, обслуговування інтересів певних політичних сил, що спонукає до соціально-правових колізій та суперечностей. Також не завжди відстежується співпадіння між їх призначенням та функціональними обов'язками. Власне, дублювання функцій антикорупційних інституцій призводить до навантаження на державний бюджет, коли сотні працівників виконують одну й ту ж саму роботу, що аж ніяк не впливає на їх ініціативність та мотивацію. До речі, експерти з країн Заходу наводили переконливі аргументи на користь того, що низка антикорупційних органів, що були створені в Україні, спроможні вирішити проблему корупції. Та чи це насправді так? Адже часто, дублюючи діяльність один одного, вони стають не партнерами, а конкуруючими інституціями, інструментом для лобіювання інтересів певних груп.

Сучасні реалії засвідчують, що як збільшення кількості антикорупційних органів та розширення управлінського апарату, так і недоцільне використання міжнародних антикорупційних практик, не призводять до позитивних результатів. Копіюючи «ефективні» проекти реформування інших країн та не враховуючи національні контекстуальні особливості та реальні потреби українського суспільства, ми приречені повторювати ті ж самі помилки, що призводять до ситуації колообігу, до невдоволення населення та посилення недовіри до політико-управлінських структур. Така ситуація може бути вигідною для певних політичних сил, які намагаються утримувати ситуацію без

змін, навіть погіршуючи її, щоб мати можливість використовувати свої маніпулятивні технології та керувати невдоволенням громадян у своїх суто особистих інтересах. Однак при цьому важливо уникати й іншої крайності, вважаючи, що в Україні має існувати виключно свій, унікальний шлях протидії корупції, який відрізняється від інших країн. Адже існують загальні закономірності протидії корупційним схемам, які варто вивчати, осмислювати та впроваджувати, адаптуючи їх конкретно для українського контексту. Отже, не слід як винаходити велосипед, тобто марно витратити зусилля на пошуки вже давно віднайденого, так і не відкидати повністю чужий досвід. Вважаємо, що без усвідомлення власного шляху, історичних соціокультурних реалій і національних потреб всі антикорупційні реформи стають виконанням чужого замовлення, призводячи лише до виснаження та руйнації країни.

Зазвичай корупція залишається серйозною проблемою для багатьох країн, зокрема і для громадян країн ЄС, де 68% респондентів вважають, що корупція все ще поширена в їхній країні [223].

На сьогодні в Україні процес формування правової та інституційної основи для протидії корупції ґрунтується на міжнародній практиці успішних стратегій, реалізованих в таких країнах, як Фінляндія, Данія, Нова Зеландія, Ісландія, Сінгапур, Швеція, Канада, Нідерланди, Люксембург, Норвегія, Австралія, Швейцарія, Велика Британія, Польща, Австрія, Ізраїль, США, Німеччина, Японія. Їх досвід, продемонструвавши високу ефективність, стає об'єктом детального вивчення та можливого впровадження в Україні.

Важливо відзначити, що Україна обрала свій власний шлях, поєднуючи нові антикорупційні інституції (НАБУ, САП, НАЗК) з реформованими правоохоронними органами. Наприклад, НАБУ та Державне бюро розслідувань розподілили повноваження щодо кримінального переслідування корупційних діячів, залишаючи прокуратурі координаційні та наглядові повноваження у сфері протидії корупції [203, с.154]. Цей процес реформування призвів до створення комплексних антикорупційних установ, що включають в себе заходи профілактики, розслідування та освітньо-виховні ініціативи, а також активну

участь у них громадськості. Однак важливо враховувати позитиви, які можна запозичити з міжнародного досвіду і успішно впровадити в антикорупційну політику України.

Наприклад, політика протидії корупції в Польщі вирізняється прозорістю та відкритістю центральних та регіональних органів, зокрема це стосується доступу ІГС до інформації, що може послужити заохоченням для ширшого впровадження в Україні електронного врядування та забезпечення публічного доступу до актуальної інформації. Також можна взяти до уваги польський досвід щодо громадських консультативно-дорадчих органів, які діють при вищих, центральних та регіональних органах влади. У контексті створення розгалуженої системи таких органів при відповідних міністерствах та відомствах, а також участі в них тимчасових робочих груп, можна вирішувати питання, які є актуальними для конкретних територіальних громадських організацій.

Також дієвим є досвід Данії, яка тривалий час є лідером за ІСК завдяки високій прозорості та відкритості у фінансовій діяльності державних чиновників та компаній [219]. У цій країні була створена онлайн-платформа, де можна ознайомитися з доходами та витратами чиновників. Важливим є також широке залучення ІГС та контрольно- наглядових органів до системи протидії корупції.

Нещодавно до лідерів рейтингу, таких як Данія та Нова Зеландія, приєдналася Фінляндія (87 балів) – за ІСК 2023 року Данія має 90 балів, Нова Зеландія (85 бали), Норвегія (84 бали), Швеція (82 бали) зі 100 можливих [219]. Ці країни відзначаються верховенством права, ефективним антикорупційним законодавством, його прозорістю та відкритістю, а також активно залучають громадян до прийняття політичних рішень.

Також досвід Грузії підтверджує, що досягнення успіхів у антикорупційній політиці можливе через впровадження сучасних стандартів ефективного державного управління [56, с.153]. Адже за часів президентства М. Саакашвілі Грузії вдалося не лише подолати побутову корупцію, але й досягнути певних успіхів у розгортанні боротьби із системною корупцією, зокрема такою як хабарі та побори. Натомість у Південній Кореї ефективна стратегія протидії корупції

ґрунтується на впровадженні «культури прозорості», що означає відкритість інформації, особливо в системі державного управління [56, с.153]. Вона включає свободу преси та участь громадянського суспільства у моніторингу діяльності держави. Зокрема, у Сеулі запрацювала онлайн система контролю за обробкою звернень громадян чиновниками, що дозволяє отримати інформацію без необхідності особистих контактів чи надання хабаря для прискорення процесу прийняття рішень.

Крім того, важливо взяти до уваги досвід Нідерландів, де кримінальний кодекс встановлює однакові покарання для державних службовців і осіб, які підкуповують їх (штрафи до 82 000 євро або позбавлення волі на строк до шести років, виключення з певних професій, конфіскація майна/доходів, одержаних злочинним шляхом) [281]. Також заслуговує на увагу практика гласності та звітності в питаннях корупції, а також відкрите обговорення наслідків корупційних дій на різних етапах розслідування. Цей досвід може бути важливим для України, сприяючи громадському обговоренню корупційних скандалів та посилюючи їх прозорість і відкритість. Міністр внутрішніх справ Нідерландів регулярно звітує перед парламентом про стан антикорупційної політики, що може служити прикладом для України у впровадженні практики регулярного звітування відповідних органів про напрями та результати антикорупційної політики.

Щоб приборкати корупцію та її згубні наслідки, уряд США спрямовує свої зусилля навколо п'яти взаємодоповнюючих напрямів роботи: модернізація, координація та фінансування зусиль уряду США для боротьби з корупцією; стримування незаконного фінансування; притягнення корупціонерів до відповідальності; збереження та посилення багатосторонньої антикорупційної діяльності; покращення дипломатичної взаємодії та залучення іноземних ресурсів допомоги для просування політичної мети [280, с.5]. Безперечно, така різновекторна діяльність сприяє мінімізації корупційних схем.

Одним із вирішальних чинників у запобіганні та протидії корупції є відношення населення до цього явища. Дослідження, проведені в Україні за

останні роки, свідчать, що значна частина населення готова допускати корупційні порушення, якщо це може сприяти вирішенню конкретної особистої проблеми [115]. Крім того, переважна більшість українців через відсутність відповідних знань не ідентифікують певні види поведінки як корупційні, хоча й вони порушують норми моралі або є неприйнятними з точки зору професійної етики. Однак при дієвій інформаційній діяльності ІГС суспільство може змінити своє ставлення до такої практики та визнати її неприйнятною корупційною дією, що, в свою чергу, підвищить антикорупційний потенціал суспільства.

У США для стимулювання державних службовців виявляти випадки корупції на своїх робочих місцях та повідомляти про них відповідним органам існує Акт про захист інформаторів. Якщо посадова особа переслідує свого підлеглого за таке повідомлення, їй загрожує дисциплінарна відповідальність і цей випадок розслідується Спеціальною радою. Особи, що надають інформацію про корупційні вчинки, користуються захистом держави.

Україні потрібно удосконалити механізм реального захисту осіб, які розкривають корупційні дії. Вже прийнятий ЗУ «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо упорядкування окремих питань захисту викривачів» від 01.06.2021 № 1502-IX [138] стосується захисту викривачів корупції та визначає механізм їх підтримки громадськістю. Виявляється, що часто такі особи стають об'єктом переслідування через «донощиків» чи «стукачів». Їх допомога правоохоронним органам часто призводить навіть до загроз життю, як, наприклад, було у випадку громадської активістки Катерини Гандзюк [185]. Вважаємо, що вирішення проблеми викривачів корупції є важливою в плані забезпечення підтримки та допомоги у даному питанні від більшості порядних громадян. Доречним було б інститут добropорядного інформаторства пропагувати у різних ЗМІ. Така практика не лише сприятиме процесу запобігання та протидії корупції, але й формуватиме як громадянську позицію, так і особистісно-моральну атмосферу в суспільстві. Приклад Німеччини із будівництвом будинків, де вікна розташовані так, щоб мешканці могли відстежувати події на вулиці і повідомляти про

правопорушення, вказує на один із способів впливу на розкриття корупції. Важливо, щоб громадяни відчували себе частиною суспільства та усвідомлювали свою відповідальність за власне життя, за посилення національної безпеки країни.

Україна захищає інформаторів на законодавчому рівні, що закріплено в ЗУ «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII [146]. Проте цю норму слід ввести в дію. Наразі в Україні необхідно посилити інформаційну кампанію та освітні заходи, які б були спрямовані на підвищення обізнаності громадян щодо процедур подання повідомлень про корупційні дії та їх подальшого розгляду в інституті добросовісного інформування. Хоча все ж варто зазначити, що нині Інститут викривання вже запрацював, оскільки було ухвалено рішення Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду щодо виплати винагороди викривачеві в Україні – 1,68 млн грн. [51]. У вересні 2023 року НАЗК запустило Єдиний портал повідомлень викривачів (<https://whistleblowers.nazk.gov.ua/#/>), куди можна повідомляти про факти корупції [51].

У багатьох країнах світу, де прозорість є стандартом, інформація про корупцію та винагорода для осіб, які розкривають факти корупційних дій, стала вже звичною практикою. Це не тільки сприяє протидії корупції, а й свідчить про високий рівень відповідальності та державницьку позицію. Україна знаходиться лише на початковому етапі впровадження культури розкриття корупційних дій. Однак необхідно активно популяризувати цей процес у ЗМІ як вияв добросовісності та громадянської позиції.

Важливо враховувати, що для держави є фінансово вигідним залучати громадян до боротьби з корупцією, оскільки це може значно зменшити прямі збитки, завдані корупційними діями, що упродовж року обчислюються в сотнях мільярдів гривень. Тому рівень винагороди для інформаторів повинен бути достатньо високим. Максимальна винагорода може становити певний відсоток від конфіскованого майна корупціонера і повинна виплачуватися добросовісному інформатору в разі успішного розгляду справи та винесення вироку суду.

При цьому важливо розглядати інститут добропорядного інформаторства як ефективний інструмент у боротьбі з корупцією як у сфері державного, так і приватного секторів. Наприклад, можливо введення відповідальності для керівників компаній за неповідомлення правоохоронних органів про ознаки корупційного злочину у їхній організації.

Лі Куан Ю підкреслював: «Ідеї не з'являються від одного лише читання. Ви можете прочитати про щось, але це не матиме жодного значення, якщо ви не зіставите ці ідеї зі своєю ситуацією...» [77, с.159]. Отже, ідеї стають значущими лише тоді, коли вони адаптуються до конкретної ситуації. Тому й копіювання ефективних заходів тих чи інших реформ, причому без врахування конкретного регіонального, місцевого контексту, часто призводить до невдач і погіршення ситуації, викликаючи недовіру до ПОВ.

Чому ж антикорупційні стратегії та технології, які виявилися дієвими в численних країнах, не працюють так ефективно в умовах України? Причина полягає в тому, що в багатьох країнах запобігання та протидія корупції визнана як державна стратегія. Вони інституціоналізували процес антикорупційної діяльності, забезпечили як повну гласність антикорупційної політики та виявлення корупційних ризиків при управлінських рішеннях, так і антикорупційну підготовку службовців. У боротьбі з корупціонерами вони не терплять «недоторканих» фігур, конфіскують активи корупціонерів та їхніх родин, а службовці зобов'язані повідомляти роботодавця та правоохоронні органи про будь-які випадки корупційних проявів. Особи, які повідомляють про корупційні дії, підлягають захисту держави, а до запобігання та протидії корупції залучені не лише правоохоронні органи, а й ІГС.

Щоб не порушити баланс у системі взаємовідносин між органами влади та ІГС, важливо, щоб особистий чинник не включав політичної вигоди, а механізми індивідуальної відповідальності ефективно працювали. Зазвичай ефективність антикорупційної діяльності залежить від розробки відповідної стратегії та її послідовної реалізації. Збереження балансу між різними тенденціями та увага до голосу суспільства є важливими елементами антикорупційних реформ. Для

мінімізації корупції важливо мати відкриті та прозорі механізми прийняття рішень, а також інші фактори, такі як рішуче бажання протидіяти корупції, незалежні засоби масової інформації, активна участь громадянського суспільства та ефективні механізми відповідальності та санкцій.

У своїй праці «MONEYLAND. Грошограй: чому злодії та шахраї керують світом і як це змінити», відомий журналіст-розслідувач О. Булло розглядає механізм корупційних схем у вигляді грошограю, який, долаючи кордони, конструює систему закамфльованих потоків, що розпливаються у різні країни, вміло та вигадливо маскуючи своє первинне джерело. Журналіст ставить ряд питань, на які конче важливо знайти відповіді. Якщо поліція корумпована, а в судах хабарництво стало нормою, то чи можна називати злочинцями тих, хто вважається саме такими у системі правосуддя? Чи це просто порядні люди, які опинилися втягнутими у злочинний бізнес? Усе це є доволі суперечливим, і, не знаючи кому вірити, люди починають спиратися лише на своїх найближчих – старих друзів і родину. Це лише поглиблює суперечності у суспільстві та підживлює корупцію. Будувати ефективну економіку чи здорову демократію неможливо без суспільства, в якому люди не довіряють один одному [14, с.177].

Отже, довіра до інститутів публічного адміністрування та влади є тією точкою опори, дієвим інструментом та конструюючим чинником соціального капіталу, завдяки якому визначається ефективність антикорупційної політики. Слід підкреслити, що саме рівень довіри до ОДВ визначає їх легітимність, слугує підґрунтям для здійснення реформ, які спрямовані на стабільний розвиток суспільства, його основні стратегічно-консолідуєчі цілі та пріоритети. Тому й довіра є невід’ємною складовою антикорупційної діяльності, її результативності та стратегічних спроможностей. До речі, в Новій Зеландії «громадська довіра до влади є фундаментальною основою для успішності суспільства. Її важко здобути – її потрібно плекати, адже коли вона буде зруйнована, її важко відновити»[238].

Згідно з даними Відкритого бюджету за 2021 рік (Open Budget Survey 2021 Ukraine), значно зросли показники громадської участі в Україні (від 33 балів у 2019 році до 39 балів у 2021 році), що перевищує світовий показник в 2,78 рази

(14 балів) і є найвищим серед країн регіону, включених до рейтингу (Болгарія - 26, Польща - 22, Румунія - 7 та інші) [257]. Однак громадянську активність та ініціативи слід належним чином використовувати для запобігання та протидії корупції, мотивації та поширення кращих громадських практик через ЗМІ та різні державні та громадські платформи.

Слушною є думка Д.Швеця та З.Кісіль про те, що корупція постійно адаптується до змін, іноді доволі «елегантно» вписується у нові реалії, позаяк має неймовірну здатність до пристосування, постійно модифікується та вміло використовує динаміку політичних, економічних і соціальних змін. Тому стратегію антикорупційної діяльності слід формувати, враховуючи національні звичаї, ментальність та культурний розвиток громадян, а також цивілізаційну еволюцію українського соціуму [198, с.192].

Однак при розв'язанні цього питання необхідно враховувати передовий досвід провідних країн, серед яких Данія, як ми вже зазначали, вирізняється особливо успішною боротьбою з корупцією [220]. Вона досягла цього завдяки політиці «абсолютної нетерпимості» до корупції в компаніях, що означає неприйнятність хабарництва як усередині них, так і в співпраці із зовнішніми партнерами. При прийнятті на роботу обов'язково підписується спеціальний договір, який забезпечує зобов'язання сторін утримуватися від отримання та надання хабарів. Непогодження підписати такий договір може призвести до відмови у прийнятті на роботу, а порушення цього зобов'язання може спричинити звільнення з подальшим внесенням відповідної відмітки в особисту справу та характеристику працівника.

Основні причини успішної боротьби з корупцією в Данії полягають у тому, що вона культивує засудження цього явища не лише серед державних службовців, але й серед звичайних громадян. Країна використовує етичні кодекси, кодекси честі для посадовців, практикує гласність та відкритість на рівні уряду. Тому будь-яка особа, навіть підозрювана в корупції, може розпрощатися з кар'єрою. Усі фінансові операції в країні є прозорими, а всі

доходи та витрати повністю відкритими, що унеможлиблює приховування будь-яких нелегальних операцій.

Важливо відзначити, що державні службовці в Данії мають високий рівень соціального захисту, зокрема безкоштовні медичні послуги та освіту, а також соціальні гарантії, що значно знижує ймовірність корупційних дій. Збільшення термінів покарання за корупційні правопорушення також впливають на зменшення рівня хабарництва серед місцевого населення.

Принцип співучасті правоохоронних органів, держави та ІГС у формуванні антикорупційної політики засвідчує, що також важливо розподіляти відповідальність за боротьбу з корупцією між державою і суспільством. А мотивація громадських ініціатив, спрямованих на ідентифікацію та профілактику корупційних проявів, може сприяти руйнуванню атмосфери корупційної непереможності. В Україні цей принцип може бути реалізований через активне залучення ІГС до боротьби з корупцією, зокрема шляхом запуску механізмів публічної оцінки корупційних проявів. Для цього важливо використовувати норми антикорупційного законодавства та формувати систему заходів, спрямованих на переформатування інформаційного простору та ідеології, що упродовж останніх десятиліть сприяли корупції, аморальності і збагаченню.

Сьогодні серед широкого загалу побутує думка про те, що корупційні схеми можна подолати через введення диктатури та застосування репресій, як у китайському варіанті боротьби з корупцією. Проте цей метод на практиці не підтверджує своєї ефективності, оскільки зводиться до боротьби з окремими корупціонерами, не зачіпаючи основ самої корупції як системного явища.

Аналіз міжнародного досвіду засвідчує, що виключно кримінально-правові заходи не є достатніми для вирішення проблеми. До речі, Президент України В.Зеленський також неодноразово наголошував на тому, що проблема запобігання та протидія корупції можлива лише тоді, коли вона розглядається як системне явище, що стосується широкого спектру соціальних, економічних, організаційних та інших аспектів. У цьому процесі значна роль належить

профілактичним заходам, спрямованим на руйнацію корупційної системи та факторам, що її спричиняють.

Незважаючи на те, що кожен політичний табір, що приходить до влади в Україні, визначає боротьбу з корупцією як одне з головних завдань, результати свідчать, що корупція в країні тільки посилюється. За зразком успішних країн можна виділити кілька ключових антикорупційних інструментів, таких як публічне усвідомлення, політична воля уряду, система правосуддя, ефективні правоохоронні органи, ЗМІ та неурядові організації. Однак «досвід боротьби з корупцією – як вітчизняний, так і світовий – засвідчує, що знищити її повністю як соціальне явище неможливо. Реальною метою антикорупційної політики можуть бути зменшення рівня та локалізація корупції в суспільстві, зміна її характеру, обмеження її впливу на соціально-політичні та економічні процеси»[22].

Багато вже було сказано і написано про недоліки системи правосуддя і правоохоронних органів в Україні. Однак слід визнати, що у цьому напрямку відбувається певний прогрес. З'явилися спеціалізовані антикорупційні державні органи, такі як Антикорупційний суд, НАБУ, САП, НАПКА і інші. На законодавчому рівні вже впроваджуються або плануються заходи, спрямовані на спрощення та цифровізацію адміністративних процедур; регулювання лобіювання і монополій; відмова від депутатської недоторканності; імпічмент президента; спеціальна громадянська конфіскація незаконно набутого майна та ін.

Хоча більшість українців вважає корупцію ганебним явищем, однак багато хто з них називає її «частиною традицій», визнаючи, що це проблема внутрішнього характеру. Громадяни висловлюють свою думку щодо очікування результативної боротьби з корупцією від представників громадських організацій, волонтерів та активістів. Однак українці, усвідомлюючи необхідність долучення громадськості до боротьби з корупцією, не готові самі активно приєднатися до цього процесу.

У Фінляндії [209] ключовими антикорупційними інституціями є *парламентський омбудсмен* та канцлер юстиції, які уповноважені розглядати справи, пов'язані з корупцією, щодо відновлення порушених прав і свобод громадян. Обов'язки омбудсмена та канцлера дуже схожі, але є деякі відмінності: канцлер юстиції розглядає скарги та заяви громадян щодо неправомірних рішень адвокатів і центрів правової допомоги, контролює законність рішень уряду; натомість омбудсмен здійснює нагляд за діяльністю органів державного управління, дотриманням прав і свобод громадян державних службовців під час виконання ними функцій, делегованих державою. У Фінляндії при всіх міністерствах та державних установах діють підрозділи внутрішнього контролю. Вони проводять фінансовий аудит, результати якого передають до правоохоронних органів. ІГС, соціальний капітал та економічний розвиток країни унеможливають створення умов для корупції, мінімізують її. У країні основними напрямками протидії корупції є: «1. Система цінностей, що включає поміркованість, особисту стриманість і орієнтацію на суспільний розвиток для загального блага. 2. Існування надійних законодавчих, судових та адміністративних структур, які ретельно контролюють та запобігають випадкам зловживань. 3. Активна участь жінок у прийнятті політичних рішень. 4. Низька соціальна нерівність доходів і адекватна заробітна плата» [209].

У Фінляндії відомі корупційні викриття стали можливими лише за допомогою виступів фінських ЗМІ, які реально, а не на папері, відіграють роль дієвого інструмента громадянського суспільства. Влада цієї країни оперативно реагує на сигнали від ЗМІ. Також антикорупційна політика Фінляндії повною мірою задіює різні міжнародно-правові механізми, кооперується з профільними організаціями та зацікавленими державами в цій сфері, приводить національне законодавство та юридичну практику у відповідність до міжнародних стандартів та норм, спрямовуючись на процес запобігання корупції [48, с.72]. Варто зауважити, що не можна виділяти якусь специфічну «фінську модель» антикорупційної політики. Але, водночас, варто вказати на своєрідну «фінську модель» соціально-економічного розвитку, яка формує ті умови, які дозволяють

не створювати живильне середовище для корупційних проявів і які уможлиблюють дієву боротьбу з цим негативним соціальним явищем.

У Фінляндії кожне міністерство та державна установа мають внутрішні контрольні підрозділи, які здійснюють фінансовий аудит і передають його результати правоохоронним органам. Тут ІГС, громадянське суспільство, соціальний капітал та економічний розвиток відіграють ключову роль у попередженні корупції та зменшенні її впливу. У Фінляндії громадянське суспільство активно проводить моніторинг діяльності владних інститутів, а також воно задіяне у величезну кількість громадських проєктів. Це допомагає виявляти та висвітлювати випадки корупції, а також сприяє підвищенню антикорупційної свідомості. Також громадські організації можуть виступати як представники інтересів громадян, лобіюючи зміни в законодавстві та політиці з метою створення більш ефективних інструментів запобігання та протидії корупції.

Слід зазначити, що в законах України окремо не виділені принципи запобігання та протидії корупції. На нашу думку, необхідно доповнити чинне законодавство (ЗУ «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII) такими принципами, які показали свою ефективність за кордоном, зокрема це посилення процесу інституціоналізації антикорупційної діяльності; цілковита гласність антикорупційної діяльності (одним із шляхів дотримання цього принципу є впровадження електронного уряду); відсутність «недоторканих» осіб (до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень може бути притягнутий будь-який громадянин України); відповідність (пропорційність) антикорупційних обмежень публічному статусу посадових осіб.

У державах, які за ІСК мають високий рейтинг, у моделях запобігання корупції надається пріоритет не боротьбі з нею як такої, а системі профілактичних заходів, які, поєднуючись з комплексними чинниками усунення корупційних дій, сприяють її мінімізації. Водночас у даному процесі чільне місце займають ІГС, різновекторна діяльність яких не лише сприяє протидії корупції, але й формує громадянську свідомість.

Отже, є ряд громадських антикорупційних зарубіжних практик, які варто запозичити (хоча вже значна їх частина вже впроваджується в Україні), зокрема мова йде про спеціальні антикорупційні інституції, електронні системи звітності, різноманітні системи громадської участі, етичні кодекси для посадовців, створення інструментів для громадського контролю над витратами публічних коштів, таких як онлайн-платформи для моніторингу закупівель і т.д.

3.2. Застосування сучасних форм і методів діяльності ІГС у процесі формування державної антикорупційної політики

Сучасний управлінський процес вирізняється високою складністю та багатогранністю, що суттєво впливає на розвиток державної структури. Часто виявляється, що цей процес характеризується суперечливими тенденціями, які є результатом серйозних інституційних деформацій у виконавчій сфері. В Указі Президента України «Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» від 14.09. 2020 р. № 392/2020 [177] корупція прирівнюється до тих загроз, які порушують національну безпеку України, підживлює кримінальне середовище й підриває віру людей у справедливість. Отже, «корупція є серйозною проблемою і навіть незначна, що залишилася політична воля боротися з нею розмивається, незважаючи на сильний тиск з боку громадянського суспільства»[245, с.77].

Свідома та активна частина громадянського суспільства, зокрема ІГС, виступає ключовим гравцем у протидії розповсюдженню корупційних явищ. Також громадські організації, які позиціонують себе як антикорупційні, відіграють важливу роль у антикорупційній просвітницькій діяльності серед населення. Їхня активність сприяє посиленню впливу на різні аспекти державної політики із запобігання та протидії корупції шляхом активізації громадськості у цих процесах [1, с.6].

Час від часу в ЗМІ оприлюднюється думка про те, що в період воєнного стану корупційна проблема поступово втрачає свою актуальність. Однак

результати соціологічного опитування, проведеного з 28 квітня по 3 травня 2023 року, свідчать про зворотне [166]. За цими даними, 84% респондентів вважають, що факти корупції слід оприлюднювати, оскільки вона може призвести до втрати єдності, підтримки партнерів та загрожує перемозі в російсько-українській війні. Відсоток тих, хто вважає, що це не варто робити через воєнний стан (7%), виявився меншим, ніж ті, хто вибрав варіант «важко відповісти» (8,7%). Таким чином, навіть під час російської агресії проти України, корупція залишається однією з основних проблем для українців. Це підтверджується і відповідями на запитання про «внутрішніх ворогів», де 53% опитаних чітко вказують на корупціонерів у владі, що перевищує навіть варіант «агентурна мережа росії в українських спецслужбах та органах влади» (47%) і «політики та пропагандисти, які закликають до єдності з росією» (46,8%). Однак навіть за умови вибору трьох варіантів із дев'яти, корупція виявилася найбільш визначальною для респондентів [166].

Безсумнівно, антикорупційна діяльність ІГС у період війни має свої особливості. По-перше, воєнний хаос на початкових етапах створював ускладнення для антикорупційних структур, які в мирний час виконували свої завдання. По-друге, реорганізація державно-управлінської діяльності під час війни призводить до послаблення правового та соціального контролю, оскільки головною стає захисна функція держави. По-третє, досвід боротьби з корупцією зазнає змін в умовах війни, адаптуючись до певного безладу, особливо в сфері гуманітарної допомоги. По-четверте, війна ускладнює впровадження антикорупційних стратегій через захоплення територій агресором, масштабну міграцію громадян, масову мобілізацію до армії, руйнування промислових галузей, вражаюче безробіття та інші проблеми. По-п'яте, навіть в умовах воєнного часу державно-управлінський менеджмент повинен бути одним із основних складників протидії корупції, переформатовуючи свою діяльність із державного на державно-громадське управління.

На думку представників ІГС та благодійних об'єднань, громадянська активність відіграє значну роль в українському суспільстві під час війни. На їх

думку, ця активність сприяє консолідації суспільства і підтримує віру в перемогу (97.1%), створює відчуття підтримки для ЗСУ (96.7%), викликає відчуття згуртованості, незламності та рішучості українського народу (96.2%), а також відчуття піклування про постраждалих від війни та вразливі категорії громадян (93.8%). 96.0% опитаних підкреслюють особливе значення волонтерського руху під час війни [33, с.7-8].

У сучасній Україні система взаємодії між ПОВ та ІГС працює неефективно, що призводить до домінуючої ролі органів влади, що уможлиблює створення умов для різноманітних зловживань із їх боку. Іноді громадські та державні інтереси поступаються інтересам конкретних посадовців. Часто самі органи влади не зацікавлені у тому, щоб ефективно контролювати їх роботу. Вважаємо, що саме представники ІГС можуть здійснювати громадський контроль за виконанням рішень, вести моніторинг законодавства та правозастосування, а також проводити незалежні антикорупційні експертизи законів та їх проєктів. Хоча повністю позбутися корупції є майже неможливим завданням, однак створення умов, у яких ризик втрати був би значно вищим, ніж вигода від участі в корупційних схемах, може істотно мінімізувати її поширення.

Безперечно, в протидії корупції значну роль відіграють громадські організації. Згідно соціологічних досліджень, громадським організаціям довіряє 66% респондентів [103]. На грудень 2021 року кількість зареєстрованих громадських організацій досягла 96 258, що на 19 193 більше, ніж у 2013 році (приріст 25%). У 2022 році було зареєстровано 2760 громадських організацій, (у 2021 році – 4360, у 2020 – 3739, у 2019 – 4905), а кількість нових благодійних організацій (далі - БО) склала 6367 (для порівняння: 830 нових БО було зареєстровано в 2021 році, у 2020 – 723, у 2019 - 654) [33, с.7]. Однак часто ці організації створюються самими олігархами з метою використання їх у особистих інтересах, таких як підтримка власного іміджу або використання в електоральних процесах тощо.

На сьогодні існують громадські організації, що активно працюють над розбудовою громадянського суспільства та протидією корупції. Серед них

можна відзначити «Права людини» (заснована у 2011 році), проєкти «Стоп корупція», спрямовані на боротьбу з корупційними схемами в державних закупівлях у Київській області, Центр політико-правових реформ (заснований у 1996 році), Національне відділення Transparency International (zareєстроване у 1999 році), Центр політичних студій та аналітики «Ейдос» (ЦПСА «Ейдос») (заснований у 2007 році, існує відділ «Боротьби з корупцією»), Центр Протидії Корупції (ЦПК), Агентство по поверненню активів, Група «Антикорупційна реформа» Реанімаційного пакету реформ та ін.

У міжнародному документі, а саме у Кодексі кращих практик участі громадськості в процесі прийняття рішень розглядаються різні форми участі в цьому процесі [60]. Серед них особливо важливими є доступ до інформації, який є фундаментом для подальших дій, та консультації як ініціатива, коли органи влади звертаються до громадськості для з'ясування їхньої думки щодо конкретного політичного питання чи процесу.

Консультація є ефективним фактором на всіх етапах прийняття рішень, а діалог розглядається як комунікативна практика, що ґрунтується на врахуванні взаємних інтересів та потенційно спільних цілях для забезпечення регулярного обміну думками [60, с.8]. Зазвичай діалог сприяє формуванню спільних рекомендацій, стратегій або законопроектів. Партнерство, у свою чергу, передбачає спільну відповідальність на кожному етапі політичного прийняття рішень – від встановлення порядку денного та розробки проєкту до ухвалення рішень і реалізації політичних ініціатив.

Боротьба з корупцією в Україні часто обмежується оприлюдненням демонстрацій корупційних схем у владних структурах, де ЗМІ змагаються в театральному викриванні осіб, причетних до корупції. Ймовірно, цей метод не є ефективним у подоланні корупції. Мабуть, тут мова повинна йти, перш за все, про усунення тих спокусливих чинників, які провокують, сприяють «розквіту» корупції. В протидії корупції необхідна комплексна стратегія, яка враховуватиме як державний рівень (законодавчі і карні заходи), так і низовий рівень – формування установ і організацій, які керуватимуться корпоративною

культурою, в якій корупція вважатиметься неприйнятною. Якщо значна кількість таких спільнот переосмислить свої підходи, корупція може стати винятком, а не правилом. У цьому контексті є слушною думка американського науковця, професора Клермонтського університету Р.Клітгаарда: «Ми повинні застосувати цілісний підхід і думати з точки зору корумпованих систем, а не корумпованих осіб»[244]. Визначаючи корупцію як зловживання службовим становищем у особистих цілях, він вказує на такі причини корупції: «По-перше, корупція легше виникає в певних інституційних, політичних і культурних умовах. Ми можемо припустити, що корупція мінімізується тоді, коли громадяни погоджуються з цінностями демократії, вільної преси та належного врядування. Моя друга думка полягає в тому, що корупція – це злочин розрахунку, а не пристрасті. Корупція – це економічний злочин... По-третє, ...існує формула корумпованої системи: $K = M + D - P$. Корупція дорівнює монополії плюс дискреція мінус підзвітність» [244].

Отже, в даній формулі Р.Клітгаарда корупція визначається через монополію одного суб'єкта та одноосібне на власний розсуд прийняття рішення та відсутність підзвітності як певного механізму перегляду та оскарження рішень. Однак підзвітність – це не лише необхідність писати звіти про виконану роботу чи потрачені кошти, але й відповідальність за вчинки, помилки, недбалість, недобросовісність або умисну корупцію. Власне, підзвітність передбачає наявність систем контролю та перевірки.

Суть громадського контролю (далі-ГК) полягає в участі ІГС у процесі контролю за діяльністю органів влади в сфері запобігання та протидії корупції, включаючи проведення незалежної антикорупційної експертизи. Форми громадського контролю включають консультації з громадськістю, зокрема такі як публічні обговорення і вивчення громадської думки, громадські слухання, звернення фізичних та юридичних осіб, організацію формальних громадських рад, а також усунення та попередження причин, що призводять до розходження між завданнями, покладеними на владу, та їхніми результатами.

А.Крупник [73, с.3] визначає ГК як засіб оцінки того, наскільки органи влади та інші об'єкти виконують свої соціальні завдання. Основна його відмінність виявляється в сфері суб'єктності та об'єктності. По-перше, цей вид контролю здійснюється громадськістю, яка може бути організованою або неорганізованою. По-друге, в процесі ГК фокус зосереджений на виконанні соціальних завдань, що безпосередньо пов'язані з захистом та реалізацією прав і свобод громадян, задоволенням соціальних потреб та інтересів населення [73, с.3]. Отже, ГК представляє собою засіб впливу на владу, ефективний діалог та взаємодію між владою та громадськістю. Завдяки цьому механізму можливе перетворення державної влади в ефективний державний сервіс, у якому обов'язково враховуються пропозиції та зауваження громадськості, а також моніторинг ІГС виконання владою її завдань. Міжнародна практика свідчить про різноманітні форми використання цього інструменту, зокрема такі як колективні звернення – в Австрії, Бельгії, Румунії, громадські слухання – в Канаді та громадські ради – в США, Болівії.

ГК надає можливість виявлення потенційних ризиків, які можуть сприяти корупційній діяльності. З іншого боку, він сприяє пошуку нових запобіжників, які не лише виявляють можливі прорахунки, але й допоможуть визначити нові резерви та можливості для подолання проблемних питань. Коли ж антикорупційний контроль проводиться без злагожденості та організованості, це може призвести до дисбалансу у формуванні антикорупційної політики.

Представники ІГС, які проводять ГК, виконують кілька ключових функцій. По-перше, вони здійснюють конструктивно-критичну роль, аналізуючи методи та шляхи протидії корупції та проводячи їх діагностику. По-друге, вони здійснюють інтеграційну функцію, об'єднуючи чесних та порядних представників громадськості та підвищуючи тим самим статус громадянського суспільства. По-третє, вони ведуть інформаційно-роз'яснювальну та просвітницьку роботу серед населення, сприяючи запобіганню корупційних злочинів та виявленню їхнього деструктивного характеру. По-четверте, представники ІГС проводять експертно-аналітичну діяльність, яка ґрунтується

на вивченні та дослідженні різних антикорупційних практик, їх соціальній діагностиці в різних регіонах, оцінці ефективності та ролі в процесі запобігання корупційним діям.

Безпосередня та ефективна участь громадських організацій у процесі запобігання та протидії корупції спрямована, перш за все, на забезпечення ефективного механізму проведення громадського антикорупційного контролю. Громадський антикорупційний контроль – це процес, у якому громадські організації, активісти та громадяни беруть участь у виявленні, вивченні та висвітленні випадків корупції у владних структурах та інших сферах суспільного життя. Даний контроль передбачає, по-перше, право громадян отримувати повний звіт із необхідною інформацією про діяльність влади. По-друге, він включає право громадян застосовувати заходи, такі як накладання санкцій у випадку, якщо надана інформація чи пояснення вважається незадовільними.

Вважаємо, що поєднуючи адміністративний контроль і ГК шляхом залучення представників громадськості до проведення контролю, ми формуємо нову форму взаємодії між ІГС і органами влади, який називається державно-громадським контролем (далі-ДГК). Розширення цього контролю сприятиме розвитку демократичних ініціатив у впровадженні антикорупційної політики, підвищуватиме координацію у формуванні ефективних механізмів як на вертикальному, так і горизонтальному рівні влади, а також створюватиме багаторівневу систему оптимізації управлінського процесу. Ключовою умовою підвищення ефективності ДГК є забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів влади, зокрема розширення доступу до інформації про їхню роботу через Інтернет.

Отже, громадський антикорупційний контроль, як інструмент протидії корупції, особливо в сфері державного та місцевого самоврядування, включає ряд кроків, які громадяни та їх об'єднання вживають для запобігання та усунення умов, сприяючих корупційним відносинам, а також для виявлення та припинення фактів корупції. Громадський антикорупційний контроль виступає як інструмент для виявлення корупційних дій посадових осіб і притягнення їх до

відповідальності. На особливу увагу заслуговує досвід коаліції громадських організацій «Громадська Префектура» [199] в різних містах України, яка сприяє проведенню антикорупційних аудитів на місцях, вивчає та поширює методiku проведення антикорупційної експертизи, соціологічних досліджень тощо. Зауважимо, що «Громадська Префектура» представляє не просто статус, а використовує технологію громадянського впливу на відкритість, прозорість та ефективність дій місцевих органів самоврядування та державної влади в наданні послуг громадянам та платникам податків [199].

Також громадський антикорупційний контроль відіграє важливу роль під час виборчих кампаній, сприяючи їх відкритості, прозорості та зменшенню ризику фальсифікацій. У цьому контексті відомі громадські організації, такі як «Опора», «Комітет виборців України», рух «Чесно» та ін., що успішно зарекомендували себе. Таким чином, громадський антикорупційний контроль не лише сприяє протидії корупції, але й слугує показником демократичності суспільства.

ІГС, які приймають участь у проведенні громадського контролю за діяльністю органів влади, повинні мати певні знання та навички. По-перше, для того, щоб контроль був ефективним, необхідний відкритий доступ до інформації; щоб проводити постійне спостереження та моніторинг за процесами прийняття державних рішень та діяльністю органів влади; необхідний також доступ до засідань органів влади. По-друге, ІГС мають чітко розуміти та знати, як функціонують органи влади в рамках тих аспектів їхньої діяльності, які підлягають громадському контролю. По-третє, для того, щоб завоювати професійну повагу і щоб проведений громадський антикорупційний контроль сприймався як надійний і неупереджений, ІГС повинні стояти осторонь політики, а це означає, що контроль повинен проводитися, ґрунтуючись виключно на фактах, а не керуватися політичною доцільністю. По-четверте, вимоги до органів влади, що висуваються організаціями, що проводять громадський антикорупційний контроль, можуть створити для самих організацій

певний ризик – загрози або дії з боку тих, хто викритий громадським контролем у порушеннях або зловживаннях.

ІГС у взаємодії з органами виконавчої влади, що здійснюють контрольно-наглядові повноваження, можуть: проводити антикорупційний моніторинг; здійснювати розробку і реалізацію антикорупційних програм; виконувати громадський контроль щодо законопроектів; проводити спільні заходи, спрямовані на вироблення рекомендацій по боротьбі з корупцією; актуалізувати як пропаганду, спрямовану на боротьбу з корупцією, так і нетерпимість до будь-яких форм прояву корупції; здійснювати моніторинг стану законодавства і правозастосовчої практики, що дозволяє наочно уявити картину стану корупції в Україні і провести заходи щодо протидії їй. Формами участі ІГС у законодавчій роботі є підготовка мотивованих висновків до законопроектів, проведення порівняльних досліджень чинного законодавства, робота в якості членів комісій, робочих груп, наукове консультування з питань роз'яснення законодавства та практики правозастосування.

У проектах ЗУ «Про громадський контроль» [139; 140], які були представлені різними народними депутатами, визначено основні принципи ГК, зокрема законність, об'єктивність і неупередженість, підконтрольність і підзвітність органів влади та їх посадових осіб перед громадянським суспільством, ІГС. У них також визначається відкритість у діяльності органів влади щодо ГК, забезпечення прозорості та ефективності у взаємодії з суб'єктами його проведення. Інші ключові принципи включають обов'язковість та своєчасність реагування органів влади на заходи ГК, заборону маніпулювання громадською думкою, неприпустимість зловживання правом на громадський контроль. Також у проектах зазначається неприпустимість погроз, тиску або інших неправомірних дій з боку посадових осіб стосовно суб'єктів ГК та заборона оплати у будь-якій формі за участь у заходах ГК [140]. Однак у даних проектах не були прописані механізми проведення ГК, нечітко вказані його суб'єкти, форми та методи. Водночас варто зазначити, що одним із основних чинників неприйняття ЗУ «Про громадський контроль» була низька якість законопроектів,

позаяк була не приділена відповідна увага концептуальному підходу до організації та впровадження громадського контролю в Україні [97, с. 66]. Тому й сьогодні на часі актуальним залишається питання прийняття Верховною Радою України (далі - ВРУ) Закону про громадський контроль, у якому значна увага приділялася б проведенню антикорупційного громадського контролю, його суб'єктам, механізмам проведення тощо.

Американський філософ, політолог Ф. Фукуяма під час візитів до України спостерігав за розвитком громадянського суспільства та демократичними змінами. Він дійшов висновку, що українцям не вдалося повністю подолати корупцію. Філософ вказує на те, що, в основному, корупція має політичний відтінок, коли люди звертаються до нечесних дій, використовуючи своє службове становище для особистого збагачення [15]. Ф.Фукуяма ставить питання про одну з ключових та складних трансформацій, яку повинна здійснити будь-яка політична система – перехід до знеособленості. Це завдання виявляється надзвичайно важким, оскільки соціум побудований на міжособистісних стосунках та дружбі. Проте система державного управління та політична система загалом не будуть ефективними у боротьбі з корупцією, якщо вони не вийдуть за межі особистих зв'язків та не запровадять е-урядування, не перенесуть процес документообігу в систему онлайн.

Принципом електронного урядування є взаємодія всіх учасників комунікації з наявністю зворотного зв'язку, а також швидке та якісне надання послуг. Міністерство та Комітет цифрової трансформації України розробили різні цифрові інструменти, такі як мобільні додатки «Дія», «Дія. Бізнес», «Пенсійний фонд», «Статистика в смартфоні» та ін., що сприяють протидії корупції та реформі адміністративної системи.

Важливо зазначити, що Уряд України ухвалив постанову «Питання Міністерства цифрової трансформації від 18.09.2019 р. № 856-2019-п» [114], яка була пізніше затверджена у Положенні про Міністерство цифрової трансформації України [116]. Ці постанови включають розвиток цифрової інфраструктури, цифровізацію публічного управління, електронного

урядування, цифрової економіки, захист від кіберзагроз тощо. Даним проблемам присвячена стаття українських дослідників Я.Цимбаленко та О.Карпенка [193], які, високо оцінюючи формування цифрового урядування та цифрової економіки України, підкреслюють, що саме українську електронну систему публічних закупівель Prozorro «можна вважати одним із прикладів антикорупційного механізму впровадження цифрового урядування у державні процеси та платформою для подальшого антикорупційного перетворення держави»[193, с.73].

Власне, в Україні виникла нова платформа для взаємодії між ІГС та ОДВ та ОМС. На сьогоднішній день діють кілька її напрямів, зокрема:

1. Інформаційно-комунікативний канал взаємодії між владою та суспільством, зокрема через Партнерство «Відкритий Уряд». Участь у цьому партнерстві, до якого Україна приєдналася у 2011 році, надає громадянам право доступу до документів та інформації з метою ГК за державним регулюванням антикорупційної політики.

2. Запроваджено єдиний портал державних послуг «Дія», який сприяє вирішенню антикорупційних завдань у процесі отримання громадянами та підприємцями державних послуг у сферах з високим ризиком корупції.

3. Запроваджено Єдиний державний реєстр осіб, які здійснили корупційні дії (реєстр корупціонерів), а також публікацію судових рішень в Інтернеті, контроль за витрачанням бюджетних коштів та достовірністю декларацій держслужбовців, моніторинг прийнятих рішень владних структур, проведення незалежної антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів, їх громадське обговорення, публічні консультації, а також створення дорадчих та консультативних органів, громадських приймалень і громадського моніторингу правозастосування – це всі заходи, які здійснюються між представниками ІГС та ОДВ та ОМС.

Упродовж тривалого часу громадські організації виступали з ініціативою щодо прийняття законопроекту № 8071, який відновлював би процес подання та перевірки електронних декларацій. Цю вимогу підтримали Громадська рада при

НАЗК, Антикорупційний штаб, Інститут законодавчих ідей, Всеукраїнське об'єднання «Автомайдан», Рух ЧЕСНО, Жіночий Антикорупційний Рух, «Платформа Громадський Контроль», Трансперенсі Інтернешнл Україна, Центр протидії корупції та ін. Після Революції Гідності електронне декларування визнане одним із ключових досягнень, сприяючи протидії корупції та запобігаючи зловживанням владою. Нещодавно був прийнятий ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану» від 20.09.2023. № 3384-IX, який вносить зміни до законодавства про декларування осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування в умовах воєнного стану [134]. В разі невиконання цього закону можуть бути порушені демократичні засади реформ, де вже досягнуто певного успіху, зокрема в контексті утвердження принципів справедливості, відкритості та прозорості.

Сучасні ІГС покладають великі сподівання на онлайн-технології через їхню здатність спрощувати взаємодію не лише між громадськими організаціями, але й між різними секторами. Нині, зі зростанням громадської активності в блогосфері та соціальних мережах, у науковий дискурс вже введено поняття «електронна демократія». Держава, впроваджуючи концепцію відкритого уряду, намагається перенести механізми громадського контролю на простори всесвітньої мережі. Застосування електронного уряду може значно сприяти зменшенню корупції, впливаючи позитивно на три ключові аспекти: уникнення монополізації з боку уряду, обмеження дискреційних повноважень державних службовців та підвищення рівня обліковості.

Зазвичай усуненням корумпованих урядовців корупція не зникає. Проте дослідники зазначають, що посилення використання електронного уряду мінімізує корупцію. Зокрема, Д. Лупу та К. Г. Лазар у статті «Вплив електронного урядування на рівень корупції в деяких країнах ЄС та країнах, що не входять до ЄС» [250] доходять висновку, що розроблені ними моделі підтверджують припущення, що «збільшення на 1% індексу електронного уряду може призвести

до зниження корупції на 6,7% для країн, що входять до ЄС, та 6,3 для країн, що не входять до ЄС» [250, с.370]. Отже, дослідження засвідчили те, що запровадження електронного уряду призводить до зниження рівня корупції у сфері державного управління.

За останні роки Україна зробила значний прорив у цифровізації, зокрема – це перші у світі паспорти у смартфоні, найшвидша реєстрація бізнесу, що стало можливим завдяки програмі Президента «Держава у смартфоні». За даними групи «Рейтинг» цю програму українці оцінили найвище — їй довіряють 64% опитуваних [190]. Не виходячи з дому, можна змінити місце реєстрації, оформити електронні петиції, е-підпис у смартфоні, автоматичну реєстрацію ФОП тощо. До речі, у 2024 році планується перевести 100% публічних послуг в онлайн. Власне, десятки кабінетів переміщаються в один – Дію, що значно мінімізує корупцію. Таким чином, на сьогодні нові інфокомунікаційні технології дозволяють представникам ІГС отримати доступ до різноманітної інформації і долучитись до прийняття політичних рішень та контролю за діяльністю ПОВ.

Революційні події на теренах України спричинили кардинальні зміни як у соціально-економічній, політичній сфері, так і у царині антикорупційної політики. Водночас потребувалася швидка перебудова державних структур, їх реформатування внаслідок цілої низки чинників, перш за все, агресивним діям росії проти України. Однак державні органи влади продемонстрували кричущу неготовність до таких екстраординарних подій, повільність замість негайної реакції на виклики та миттєве вироблення тактики та стратегії діяти у екстремальних умовах, коли віроломно здійснювалася анексія значної частини української території, порушувалася територіальна цілісність української держави. Натомість за такого перебігу подій ІГС, загалом громадянське суспільство миттєво прореагували на порушення державної цілісності України, розуміючи, які виклики та загрози можуть спричинити загарбницькі дії росії.

Звіт «Громадянське суспільство України в умовах війни» (грудень 2022 - січень 2023) [33] засвідчив про різновекторну діяльність громадянського суспільства до та після повномасштабного російського вторгнення в Україну.

Загалом, напрямки, в яких найбільше проявлялась діяльність громадських та благодійних організацій, залишаються незмінними як до 24 лютого 2022 року, так і після, однак їх пріоритетність змінилася. Перед початком російської агресії, основні напрямки діяльності громадських та благодійних організацій найчастіше проявлялися у сфері культури, спорту та туризму (36,0%) і освіти (29,1%). Проте нині ці сфери згадуються рідше (відповідно на 8,8% і 5,3% менше). Натомість допомога армії та жертвам російської агресії стали основними напрямками для 43% громадських та благодійних організацій, що є значним зростанням на 21,3% для допомоги Збройним Силам України та на 25,7% для допомоги жертвам війни та переселенцям. Також відстежуються певні зміни діяльності громадських/благодійних організацій (далі- ГО/БО) у сфері боротьби з корупцією. До початку війни цей відсоток складав 8,3%, а під час війни – 4,1% новостворених організацій, а всі ГО/БО – 5,9% [33, с. 38-39]. Отже, в умовах війни дещо знизився відсоток антикорупційної діяльності ГО/БО, хоча все ж і під час війни громадськість переймається проблемами запобігання та протидії корупції.

Громадські рухи під час війни засвідчили свою зрілість, консолідувавши та мобілізувавши мільйони людей, створивши низку ефективних громадських ініціатив та об'єднань, зумівши за короткий термін налагодити дієву мережу, яка взяла на себе відповідальність за вирішення найбільш нагальних та болючих проблем, засвідчивши вражаючу здатність до об'єднання та мобілізації, зокрема: допомога військовим; вирішення проблем біженців, їх переміщення на безпечні території; збір коштів та продовольства; закупівля автомобілів та військової техніки, медичного обладнання, допомога пораненим тощо. Отже, волонтерська діяльність стала складовою діяльності ІГС, позаяк саме волонтерський рух став тим чинником, який перебрав на себе значну частину громадських ініціатив ІГС.

Соціологічне дослідження, що тривало з 4 по 7 грудня 2022 року, засвідчило, що рівень довіри до волонтерів зріс із 68% до 84% [58]. Волонтери, застосовуючи найбільш відповідні ситуації форми діяльності, обходячи різні бюрократичні процедури вирішення питань, сформували різновекторні мережі,

завдяки яким не витрачався час, а рятувалося людське життя. Волонтерський рух знайшов відгук серед тисячі добровольчих ініціатив українців, надихнувши багатьох на благодійність, різні форми пожертвувань.

Загалом, основні положення про волонтерський рух були ще заявлені на Генеральній Асамблеї ООН [279], в якій волонтери прирівнюються до суб'єктів громадянського суспільства та розкриваються форми їх громадської участі у різних сферах життя; ставиться питання про державну підтримку волонтерства, про інформаційну актуалізацію їх діяльності; зв'язок із різними громадськими та некомерційними організаціями; зазначається, що потрібно «сприяти створенню національних баз даних про волонтерів, можливості співпраці з громадськими та некомерційними організаціями» [279]. Волонтерські організації та рухи, як складова громадського руху, взаємодіють з різними благодійними організаціями, державними соціальними службами та установами, релігійними організаціями. Вважаємо, що й до проблеми запобігання та протидії корупції також потрібно залучати й волонтерський рух, позаяк секрет успіху громадянського руху – саме у взаємодії різних представників громадянського суспільства.

На сьогодні волонтерство, як форма громадської участі в різних соціально-спрямованих справах, демонструє швидку консолідацію громадян, потужну суспільну підтримку різним ініціативам ІГС. Однак важливо відзначити, що активності окремих волонтерських груп, спрямовані на швидку допомогу учасникам та постраждалим від воєнних подій, іноді виходять за рамки правового поля. Це пов'язано з тим, що приватні фінансові трансакції практично не піддаються контролю з боку державних органів. Особливо це стосується готівкових пожертв. Водночас необхідність оперативного реагування на потреби військових змушує волонтерів доставляти в зону бойових дій спорядження, яке було незаконно ввезено до України. Ситуації такого роду повинні підлягати індивідуальному розслідуванню, враховуючи складність обставин, що призвели до неправомірних дій.

Значним кроком у законодавчому регулюванні різних форм громадської участі стало прийняття ЗУ «Про запобігання корупції» від 14.10.2014. № 1700-

VII. Зокрема, у статті 21 [138] цього законодавчого акту детально визначено різні способи включення громадськості у заходи запобігання та протидії корупції. Загалом, можна виділити різні форми громадської участі у розробці та впровадженні державної антикорупційної політики, зокрема такі як надсилання громадянами звернень щодо формування та впровадження антикорупційної політики (пропозиції, зауваження, заяви, скарги) та участь громадськості у формуванні органів публічної влади, проведенні антикорупційної експертизи нормативно-правових актів(далі - НПА) та їх проєктів.

Відповідно до статті 55 ЗУ «Про запобігання корупції» від 14.10.2014. № 1700-VII антикорупційна експертиза – це діяльність із виявлення у НПА та їх проєктах положень, які самостійно чи в поєднанні з іншими нормами можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов’язаних з корупцією [138]. Однак за даним законом проведення антикорупційної експертизи НПА покладається, в основному, на Міністерство юстиції України, зокрема на Громадську раду, що створюється при НАЗК. Отже, в даному випадку відстежується звуження кола представників, відповідальних за проведення антикорупційної експертизи, оскільки акцент робиться на профільне міністерство, а не на залучення саме представників громадськості, ІГС, «що є особливо важливим в аспекті усунення політичної корупції під час проведення антикорупційної експертизи»[35, с.267].

Вважаємо, що дане положення потребує доопрацювання, зокрема внесення доповнення про розширення суб’єктів проведення антикорупційної експертизи НПА, а також залучення широкого кола представників громадськості, компетентних політологів, юристів, фахівців із сфери публічного управління, філософів, психологів, соціологів та ін. Також потребує законодавчого закріплення механізм проведення антикорупційної експертизи із чітким приписом його складових та етапів. До речі, всього у проєктах НПА, антикорупційну експертизу яких упродовж першого півріччя 2022 року провело НАЗК, виявлено 90 корупціогенних факторів[5, с.8].

Головною метою незалежної антикорупційної експертизи НПА та їх проєктів є уникнення включення у них положень, які можуть сприяти виникненню корупції, а також виявлення, опис та пояснення корупційних чинників у чинних правових актах і розробка заходів для їх усунення, нейтралізації або обмеження. Таким чином, незалежна антикорупційна експертиза є дослідницькою діяльністю, спрямованою на запобігання корупційним ризикам у НПА. В рамках цього підходу важливою є точка зору Л. Даниленко, яка визначає основні корупційні чинники, виявлені під час аналізу антикорупційних експертиз, такі як встановлення або розширення дискреційних повноважень органів влади; відсутність чіткого переліку видів, форм, строків і порядку прийняття рішень; неясне визначення прав, обов'язків або відповідальності юридичних та фізичних осіб; використання оціночних правових конструкцій [35, с.268-269].

Громадські установи та їх експерти можуть проводити незалежні експертизи законопроектів, розробляти методичні та науково-практичні матеріали, що містять дослідження в сфері корупції. Однак опитування щодо пріоритезації напрямів антикорупційної діяльності в Україні, що було проведено в першій половині квітня 2022 року, засвідчило, що з моменту вторгнення 93% експертів по боротьбі з корупцією залишилися в країні і лише 7% виїхали; 47% експертів з питань боротьби з корупцією відчувають особисту небезпеку через продовження боротьби з корупцією під час конфлікту; 84% експертів залишили свою антикорупційну діяльність через війну; 5% - втратили роботу через війну [246]. Отже, на сьогодні конче необхідно внести доповнення у ЗУ «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII про експертну діяльність, механізми її проведення та надання експертам правових гарантій забезпечення їх діяльності.

Окрім методологічних орієнтирів, про які ведеться мова у «Методології проведення антикорупційної експертизи Національним агенством з питань запобігання корупції» від 18.05.2023 № 109/23[150], в якій подається визначення різних понять, що включені у концептуальну сітку процесу проведення

антикорупційної експертизи та певних критеріїв, способів оцінки та виявлення та усунення корупціогенних факторів у проєктах НПА, її механізм передбачає й певні методичні процедури. Вважаємо, що проведення антикорупційної експертизи включає кілька ключових методичних етапів. Початковий етап – це підготовчий, який включає в себе вивчення матеріалів, визначення мети, розробку стратегії дослідження та визначення ролей кожного експерта. Наступний етап – аналітичний, у якому використовуються різні методи та засоби для виявлення властивостей об'єктів дослідження. Третій етап – порівняльний, під час якого порівнюються об'єкти та встановлюються зв'язки між ними. Заключний етап – це етап підготовки експертного висновку, який містить рекомендації для вдосконалення вирішення виявленої проблеми. Основні методичні етапи проведення антикорупційної експертизи подано у **Додатку Б**.

Проведення експертизи завершується узагальненими висновками, в яких висловлюються рекомендації для удосконалення тих аспектів, що були піддані експертному аналізу. При формулюванні висновків важливо дотримуватися конкретних принципів, а саме: кваліфікованість (врахування спеціальних знань при формулюванні висновку); чіткість (висновок повинен бути однозначним і уникати різних тлумачень); зрозумілість (висновок повинен бути доступним для розуміння особами без спеціальних знань).

Отже, антикорупційна експертиза – це спеціальна методологічна та методична система засобів та інструментів, які застосовуються з метою перевірки чинного законодавства, проєктів НПА на предмет вияву корупційних ризиків і розробки рекомендацій щодо їх усунення.

ІГС лише тоді будуть дієві в протидії корупції, коли активно включаться у процес, по-перше, здійснення незалежної антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів; по-друге, в розслідування злочинів і корупційних діянь, надання їм гласності; по-третє, розробку, впровадження антикорупційних освітніх програм; по-четверте, антикорупційного виховання, неприйняття будь-яких форм корупції; по-п'яте, сприяння в розширенні та підтримці інтернет-порталів та інших веб-сайтів, на яких висвітлюються корупційні дії, їх викриття,

розслідування, доведення до суду та міра покарання. Вважаємо, що антикорупційна діяльність не повинна зводитися до пошуку внутрішніх ворогів, ідентифікуючи їх як корупціонерів; у цьому разі мова йдеться про чергову імітацію боротьби із корупцією, яка часто перетворюється на театральне дійство – видовищність. Перш за все, необхідно усувати спокуси, які спонукають до корупції, зони, де є корупційні ризики. Потрібні системні заходи запобігання та протидії корупції, а не лише час від часу виявлення її поодиноких випадків. До цієї справи повинне залучатися громадянське суспільство, вся система діяльності ІГС, активно приймаючи участь у розробці антикорупційної політики.

Зазвичай практика включення громадських організацій у процес управлінських рішень передбачає проведення громадських слухань щодо найактуальніших проблем, коли виникає потреба у співпраці як органів влади, так і впливових громадських структур. Зокрема, громадські ради при органах регіонального управління беруть участь у формуванні антикорупційної політики на місцевому рівні, сприяючи широкому її громадському обговоренню. Ключовою умовою є те, що громадські ради повинні очолюватися авторитетними лідерами, незалежними від органів влади.

Отже, конструктивний діалог між ОДВ і ОМС та ІГС у сфері протидії корупції передбачає реалізацію наступних заходів: проведення громадських слухань при розробці та ухваленні рішень органами державної влади; удосконалення методів проведення незалежної антикорупційної експертизи НПА та їх проєктів; систематичне здійснення соціологічних досліджень та їх моніторинг; здійснення опитувань, фокус-груп і інтерв'ю з експертами в різних сферах, таких як право, політика, економіка, для оцінки ефективності антикорупційної політики; публікація результатів соціологічних досліджень у ЗМІ; впровадження системи обліку громадської думки в діяльність органів влади та проведення громадських консультацій при призначенні на ключові посади в державній службі на загальнодержавному та регіональному рівнях (створення рейтингів фахівців).

Нині все ефективніше та результативніше в контексті впливу на рішення владних структур засвідчують себе тимчасові громадські рухи, які не обмежені певними громадськими організаціями, але формуються навколо конкретних проблем, що стосуються місцевої громади. Це свідчить про те, що населення мобілізується навколо нагальних проблем, які безпосередньо хвилюють територіальну громаду. Цей аспект повинен бути врахований громадськими організаціями, зокрема у сфері формування та реалізації антикорупційної політики.

Також «важливим організаційно-правовим засобом залучення громадськості до розробки та реалізації державної антикорупційної політики є створення різноманітних консультативно-дорадчих органів, які формуються для вирішення питань впровадження державної політики у конкретній сфері або галузі та координації дій центральних, регіональних та місцевих органів влади» [96, с.81]. Консультативно-дорадчі органи сприяють ефективному формуванню антикорупційної політики з кількох причин. По-перше, вони покращують якісний і кількісний внесок громадськості у розробку та реалізацію державної політики, що сприяє підвищенню довіри до публічних органів. По-друге, ці органи забезпечують відкритість і прозорість у законодавчих ініціативах, оскільки публічне обговорення сприятиме покращенню їх якості. По-третє, вони оптимізують діалог між органами влади та громадськими організаціями, розширюючи можливості для створення форумів обговорення, дискусій та розробки ефективних узгоджених рішень. По-четверте, ці органи виступають організуючим та інтегруючим чинником, сприяючи зниженню рівня напруги в суспільстві та деполітизації процесу формування антикорупційної політики.

Певні можливості для реалізації громадських ініціатив відкриває перед представниками ІГС участь у роботі спеціалізованих дорадчих або експертних антикорупційних організацій, розвитку антикорупційної освіти та пропаганди. Також важливою є спільна участь в контролі за реалізацією антикорупційної політики на різних рівнях, де ступінь залученості представників ІГС може служити показником ефективності антикорупційної взаємодії. Обмін

інформацією про стан корупції та результативність протидій їй, а також грантова підтримка дієвих антикорупційних проєктів, що реалізуються ІГС, також є важливими аспектами цієї взаємодії.

Отже, участь ІГС у формуванні державної антикорупційної політики включає широкий спектр їх діяльності, зокрема проведення антикорупційного громадського контролю, антикорупційної експертизи, участь у консультативно-дорадчих органах, підтримці волонтерського руху та сприянні цифровізації державного та публічного управління. Саме ці напрями діяльності ІГС визначають орієнтири, на яких повинні ґрунтуватися громадські практики як складова національної антикорупційної стратегії. Ефективність та результативність цієї стратегії залежать від численних чинників, одним із яких є багаторівнева модель оптимізації діяльності ІГС у процесі формування та реалізації антикорупційної політики.

3.3. Модель оптимізації діяльності інститутів громадянського суспільства у виробленні антикорупційної політики

Сучасні геополітичні виклики ставлять нові завдання перед українським істеблїшментом, представниками громадянського суспільства та експертно-науковим середовищем у контексті створення ефективної моделі публічного управління та адміністрування. Функціональність даної моделі багато в чому залежить від збалансованості системи публічного управління, від мінімізації впливу корупціогенних чинників.

У «Філософському енциклопедичному словнику» зазначається: «Модель (від лат. *modus*- міра) – у загальному розумінні аналог (графік, схема, знакова система, структура) певного об'єкта (оригіналу), фрагмента реальності, артефактів, витворів культури, концептуально-теоретичних утворень тощо» [91, с.391]. Отже, модель – певна схема, алгоритм презентації певного об'єкта, а у нашому дослідженні мова йдеться про ІГС, про їх презентативні спроможності, зокрема оптимізацію їх діяльності. У «Енциклопедії державного управління»

(т.2) оптимізація визначається як процес вибору найкращого або найбільш прийняттого варіанта із множини можливих відповідно до визначених критеріїв чи як процес приведення системи до найкращого (оптимального) стану шляхом поліпшення її характеристик (параметрів) [75, с.424]. Отже, в процесі оптимізації відображаються найбільш ефективні варіації того чи іншого явища. В даному підрозділі мова йтиметься про модель, у якій чільне місце займають ІГС, їх можливості впливу на вироблення та реалізацію антикорупційної політики. При цьому вважаємо, що натеper у світі та і в Україні не існує єдиної, уніфікованої моделі діяльності ІГС і, власне, громадянського суспільства, яка б «працювала» однаково у всіх країнах, а є конкретно-історичні моделі, в яких враховуються культурні, ментальні характеристики конкретного суспільства, його особливості, ціннісні пріоритети та демократичні традиції.

Нинішні геополітичні процеси, російсько-українська війна ще більше акцентували увагу на пошуку дієвої моделі оптимізації різноманітної діяльності громадських організацій щодо розробки та впровадження антикорупційної політики. Одним із ключових її напрямків є взаємодія ІГС з ОДВ і ОМС. З одного боку, сильна держава сприяє розвитку громадських організацій, а з іншого – громадянське суспільство сприяє демократизації держави, розвитку її ключових цінностей та підтримує якісні зміни у системі управління державою. Важливо відзначити, що держава не лише створює сприятливе правове середовище для антикорупційної діяльності ІГС, але й гарантує прозорі правила та процедури інституціоналізації їх об'єднань.

Однак це може відбуватися в умовах демократичної форми правління, коли держава існує для суспільства, а не навпаки, коли ІГС виступають у якості «партнерів» держави, коли мінімізований її монополізм та бюрократичні процедури. Отже, погоджуємося з думкою українських дослідників М.Андрієнка, А.Слюсара, П.Гамана, А.Фоміна, М.Стрюка про те, що «під оптимізацією взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади... слід розуміти переміщення балансу державно-управлінських ресурсів у бік організацій громадянського суспільства, при чому мова йде не

лише про їх потрапляння у цей «коридор», а й одночасно про динамічну участь в інноваційних та суспільно значущих проєктах на місцевому та національному рівнях як інструменту децентралізації державної влади» [92, с. 65]. Однак вважаємо, що окрім мінімізації державного монополізму модель оптимізації діяльності ІГС у виробленні антикорупційної стратегії потребує цілого комплексу адміністративно-управлінських, інструментально-технологічних, політико-правових, фінансово-економічних, інформаційно-комунікативних процедур та інструментів.

Проаналізуємо побудову даної моделі за кількома напрямками її оптимізації, виокремивши ті «зони занепокоєння», на які варто звернути особливу увагу. В цьому контексті у ЗУ «Про Державну антикорупційну програму на 2023-2025 роки» від 4 .03. 2023 р. № 220-2023-п. [149] звертається увага на ті «болючі точки» в питаннях протидії та запобігання корупції, які аж ніяк не сприяють виробленню та реалізації ефективної антикорупційної політики, зокрема однією із таких проблем є та, що Україні бракує культури відкритості та прозорості в роботі публічних інституцій, а також конструктивної співпраці влади з зацікавленими сторонами, перш за все, з громадськістю. На жаль, органи влади часто сприймають взаємодію з громадськістю як обтяжливу, і тому такі заходи, як громадські обговорення чи публічні консультації, часто реалізуються формально [149].

У цій же антикорупційній програмі пропонується її оцінка за низкою індикаторів (підвищення позиції України в антикорупційному рейтингу; посилення антикорупційного виховання тощо). Додамо до цього ряду індикаторів врахування взаємодії ПОВ на всіх рівнях та ІГС, ефективність їх партнерської співпраці та скоординованих дій. При цьому кожний цикл формування, координації, моніторингу та оцінки антикорупційної політики буде приречений на невдачу, коли буде відсутня політична воля державного керівництва при її впровадженні, коли не буде врахований позитивний досвід громадських стратегій, чинники його оптимізації. Саме соціальне партнерство органів державної влади та громадськості, співробітництво державної влади та

ІГС сприятиме ефективному виробленню та реалізації антикорупційної політики.

Одним із основних принципів, на якому ґрунтується діяльність держави у підтримці розвитку громадянського суспільства, є повага до його незалежності. ОДВ та ОМС, уникнувши втручання у формування та функціонування ІГС, повинні створювати сприятливі умови для їх розвитку. Це включає використання прозорих механізмів підтримки та впровадження інструментів громадської участі у прийнятті та реалізації владних рішень. Таким чином, оптимізація різних аспектів діяльності громадських організацій у сфері антикорупційної політики вимагає від держави створення умов для незалежного функціонування громадянського суспільства, його активної участі в протидії корупції та вираженні інтересів всіх членів громади.

Діяльність держави у вказаній сфері повинна базуватися на підході «немає рішень для громадянського суспільства без участі громадянського суспільства». Важливо забезпечити співпрацю між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та ІГС на всіх етапах: аналізу реалізації державної політики, визначення тенденцій, виокремлення проблем та розроблення варіантів їх розв'язання, створення проєктів рішень, їх впровадження та моніторинг реалізації, а також оцінювання результативності [156].

Отже, одним із основних чинників оптимізації діяльності ІГС у сфері протидії корупції є сильна держава, її якісні показники. «Політика і сильні державні інститути – це єдиний спосіб побудувати держави і глобальну систему, які є як сильними, так водночас чесними і гуманними»[241, с.220]. В цьому контексті особливої актуальності набуває науковий доробок американського філософа, політолога Ф.Фукуями. У своїй праці «Сильна держава: управління і світовий порядок у ХХІ столітті»[224] автор розробляє концепцію потужної держави та намагається втілити на практиці основні її важелі впливу. Він зазначає, що будівництво сильної держави є однією з ключових проблем глобального співтовариства, оскільки вразливість та розпад держав є джерелом численних серйозних світових проблем – від бідності до епідемій, наркотиків та

тероризму. Сила держави включає в себе здатність формулювати та реалізувати політичні стратегії, ефективно та без зайвої бюрократії управляти, боротися із шахрайством, корупцією та хабарництвом, підтримувати прозорість та відповідальність урядових органів і, що є найважливішим, реалізовувати закони [224, с.8-9].

Розробляючи концепцію сильної держави, Ф.Фукуяма підкреслює, що її складовими є як стратегічні політико-управлінські напрями, так і високий рівень прозорості та відповідальності урядових установ як умова запобігання та протидії корупції. Прозорість дозволяє організаціям та громадськості приймати політичні рішення на основі інформованості; вона підвищує підзвітність органів влади і скорочує масштаби корупції. Прозорість також має найважливіше значення для економіки в контексті удосконалення системи розподілу ресурсів та її ефективності та перспектив розвитку.

Причому будь-яке часткове усунення держави від стратегічного управління економічною сферою відкриває вікно можливостей для приватних бізнесових структур, які, «зрощуючись» із владою, запроваджують свої корупційні схеми, тіньовий бізнес, диктуючи свої умови, переслідуючи свій інтерес. Часто у такому процесі органи влади виконують лише підпорядковуючу роль, імітуючи антикорупційну політику та симулюючи владно-контрольні функції. Тому й слушною є думка О. Новікова: «...Ефективна взаємодія органів управління розвитком регіонів з громадськістю в частині вироблення, впровадження та контролю антикорупційної політики на регіональному рівні однаково актуальна як для державного управління, так і самоуправління розвитком регіонів» [99, с.144].

В даному контексті постає одна із важливих проблем ІГС – їх взаємодія з державою, з представницькими органами влади, зокрема у сфері вироблення антикорупційної політики. Мова йде не про їх протиставлення, противагу (даний процес відбувається за умови, коли держава намагається перебрати на себе функції, невласиві їй), а про певну взаємодію.

Вважаємо, що варіативність кореляції відносин між ІГС та ПОВ конкретизується саме у просторі їх взаємодії, яка цілісно окреслює їх складові та механізми. Складовими цих відносин, перш за все, є суб'єкти, які, по-перше, набувають різної форми соціальної інституційної організації (в даному випадку ІГС та ОДВ і ОМС), по-друге, вони вступають у відносини як суб'єкт-суб'єктної, так і суб'єкт-об'єктної соціально-інституційної комунікації.

Однак саме суб'єкт-суб'єктна комунікативна взаємодії сприяє позитивному вирішенню комунікативних цілей, позаяк ґрунтується на рівності, паритетності, взаємоповазі між партнерами взаємодії, що призводить до конструювання партнерського типу відносин. Сьогодні українські експерти зауважують, що зазвичай у національній практиці організації громадянського суспільства виступають у ролі партнерів для державних органів усіх рівнів та місцевого самоврядування при реалізації різноманітних суспільно важливих завдань, у тому числі у протидії корупції [195, с.48].

Зазначимо, що у партнерських відносинах обидві сторони мають зацікавленість у конструктивному вирішенні проблемних питань, зокрема в антикорупційній сфері. Це сприяє формуванню єдиної позиції, яка враховує інтереси ПОВ та ІГС. Такий спільний підхід сприяє підвищенню іміджу громадських організацій та рівню довіри до органів влади. Особливо це стає актуальним, якщо узгоджена позиція буде публічно оприлюднена в ЗМІ, надаючи громадськості можливість ознайомитися з нею та висловити свою думку. Далі до процесу розв'язання відповідних питань можуть приєднатися громадські консультативно-дорадчі органи, в яких на паритетних засадах мають представляти їх як уповноважені представники державних установ, так і громадські організації. При цьому важливо, щоб державні органи влади, які приймають рішення в питаннях антикорупційної політики, максимально враховували узгоджене загальне рішення.

Загалом, взаємодія між ІГС та ОДВ і ОМС у процесі формування та впровадження антикорупційної політики має різновекторну функціональну спрямованість, конкретизуючись у механізмах, що подано у додатку (**Додаток**

В). Виокремимо основні напрями взаємодії у даному процесі між ІГС та ОДВ і ОМС, зокрема інформаційно-комунікативний механізм. Він передбачає вільний доступ до повної інформації, включаючи проекти рішень, документи консультацій, антикорупційні розслідування та публікації фактів корупції; публічні консультації та громадські слухання для висловлення своїх поглядів, ідей та рекомендацій щодо антикорупційної політики; регулярний обмін інформацією щодо ситуації з корупцією, проведення антикорупційних заходів; створення робочих груп для спільного обговорення антикорупційних питань та розробки стратегій і дійових заходів; публікація даних, звітів та результатів аналізу стану корупції та антикорупційних заходів, що дозволяє громадськості та органам влади бути інформованими та взаємодіяти на основі об'єктивних даних. Другий механізм – експертно-аналітичний, що включає створення експертно-аналітичної групи, яка передбачає: спільний аналіз проблеми протидії корупції та проведення антикорупційної експертизи НПА та їх проектів, розробку рекомендацій та висловлювання експертної думки щодо антикорупційних заходів; експертний аналіз наукових досліджень та аналітичних звітів щодо причин корупції, її поширення, а також ефективності різних антикорупційних стратегій та заходів; розповсюдження експертних аналізів, досліджень і звітів серед широкої громадськості та органів влади для обговорення та прийняття належних рішень у сфері антикорупційної політики; організацію консультаційних зустрічей, круглих столів та інших форм обговорення між експертами і представниками владних органів для обґрунтування та уточнення антикорупційної стратегії. Третій механізм – діалогічний, який включає: створення спеціальних робочих груп або комісій для спільного обговорення конкретних аспектів антикорупційної стратегії та розробки рекомендацій; організацію регулярних зустрічей, консультаційних форумів або круглих столів, де представники громадськості та органів влади обговорюють питання щодо антикорупційної політики, обмінюються думками та пропозиціями; проведення відкритих слухань або консультацій з широкою громадськістю з метою залучення громадян до обговорення антикорупційних

питань та формування спільних підходів до їх вирішення; реалізацію спільних проєктів та ініціатив щодо негативного сприйняття корупції; розробку антикорупційних програм та моніторингу їх впровадження. Четвертий механізм – організаційно-фінансовий механізм між ІГС та ОДВ і ОМС, що включає: створення партнерських структур (розробка та формування спеціалізованих антикорупційних партнерських організацій, які об'єднують представників громадянського суспільства та органів влади); фінансування проєктів (розробка та реалізація спільних антикорупційних проєктів, які фінансуються як із державних, так і з недержавних джерел); взаємний моніторинг (спільний моніторинг ефективності витрат та результатів антикорупційних заходів); спільне фінансове планування (участь представників громадянського суспільства у процесі формування та обговорення бюджетів на антикорупційні заходи); грантові програми (здійснення грантової підтримки для ініціатив та проєктів громадянського суспільства в сфері протидії корупції). П'ятий механізм – це практично-партнерський. У його межах встановлюються різні форми взаємодії між ІГС та ОДВ і ОМС, зокрема такі як взаємодопомога, кооперація та ділове співробітництво, які включають спільну відповідальність на всіх рівнях розробки політики чи виконання рішень та спільне визнання важливості проблеми запобігання та протидії корупції. Також практично-партнерський механізм передбачає: проведення консультаційних зустрічей, робочих груп, круглих столів практичного спрямування для обміну думками, ідеями та практичним досвідом у сфері антикорупційної політики; спільне планування та проведення заходів антикорупційного спрямування; спільний моніторинг та оцінка результатів антикорупційних заходів з метою забезпечення їх ефективності та вчасного реагування на виявлені проблеми. Ініціатива такої співпраці може розширитися при залученні представників бізнес-спільноти. Тим більше, «громадськість все частіше очікує від керівника великого бізнесу розробки кодексу поведінки, у якому узгоджується вимога бути бізнесменом із вимогою бути професіоналом» [221]. Цілком погоджуємося з думкою американського консультанта з питань управління Пітера П. Друкера, що

основою такого кодексу, перш за все, повинні бути людські цінності та служіння національним пріоритетам як неодмінна умова етики великого бізнесу[221]. Така спрямованість співпраці сприяє аналізу проблем з метою вироблення альтернативних рішень та розроблення індикаторів їх ефективності для проведення моніторингових досліджень.

Одним із чинників, що впливають на формування та впровадження антикорупційної політики, є корупційні ризики під час війни та у післявоєнному часі, які цілком можуть «спрацювати» в Україні. У цьому контексті слушною є думка Д.Коса, який підкреслює: «Загалом, жодна обставина не є більш сприятливою для існування та розвитку корупції, ніж збройний конфлікт... за відсутності основних благ, зокрема таких як їжа, ліки тощо зростає рівень хижацької поведінки та нехтування правовими нормами та етичними принципами; і ніколи не приділяється достатньо уваги боротьбі з корупцією під час конфлікту та подальшого постконфліктного хаосу. Додайте до цього потенційно значний приплив іноземної допомоги, і результатом стане поєднання об'єктивних і суб'єктивних обставин і умов, які цілком можуть призвести до вибуху корупції на всіх рівнях»[246]. Експерт зазначає, що під час війни та у післявоєнному часі Україна може зіткнутися з широким спектром корупційних ризиків, зокрема: виклики зі спроможністю (постконфліктні країни часто стикаються з втратою антикорупційної інфраструктури та кваліфікованого персоналу, що може викликати дисбаланс між значним потоком міжнародної допомоги на відбудову держави та можливістю у прозорий та підзвітний спосіб її використати); програми реконструкції (відновлення зруйнованої або пошкодженої інфраструктури передбачає масштабні будівельні проекти. Часто система державного управління бюджетом і фінансами не в змозі впоратися з новими корупційними викликами, що пов'язані із масштабними інфраструктурними проектами); відсутність політичної волі державного керівництва (уряд розуміє, що окрім питання відбудови країни, необхідно відновити боротьбу з корупцією. Навмисне чи ненавмисне зволікання з цією проблемою може призвести до серйозних наслідків); спадщина довоєнної та

воєнної корупції (зазвичай повоєнні країни успадковують моделі корупції, які існували як до війни, так і ті, що виникли під час збройного конфлікту); державний монополізм(централізована система підпорядкування, необхідна під час війни, може послабити принцип децентралізації); слабе верховенство права (коли під час війни правоохоронні органи послаблюють свою діяльність у сфері протидії корупції, що сприяє зловживанням владою, що й може продовжуватися і у післявоєнному часі); розподіл гуманітарної допомоги (може стати об'єктом вразливості щодо корупції, оскільки передбачає використання різних рівнів дискреційних повноважень у процесі ухвалення рішень щодо розподілу допомоги вразливим верствам населення) [246].

У контексті вищезазначеного, нами схематично зображені корупційні ризики під час війни та у післявоєнному часі у відповідних сферах (див. рис. 3.1).

Рис. 3.1. Корупційні ризики під час війни та у післявоєнному часі
Джерело: Авторська розробка: на основі [33; 95; 245; 246].

Вважаємо, що окрім вже наявних загроз корупції, відновлення країни та отримання гуманітарної допомоги призведе до посилення інтересів окремих осіб, які прагнутимуть вигідно використовувати цю ситуацію. Тому, як буде організовано обидва аспекти діяльності – розподіл гуманітарної допомоги та відновлення країни – визначатиме подальше вирішення проблеми протидії корупції. Отже, чи не найголовнішими сферами корупційних ризиків, що потребують особливої прозорості та підзвітних механізмів контролю під час війни та післявоєнному часі в Україні, є проекти реконструкції та розподілу гуманітарної допомоги з кількох причин: по-перше, значні фінансові потоки можуть стати об'єктом корупції, оскільки великі суми грошей привертають увагу осіб, які мають намір неправомірно збагатитися; по-друге, проекти реконструкції та гуманітарної допомоги часто пов'язані з складними бюрократичними процесами та адміністративними процедурами, що можуть створювати можливості для корупційних лазівок під час прийняття рішень та розподілу ресурсів; по-третє, відсутність ефективного механізму контролю та прозорості у реалізації проектів реконструкції може створити умови для неправомірних дій, зокрема таких як використання грошей на особисті потреби чиновників чи недостатній контроль за їх використанням. Тим більше, сфера гуманітарної допомоги та реконструкції може бути піддана політичному тиску, що сприятиме виникненню корупційних схем та угод на політичному рівні. Зазвичай розподіл гуманітарної допомоги та реалізація проектів реконструкції вимагають взаємодії з різними групами інтересів, що може ускладнювати контроль та підвищувати ризик корупції.

ІГС можуть здійснювати контроль і моніторинг за витратами та розподілом гуманітарної допомоги та проектами відновлення країни; здійснювати тиск на владу для впровадження антикорупційних реформ та сприяти прозорості та підзвітності під час відновлення та реконструкції; надавати юридичну допомогу постраждалим від корупційних порушень та захищати їхні права в судовому порядку; брати участь у процесі прийняття рішень та розробці стратегій відновлення, що дозволяє враховувати інтереси громади та мінімізувати ризик

корупції.

Таким чином, мінімізація корупційних ризиків у сферах реконструкції та розподілу гуманітарної допомоги вимагає високого рівня прозорості, системи підзвітних механізмів контролю, впровадження етичних стандартів та ефективного механізму взаємодії між державними інституціями, ІГС та міжнародними партнерами. Вважаємо, що ідентифікація різних видів корупційних ризиків під час війни та у післявоєнний час дозволяє не лише розробити відповідну політику, але й оцінити ефективність її впровадження та спланувати їх «пом'якшення».

Отже, оптимізація діяльності ІГС у виробленні антикорупційної стратегії залежить від комплексу факторів впливу, зокрема, як ми вже зазначали, від ефективної взаємодії між ОДВ і ОМС та ІГС, від якої залежить дієвість антикорупційної політики, мінімізація згубного впливу корупції, відновлення довіри до всіх рівнів влади та її легітимності (на жаль в Україні аутсайдерами за довірою серед інститутів є чиновники (не довіряють 64%), політичні партії (67%), суди (70%), ВРУ (56%)[106]).

Ф.Фукуяма, розкриваючи сутнісні характеристики сильної держави, звертає увагу саме на рівень довіри до інститутів публічної влади. Філософ підкреслює, що «найбільш віддані прихильники інформаційного століття, які радіють через занепад різних ієрархій і авторитетів, іноді забувають про один фундаментальний аспект – про важливість довіри та спільності етичних норм. Ці принципи є основою для будь-якої ієрархії і авторитету» [224, с. 25]. Саме довіра впливає, з одного боку, на ефективність державно-управлінських рішень, а з іншого – мінімізує корупцію. Ф. Фукуяма вказує на те, що довіра представляє собою соціальний капітал, який визначає ефективні спроможності суспільства або його складових і виникає внаслідок взаємодії відносин між його учасниками. Однак довіра безпосередньо пов'язана з вірою, яка може бути орієнтиром, стимулом, установкою, мотивом. В цьому сенсі віра розгортається як впевненість, слугуючи підґрунтям довіри як самоцінності в контексті системи

«Я-Інший». Отже, довіра порушує екзистенційні основи людини, виступаючи смислоутворюючим чинником її життєвих установок.

Довіра владі, яка підтримує проведення необхідних реформ для розвитку суспільства, є основою її легітимності, що забезпечує соціальну єдність та стабільність у суспільстві. Довіра, як слушно зауважує Л.Даниленко, включає декілька рівнів: «особистісний, що характеризує довіру людини до себе самої; міжособистісний – характеризує довіру людини до інших людей; інституційний – характеризує довіру людини до держави, її соціальних, політичних та економічних інститутів»[36, с. 244]. У контексті нашого дослідження значну роль відіграють саме інституційний (парламент, уряд, судова система, поліція і т.д.) та персональний (конкретні політики, керівники державних установ і т.д.) рівні довіри. Інституційний та персональний рівні довіри до влади відображають різні аспекти сприйняття діяльності влади та осіб, які її представляють. Обидва ці рівні взаємодіють між собою і можуть впливати один на одного. Наприклад, коли діяльність інституцій є демократичною, ефективною та прозорою – це підвищує загальний рівень довіри до влади на персональному рівні. Натомість погана репутація конкретних політиків чи керівників може негативно відобразитися на довірі до тих чи інших інституцій. Отже, саме такий комплексний підхід до дослідження феномену «довіра» уможливорює дієвість та результативність низки реформ у проблемі вироблення та реалізації антикорупційної політики, де довірливі стосунки є тим чинником, завдяки якому формується національна стійкість та безпека держави.

Отже, сильна та спроможна держава створює паритетні умови для ефективної взаємодії ПОВ та ІГС у плані формування та впровадження антикорупційної політики. У цьому контексті звернемо увагу на порівняльні показники довіри органам державної влади та громадським організаціям. Згідно результатів опитування серед державних та суспільних інститутів найчастіше довіра висловлюється до Збройних Сил України (їм довіряють 93% опитаних), добровольчим загонам (87%), волонтерським організаціям (83%), громадським організаціям (60%), Церкві (58%), ЗМІ України (56%) і т.д. [106].

Більшість респондентів висловлюють недовіру судам (судовій системі загалом) (не довіряють 70%), політичним партіям (68%), державному апарату (чиновникам) (67%), прокуратурі (60%), Верховній Раді України (56%), Національному агентству з питань запобігання корупції (НАЗК) (55%), Національному антикорупційному бюро України (НАБУ) (54,5%), Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (54%), комерційним банкам (54%), Уряду України (52%) [106]. Якщо ж спробуємо відстежити, як змінювалися показники до іншої складової взаємодії – ІГС упродовж п'ятих останніх років, то можемо констатувати про те, що рівень довіри українців до них з роками посилювався (Рис.3.2).

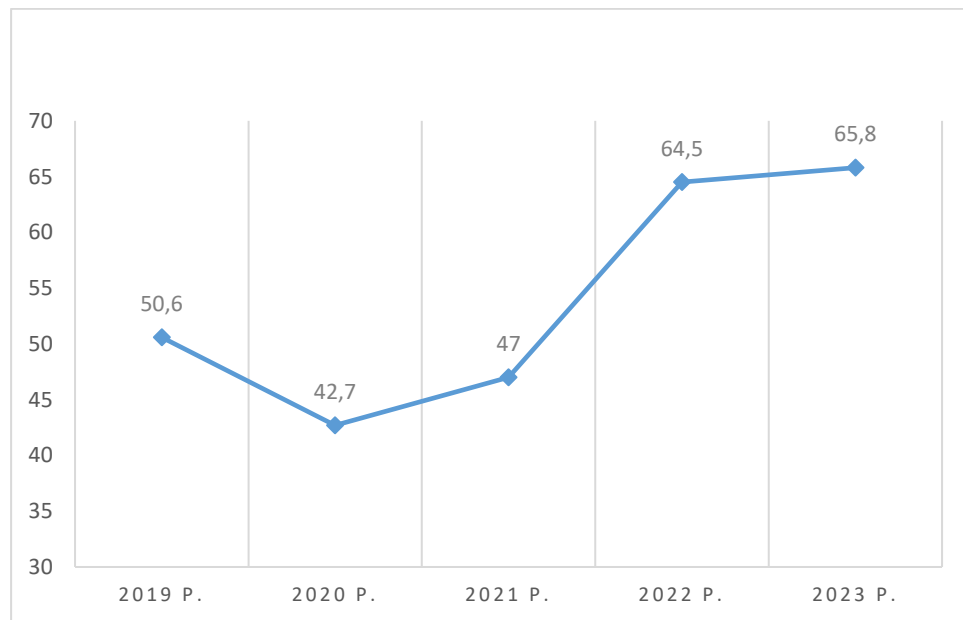

Рис. 3.2 Рівень довіри українців до інститутів громадянського суспільства у %.

Розроблено автором на основі джерел: [103; 105; 106; 107; 108].

Отже, навіть на основі цього невеликого екскурсу можна зробити висновок про те, що на сьогодні рівень довіри до ІГС значно вищий, ніж до органів влади. Для нашого дослідження такий дисбаланс між рівнем довіри представникам органів влади та громадськості має значення, оскільки модель ефективної діяльності представників ІГС багато у чому залежить від дієвості ПОВ.

Чому ж упродовж багатьох років відстежується певна недовіра до органів влади? Серед факторів, які призводять до недовіри владним органам, деякі дослідники вказують на технічні аспекти, такі як відсутність у державних органах служби зв'язків з громадськістю та відсутність ретельно продуманих стратегій взаємодії зі звичайними громадянами[92, с.66]. Серед низки причин виокремлюються соціальні аспекти проблеми, зокрема, коли влада ігнорує інтереси та потреби громадян, впроваджуючи політичні рішення, що не відповідають інтересам населення. Також звертається увага на культурно-історичні фактори, що визначаються особливостями політичної культури [92, с.66]. В деякій мірі з цими причинами можна погодитися, однак, на наш погляд, причини недовіри до державної влади більш глибинні і пов'язані з поширенням корупції у владних структурах, відсутністю ефективних результатів їх діяльності, небажанням дослухатися до інтересів та потреб громадян та ін., що, з одного боку, зумовлено недосконалістю політичних інститутів та неефективним законодавством, а з іншого – впливом «на державну політику осіб, які, перебуваючи при владі, здатні впливати на неї в масштабах, що перевершують їх професійну діяльність із реалізації суспільних інтересів»[35, с. 267].

На жаль навіть у період війни корупційні практики залишаються актуальними. Наприклад судді, які вимагають викуп за закриття справ чи отримують хабарі за винесення «правильних» судових рішень, вибудовуючи корупційні схеми у відомствах та міністерствах у своїх суто приватних інтересах. На «тилових фронтах» мотивацію допомагати Збройним Силам України часто замінює мотивація заробляти на війні. Вважаємо, що неприпустимою є корупція у медичних установах, коли Медико-соціальної експертній комісії місяцями молоді ветерани війни з необхідними документами на руках, з втраченими руками, ногами не можуть довести свою інвалідність. Корупція під час війни «має прирівнюватися до державної зради. Адже коли країна вся стікає кров'ю, а вони крадуть у тих, хто стікає кров'ю, – це державні зрадники»[204].

Саме прозорість та відкритість є тими чинниками, які забезпечують довіру між органами державної влади та ІГС. Перш за все, ці чинники сприяють

формуванню партнерських інформаційно-комунікативних практик, які конструюють багатовекторний інформаційний простір та забезпечують вільну двосторонню взаємодію формування, поширення, реалізацію антикорупційної політики, пошук оптимальних шляхів донесення її до широкого загалу, врахування тих ризиків, які можуть призвести до небажаних результатів.

Одним із чинників оптимізації діяльності ІГС є посилення відповідальності у виробленні та реалізації антикорупційної політики їх представників. Загалом, на сьогодні корупція існує у багатьох країнах, зокрема викоринити її не вдалося навіть у США та країнах ЄС. Однак їм удалося сформувати інститути та систему боротьби з корупцією, одним із впливових чинників якої є відповідальність.

З приводу відповіді на питання щодо того, хто є відповідальним за подолання корупції в Україні (Додаток Г) значна кількість респондентів називають Президента (43,9%, зниження на 4,8 в.п. порівняно з результатами 2021 року). Відстежується кількісне зниження частки населення, яка вважає відповідальними за подолання корупції НАБУ (на 7,5 в.п. до показника 31,8%) та Національне агентство з питань запобігання корупції (зниження на 5,8 в.п. до показника 22,7%) [70, с. 39].

До речі, як населення, так і підприємці як у довоєнний, так і післявоєнний час віднесли корупцію до «лідерів» проблем. Також спільним для населення та представників бізнесу є те, що вони переконані в такому: відповідальність за подолання корупції мають нести центральні органи влади, зокрема Президент України та його Офіс, Парламент та НАБУ. На думку респондентів значно менша частка відповідальності лежить на інших структурах, зокрема Кабінеті Міністрів, міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади (серед населення 24, 2% (2021 рік) і 21,3%(2022 рік) та серед представників бізнесу відповідно 28,6% та 26,3% [70, с.42].

Під час війни зменшилася частка респондентів, які довіряють органам виконавчої влади. Відзначається також менший рівень довіри до САП, СБУ, ДБР, ВАКС, які пов'язані з протидією корупції. Ймовірно, це свідчить про

значний вплив неінформованості цільових аудиторій щодо діяльності антикорупційних органів. Вважаємо, що «важливою є не лише належна організація цих інституцій, але і їх належна координація та взаємодія, особливо в процесі взаємодії між громадськістю та державними органами влади» [256, с. 28]. Однак у порівнянні з іншими роками в оцінці діяльності антикорупційних інституцій є певні зрушення, що можна пояснити запровадженням Вищого антикорупційного суду; зміною в роботі Національного агентства з питань запобігання корупції; відновленням відповідальності за незаконне збагачення; унормуванням проблеми захисту викривачів; запуском електронного реєстру звітності політичних партій; зміною у сфері публічних закупівель і т.д.

Слід зазначити, що українці виявляють певну толерантність до корупційних практик, особливо якщо ці явища безпосередньо стосуються їхнього життя. Зокрема, 17,1% респондентів виправдовують корупційну поведінку, 12,6% – мали корупційний досвід у медичних закладах [70, с.11-13]; третина опитаних (34%) вважають, що хабарництво є невід'ємною частиною українського менталітету [115]. Отже, хоча громадяни висловлюють обурення корупцією, вони також часто самі приймають участь у корупційних практиках, вирішуючи свої питання за допомогою хабарів та створюючи у суспільстві ситуацію «фонового очікування». Однак за останні роки все ж відстежується зростання частки тих респондентів, які покладають відповідальність за боротьбу з корупцією на простих громадян – з 9% у 2021 році до 13% у 2023 році [174].

Засновник етнометодології, соціолог Г. Гарфінкель зазначає, що вплив соціальної структури на свідомість індивіда здійснюється через «фонові очікування». Під цим терміном розуміються соціально схвалювані установки стосовно певних дій або поведінки, які мають здатність не усвідомлюватися. «Член суспільства використовує фонові очікування як схему інтерпретації. При їх використанні актуальні явища є для нього впізнаваними і зрозумілими як явища знайомих подій. Вочевидь, він чутливо реагує на цей фон, але водночас не в змозі сказати нам, з чого саме складаються очікування» [226, с. 36-37]. При цьому фонові очікування можуть бути виявлені за допомогою «індексації», яка

означає, що сенс будь-якого явища чи соціальної взаємодії впливає з його контексту, власне, він є «індексованим» у конкретній ситуації. По суті, «фонові очікування» у нашому випадку – корупційні дії «вписуються» у певну ситуацію, вирізняючись інтерпретаційною контекстуальністю та здійснюються з посиланням на конкретні обставини. Ця ситуація «спрацьовує» на рівні сприйняття українцями побутової корупції. Власне, у даному випадку масштаб корупції підтверджується не лише рівнем її розповсюдження, а й ступенем укоріненості у соціальних взаємодіях, зокрема, наприклад, ще до вступу в контакт з представником влади, певної установи українці зазначають, що знали про необхідність дачі хабаря для вирішення своїх проблем. Таким чином, даний факт засвідчує про заздалегідь відому корупційну складову, яка ідентифікується як ситуація «фонові очікування» та установку на неї, що вже цілком сформувалася і стала стереотипом.

Однак громадяни повинні усвідомити, що вони також несуть відповідальність за процес протидії корупції. Неможливо жити за подвійними стандартами, де посадовцям заборонено брати участь у великих корупційних схемах, а прості люди продовжують жити хабарництвом на рівні побутових питань як найлегший спосіб вирішення проблеми. Це дві сторони однієї медалі. Однак процес очищення інституцій повинен починатися з верхівки та включати глибокі інституційні реформи, оскільки коло корупції в Україні починається з владних груп, які створили та формують систему, в якій громадяни переконані, що без корупції неможливо існувати [41].

Як засвідчує досвід, в Україні боротьба з корупцією набула забарвлення класової боротьби. Люди ненавидять «корупціонерів», тому що цим словом вони називають якихось багатих людей, яких їм особисто хотілось би трохи «розкуркулити». Коли ж самі стикаються з якоюсь проблемою, то цілком готові давати хабарі, «домовлятися», шукати «знайомих» тощо – все, що завгодно, лише б досягти позитивного результату. І при цьому вони аж ніяк не асоціюють себе з «корупціонерами». Вважаємо, що саме формування нетерпимого

відношення до корупції у всіх її формах повинно бути пріоритетною формою діяльності органів влади, ІГС та представників бізнесу.

Відповідно до ЗУ «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022. № 2834-ІХ основними завданнями державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є «активізація діяльності інститутів громадянського суспільства для досягнення цілей державної політики в зазначеній сфері»[158]. Однак для виконання цього завдання необхідні такі активісти, лідери, які б дотримувалися принципів верховенства права, законності, ефективності, відсутності дискримінації, відкритості, наступності, партнерства, патріотизму, системності, обґрунтованості, результативності, політичної неупередженості, міжвідомчої і міжсекторальної взаємодії.

Вважаємо, що значна роль у питаннях запобігання та виявлення корупції, в утвердженні антикорупційних стандартів належить лідерам ІГС. Своїм потенціалом саме лідери покликані забезпечити основні стратегічні напрями реалізації антикорупційної політики, визначити її пріоритети, оскільки «лідерство визначає цінності і пріоритети політичної та економічної систем...» [229, с. 396].

Саме концепція «Tone at the Top» або «Leader's Voice» [165], яка виникла у американських аудиторських компаніях, є ефективним інструментом у вихованні лідерських якостей. Серед основних тенденцій реалізації концепції «Tone at the Top» у різних країнах можна виділити: відповідальність керівництва за реалізацію етичних кодексів у реальну практику; впровадження антикорупційних процедур, стимулювання працівників до повідомлення про порушення антикорупційних вимог; підвищення антикорупційної обізнаності вищого керівництва через участь у освітньо-навчальних заходах; обов'язок топ-керівників нести відповідальність за дотримання антикорупційної політики та управління корупційними ризиками. Цілком слушною є думка українських вчених Ю.Цимбаленко та О.Карпенка про те, що «основою концепції «Leader's

Voice» або «Tone at the Top» є визначальна роль керівника в усіх процесах, зокрема антикорупційних практиках, і відповідальність за діяльність організації, зокрема за впровадження визначених самим керівником антикорупційних практик» [192, с.75].

Часто в реальній практиці ми стикаємося із замкнутим колом: ІГС неможливі без особистостей, які зацікавлені у виробленні та реалізації антикорупційної політики, а особистості з громадянською позицією не можуть реалізувати свої професійні здатності без посередництва громадянських інститутів. Як розімкнути це коло? На таке запитання досить виваженою відповідь надає один із найвпливовіших філософів ХХ ст. К.Поппер [259], який стверджував, що «побудова інституцій передбачає не тільки важливі особисті рішення, але й функціонування навіть найкращих інституцій (таких як демократичні системи стримувань і противаг) завжди значною мірою залежатиме від залучених осіб. Інституції схожі на фортеці. Вони повинні бути добре спроектовані та укомплектовані» [259, с. 120]. Погоджуємося з думкою філософа. Адже у дискусії про те, чи є феномен корупції онтологічно притаманним архітектоніці будь-якої влади, недостатньо враховувати лише її інституційний стан на етапі проектування фортеці. Також вкрай багато що залежить від особистостей, тобто від населення фортеці, їх особистісних якостей. «Адже будь-яка спроба протистояти корупції, яка просто використовує батіг і пряник, нікого не заведе далеко, якщо цей підхід також не передбачає сильного акценту на людях, їх особистій етиці та етиці місця, де вони працюють» [254, с. IX]. Отже, протидія корупції має дві найважливіші складові – інституційну, що проявляється у міцності та гнучкості фортеці, спроможності належним чином використання своїх службових повноважень та персональну – систему особистих цінностей, світоглядних пріоритетів діяльності осіб, які приймають рішення.

На інституційному рівні вплив ІГС на вироблення та реалізацію антикорупційної політики проявляється в таких напрямках: по-перше, залученні кваліфікованих кадрів, створенні недержавних аналітичних центрів, проведенні

моніторингу антикорупційних проєктів, вивченні громадської думки та проведенні громадських слухань; по-друге, пропаганді цінностей громадянського суспільства, їх позитивному впливі на протидію корупції; по-третє, підтримці процесу інституціалізації громадських об'єднань, дотримуванні принципу невторчання держави в цей процес; по-четверте, зацікавленні в якомога більшій варіативності альтернативних підходів, що сприятиме формуванню оптимальної державницької стратегії; по-п'яте, виробленні антикорупційної стратегії, яка спроможна консолідувати націю на відбудову; по-шосте, проведенні освітньо-виховних заходів, основою яких повинно бути формування політичної культури громадян, неприйняття ними корупції як такої загалом; по-сьоме, консолідуванні громадськості, спроможності інструменталізувати механізми оптимізації зацікавлених груп у процесі запобігання та протидії корупції.

Також до чинників, які сприяють успішній реалізації антикорупційних заходів громадськими організаціями в Україні, належать: впровадження антикорупційних норм міжнародного права у національне законодавство; утворення антикорупційних інститутів; системність антикорупційної стратегії; особистісні якості тих, хто втілює цю стратегію; ефективність взаємодії між органами влади та громадськими інститутами; рівень довіри до владних структур та їх відповідальність за антикорупційну політику.

Погоджуємося з думкою П. Гаман [22], який наголошує, що модель формування державної антикорупційної політики повинна базуватися на кількох ключових складових, зокрема наявності сильної політичної волі для впровадження антикорупційних заходів; формуванні довіри суспільства до дій влади; тотальному наступу на корупцію, удосконаленні антикорупційної політики через залучення нових кадрів і т.д. Однак вважаємо, що в контексті нашого дослідження, зокрема у процесі оптимізації діяльності ІГС при формуванні та впровадженні антикорупційної політики, значну роль відіграє саме політична воля як рішучість та готовність політичних лідерів та інституцій

приймати та впроваджувати ефективні заходи для запобігання та припинення корупційних явищ.

Сьогодні певні можливості відкриваються перед ІГС в плані співробітництва з підприємницькими структурами, залученням їх до фінансування різних антикорупційних проєктів. Однак у чинному законодавстві не прописані механізми благодійної діяльності, яка б мотивувала громадськість, її ініціативність та зацікавлення у проведенні антикорупційних освітньо-виховних заходів, в проведенні громадського контролю діяльності органів влади та антикорупційної експертизи різних постанов, законопроєктів. Адже не секрет, що нині в Україні не розроблені механізми фінансування ІГС, а бізнес-структури не наважуються виділяти кошти, оскільки у переважній більшості зацікавлені у вкладанні коштів у ті проєкти, від яких можна отримати прибуток. Важливим аспектом є також сприяння досягненню фінансової стабільності громадських організацій, оскільки відсутність такої стабільності обмежує їхню можливість вкладати час і ресурси в ефективне виконання своєї місії та розвиток власних інституцій [156].

Сьогодні спостерігаються суттєві розбіжності у джерелах фінансування громадських організацій, що виникли після початку повномасштабної війни, порівняно з тими, які існують упродовж тривалого часу. Організації, що з'явилися недавно, частіше отримують міжнародні гранти (відповідно 33.3% проти 19.0%) та мають більше доходів від власної економічної діяльності (відповідно 22.3% проти 13.9%) [33, с. 52].

Часто, фінансуючи громадські організації, які знаходяться в опозиції до органів влади, підприємці можуть зазнати адміністративного тиску з боку органів влади, переслідування правоохоронними органами тощо. На сьогодні «...організації громадянського суспільства України майже повністю залежать від фінансування місцевими благодійниками та іноземними донорами (75-85%)» [92, с. 67].

В деякій мірі дану проблему вирішила Рада бізнес-омбудсмена для бізнесових кіл. Відтепер існує її сайт «Прибираємо перешкоди для ведення

бізнесу в Україні» (<https://boi.org.ua/>). Рада бізнес-омбудсмена, як незалежний консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України, є органом для захисту інтересів бізнесу від зловживань чиновників, створення прозорих умов роботи підприємницької діяльності та запобігання корупції у ПОВ. Вважаємо, що на часі доцільно створення Інституту регіонального омбудсмена, представники якого через інструменти місцевої демократії здійснювали б контрольну функцію за дотриманням законних прав та інтересів громадян, що сприяло б розширенню демократичних ініціатив громадян та забезпеченню безбар'єрності, безперешкодному доступу різних груп населення до вирішення їх нагальних потреб, використовуючи при цьому інструменти громадської участі, зокрема інформаційно-комунікаційні технології.

Для ефективної діяльності у сфері антикорупційної політики представникам ІГС необхідна певна інфраструктура (ресурсні центри, комунікаційні майданчики, служби консультативно-правового забезпечення тощо). Тому й для сприяння фінансової підтримки ІГС держава пропонує проведення конкурсних проєктів у режимі онлайн, створення належних умов для впровадження програм, зокрема відшкодування на їх витрати за рахунок бюджетних коштів, сприяння навчанню представників громадськості з метою одержання знань щодо правильного оформлення певних проєктів, механізмів проведення антикорупційної експертизи, подання звернень, петицій та спрощеної процедури реєстрації громадської організації [156].

Значна роль у процесі антикорупційної діяльності ІГС належить процесу пропаганди кращих громадських антикорупційних практик, що сприяло б посиленню обізнаності населення про роль ІГС у антикорупційних проєктах. Така соціальна реклама лише сприяла б їх іміджу, актуалізувала їх ініціативи та доступ до ЗМІ, уможлиблювала їх міжсекторальну взаємодію у процесі різновекторної протидії корупції, зокрема на регіональному та місцевому рівнях. На сьогодні є низка кращих спільних проєктів ІГС, бізнесу та органів державної влади, які вже зарекомендували себе серед широкого загалу, зокрема це Форум

громадянського суспільства країн Східного партнерства (Чехія, грудень 2022р.)[131].

Саме інформаційна стратегія має за мету залучити увагу громадськості та сприяти усвідомленню щодо існуючих корупційних проблем та ефективних практик їх вирішення. Вона може включати як розповсюдження інформаційних матеріалів, проведення кампаній у ЗМІ та соціальних мережах, так може бути представленням історій людей чи організацій, які досягли успіху у боротьбі з корупцією, щоб надихати інших до подібних дій. Активна комунікація через різні канали, такі як прес-релізи, відео, інтернет-сайти, блоги та інші медіа, є ключовим елементом стратегії, що уможливлуватиме як поширення інформації, так і налагодження діалогу з аудиторією. При цьому важливим виміром інформаційної стратегії є моніторинг її ефективності, вплив на громадськість, а у випадку необхідності – внесення певних коректив.

Також одним із стратегічних завдань є налагодження співпраці із зарубіжними ІГС, використання їх позитивного досвіду в українських громадських практиках, донесення до широкого загалу їх дієвості. Причому саме спільні проєкти між ІГС та міжнародними громадськими організаціями можуть стати тим майданчиком, де народжуватимуться нові ідеї, нові чинники, завдяки яким можна мінімізувати корупцію, разом із представниками міжнародної громадськості впроваджувати пріоритетні міжсекторальні та міжрегіональні проєкти [156].

Роль представників ІГС проявляється в розробці національної антикорупційної стратегії, де необхідна їх компетентність, громадянська позиція, усвідомлення відповідальності, орієнтація на державницьку позицію, врахування їх адаптаційних спроможностей («адаптивна здатність – це здатність конкретних суб'єктів (чи компонентів системи) впливати на інституційні структури та на стабільність системи, складовою якої вони є»[247, с. 7]).

На сьогодні існують громадські рухи проти корупції, які вже набули позитивного досвіду в цій сфері. Наприклад, у квітні 2023 року програма «Transparent cities/Прозорі міста» (Transparency International Ukraine), що є

акредитованим представником глобального руху Transparency International (заснованого у 2017 році), провела моніторинг діяльності міських рад під час війни[89]. Вона використовує комплексний підхід до розробки та впровадження змін для зменшення рівня корупції та впровадження практик прозорості та підзвітності. У 2023 році команда оцінювала лише 70 міст зі звичайних 100 за оновленими критеріями. Згідно з результатами дослідження, статус «прозорі» отримали Дніпро, Львів та Мукачеве, в той час як 10 міст були визначені як «частково прозорі», включаючи Вінницю, Володимир, Житомир, Кам'янське, Київ, Кропивницький, Луцьк, Тернопіль, Ужгород, Чернівці [89].

Ефективна антикорупційна стратегія вимагає значних змін у свідомості. М. Мельник, вказуючи на ряд засобів у боротьбі з корупцією, які допомагають реалізувати політичну волю керівництва країни у протидії корупції на всіх рівнях влади, підкреслює, що одним із таких дієвих засобів є глибокі зміни в світогляді та ціннісних орієнтирах громадян [83]. Отже, необхідні певні зміни не лише в державно-управлінській інфраструктурі, але й освітній, ціннісно-смісловій, аби вони водночас працювали на національну безпеку. Тому й цілком слушно в Указі Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки» від 27.09. 2021 р ставиться питання про всебічне залучення в антикорупційний освітньо-виховний процес представників ІГС [156].

У сучасному українському суспільстві корупція стає фактором, що уповільнює реформи та порушує права людини. Тому й нагальною є проблема формування Концепції антикорупційного виховання, в якій необхідно прописати її основні напрями, механізми та пріоритети, в якій би враховувалися різні вікові групи, їх особливості та рівень сприйнятливості. В. Нонік зазначає: «...Під антикорупційним вихованням слід розуміти процес і результат спеціалізованої навчально-виховної роботи, спрямованої на формування у суспільстві неприйняття корупції та усвідомленої відмови від корупційної моделі поведінки»[100, с. 93]. В дане визначення внесемо певні корективи. Вважаємо, що окрім цілеспрямованої антикорупційної освітньо-виховної роботи вкрай

важливим є формування неприйнятності корупції як на всіх рівнях влади, так і на власному, індивідуальному прикладі.

В цьому контексті ЗМІ також повинні зіграти ключову роль, зокрема для висвітлення та популяризації ефективних антикорупційних освітньо-виховних практик. До речі, дієве використання інструментів соціальних мереж проти корупції включає: регулярне розміщення нової інформації; підтримання емоційного наративу та віртуальної взаємодії; висвітлення як традиційними, так і онлайн-медіа; прозорі механізми перевірки, наприклад, фотографії, документи, коментарі інших відвідувачів; підтримку з боку авторитетних осіб або установ, включаючи відповідних високопоставлених державних службовців з визнаним досвідом роботи у цій галузі; перетворення інформації на дії, які призводять до бажаних результатів, наприклад, корумповані тендери скасовані, вулиці відремонтовані тощо [265, с. 51].

Отже, важливе значення у виробленні антикорупційної політики держави має освітньо-виховний аспект. З історії розвитку людства відомо, що під час будь-яких криз, спадів, конфліктів, катастроф і війн людство завжди повертається до гуманітарних пріоритетів, розглядаючи їх як основний духовний опорний пункт, фундамент свого існування, на якому ґрунтуються освітні та виховні стратегії. Питання про те, з якою метою та яким чином навчати, які пріоритети обирати в організаційному, управлінському, і, головне, у виховному плані, а також які якості особистості мають бути сформовані для того, щоб людина знайшла своє місце в житті, була успішною, конкурентоздатною та врешті-решт щасливою, стає актуальним завданням у системі освітньо-виховних заходів. Тому й попри сьогоденний воєнний стан офіс доброчесності НАЗК розробив програму навчання з проблем антикорупційної діяльності та доброчесності [187], в якій десятьом українським університетам пропонується новий навчальний предмет (програма «Антикорупція та доброчесність»). Проєкт, будучи пілотним, згодом уможливить впровадження дисципліни «Антикорупція та доброчесність», яка стане обов'язковою для всіх національних вищих навчальних закладів відповідно до Постанови Кабінетів Міністрів

України «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки» від 4.03. 2023 р. [149]. Основною метою даного проєкту є вивчення студентами історичних смислових нюансів понять «корупція» та «добропорядність», осмислення проблем антикорупційної діяльності як складової національної безпеки України, а також розуміння ролі та спроможностей громадян у боротьбі з корупцією. Курс пропонується як інтерактивний, з різними завданнями, в яких студенти будуть безпосередньо задіяні у вирішенні проблемних ситуацій з метою отримання практичних вмінь та навичок. Таким чином «антикорупційно» підготовлена молодь задаватиме основні тренди політичним дискусіям, створюватиме інформаційні приводи і, що головне, нетерпимість до корупції вона привнесе у свою родину, сім'ю, молодіжне середовище.

Отже, головною метою сучасної антикорупційної політики є не так повне викорінення корупції, що в принципі неможливе, скільки досягнення ситуації, коли корупційна практика стане соціально несхвальною та неприйнятною як модель поведінки. Цілком зрозуміло, що поставлене завдання не може бути успішно вирішене без систематичної цілеспрямованої участі ІГС, громадськості.

Україна, переживаючи важливі трансформації через війну, стикається з певними викликами. З одного боку, важливо, щоб влада явно проявляла відданість справжнім реформам і забезпечувала системний розвиток інституційної сфери, зокрема у царині справедливості. З іншого боку, суспільство, що реагує на корупційні випадки, повинно виступати як збалансований партнер у процесі інституційних змін, державно-управлінських рішень, дотримуючись важливого принципу під час війни: «Від ефективної відповідальності до якісного управління». Адже корупція, поширюючись у державно-владних структурах, призводить до серйозних порушень прав, свобод громадян та серйозно дискредитує державний апарат, підриває його авторитет, розбалансовуючи економічну, соціальну, політичну та інші сфери життя держави.

Нові виклики, які спричинила російська агресія проти України, водночас можуть стати і потенціалом до розвитку якісно нової антикорупційної діяльності ІГС, яка б включала: інформаційну медіастратегію (повідомлення про різні корупційні практики, їх випадки у різних сферах, моніторинг їх стану, зокрема процес доведення до суду тощо); по-друге, нові організаційно-управлінські як вертикальні, так і горизонтальні комунікативні практики (система як інституційних, так і особистісних зв'язків, що проявляється у механізмах взаємодії ІГС та держави, громадських організацій, бізнесових структур); нормативно-правові документи (створення узгодженої системи законодавства, відповідно до якого формується та функціонує збалансована законотворча діяльність); контрольно-наглядові функції (покликані посилити міру відповідальності посадових осіб, що зловживають службовим становищем, притягнення їх до відповідальності); різноманітні освітні та морально-виховні антикорупційні заходи. Під час війни українське суспільство трансформувалось у потужний соціальний організм, демонструючи нечувані зразки самоорганізації, солідарності, взаємодопомоги, різні волонтерські практики, що сприятиме модернізації організаційно-управлінських та освітніх структур, їх адаптивності, гнучкості та формуватиме нетерпимість до різних корупційних міфологем.

Сьогодні політичні міфи та стереотипи стали одним з основних механізмів впливу на масову свідомість суспільства, закріплюючи міфотворчість у політиці і соціально-політичній практиці як конструктивний засіб досягнення поставленої мети. Саме це дало можливість французькому філософу та історику М.Фуко стверджувати, що сучасний міф переконливо став «осередком влади», засобом конструювання своєрідних політико-управлінських технологій, наприклад, міфологема про необхідність наведення порядку за допомогою сильного авторитарного режиму (часто наводиться приклад подолання коронавірусної пандемії Китаєм) тощо.

У сучасному українському суспільстві існує переконання, що достатньо вибрати гідного Президента України чи депутата Верховної Ради, і всі проблеми автоматично вирішаться. Люди пов'язують ці сподівання з економічною

стабільністю, поліпшенням рівня життя тощо. Цей «міф про месію» активно поширюється під час виборчих кампаній, зокрема через акцент на боротьбі з корупцією та її подоланні. Політик, зустрічаючись з аудиторією розуміє, що вона уже має певні сформовані стереотипи. Проте впровадити нове повідомлення можна декількома шляхами, зокрема використовуючи уже існуючі стереотипи шляхом їх посилення, скоректувавши їх шляхом зміщення акцентів, замінивши існуючі стереотипи іншими, більш емоційними, які спонукають до активних дій.

Використовуючи маніпулятивні технології, наприклад, щодо швидкого подолання корупції та покарання всіх, причетних до неї, таким чином той чи інший політик починає конструювати реальність, яка починає «працювати» саме на його імідж, на його суто особистісні інтереси. В даному випадку людина доволі легко може стати жертвою політичних міфологем і стереотипів, потрапити в їх обійми. Тому знання механізмів формування міфів та стереотипів уможливорює розпізнавання тих чи інших маніпулятивних технологій. Вважаємо, що саме освітньо-виховні антикорупційні заходи (дискусії, діалоги, моделювання корупційних сцен тощо), вміло та професійно проведені представниками ІГС, безперечно, матимуть антикорупційний ефект. Загалом, основна мета антикорупційного виховання — створення етично свідомого та відповідального суспільства, яке нетерпиме до корупції та активно долучається до її протидії. Очевидно, що ІГС повинні бути зацікавлені у впровадженні різних громадських практик, які у всіх сферах наноситимуть корупції постійні удари. Тому важливо залучати якнайбільше громадян до антикорупційного процесу, надаючи їм відчуття спільноти та відповідальності за власне життя, за майбутнє своєї країни.

Таким чином, модель оптимізації діяльності ІГС у формуванні антикорупційної політики (**Додаток Д**) включає: механізми взаємодії між ІГС та ОДВ і ОМС; системний моніторинг рівня довіри до органів влади; врахування конкретних контекстів корупційних ризиків; особисті якості представників ІГС (компетентність; відповідальність; здатність ефективно співпрацювати з різними недержавними організаціями, владними структурами, міжнародними

партнерами та іншими зацікавленими сторонами; адаптивність; лідерство); систему антикорупційних освітньо-виховних заходів.

Висновки до третього розділу

Узагальнюючи результати дослідження щодо розгляду пріоритетних напрямів посилення впливу ІГС на антикорупційну політику в сучасній Україні, зроблено такі висновки:

1. Зазначено, що ефективність антикорупційної політики залежить не лише від заходів, але й від контексту та середовища, де вона впроваджується. Акцентовано увагу, з одного боку, на ефективних міжнародних практиках, що вже успішно використовуються в Україні (створення спеціальних антикорупційних інституцій, Інститут викривання, зростання показників громадської участі), а з іншого – на чинники, які ще недостатньо використовуються, такі як політична воля державного керівництва, партнерське співробітництво між органами влади та місцевим самоврядуванням з громадськістю, ефективне залучення ІГС до антикорупційних просвітницьких заходів, підтримка громадських ініціатив та розширення діалогових платформ.

2. З'ясовано, що основними формами антикорупційної діяльності ІГС є: громадський контроль (уможлиблює, з одного боку, вияв певних ризиків, які можуть сприяти корупційній діяльності, а з іншого – пошук нових запобіжників, які не лише виявлять певні прорахунки, але й сприятимуть вияву нових резервів, можливостей на шляхах подолання проблемних питань); громадська антикорупційна експертиза (аналіз корупційних ризиків, оцінка рівня відкритості та прозорості в діяльності різних суб'єктів антикорупційної політики, експертиза НПА та їх проєктів, виявлення корупційних схем та порушень, розробка рекомендацій та пропозицій); громадські слухання; проведення соціологічних досліджень з метою з'ясування рівня ефективності протидії корупції; участь у консультативно-дорадчих органах; підтримка волонтерського руху та сприяння цифровізації державного та публічного управління.

3. Запропоновано багаторівневу модель оптимізації діяльності ІГС у

виробленні антикорупційної політики, яка включає: механізми взаємодії між ІГС та ОДВ і ОМС (інформаційно-комунікативний, експертно-аналітичний, освітньо-виховний, організаційно-фінансовий, практично-партнерський); системний моніторинг рівня довіри до органів влади; врахування конкретних контекстів корупційних ризиків; особисті якості представників ІГС (компетентність; відповідальність; здатність ефективно співпрацювати з різними недержавними організаціями, владними структурами, міжнародними партнерами та іншими зацікавленими сторонами; адаптивність; лідерство); систему освітньо-виховних заходів антикорупційного спрямування, сутність яких полягає в систематичному процесі формування принципів, цінностей та навичок, спрямованих на виявлення, запобігання та протидію корупційним явищам та на закріплення етичних цінностей, зокрема таких як довіра, громадянська відповідальність, розвиток навичок критичного аналізу та оцінки інформації, що уможливорює розуміння як недостовірних міфологем, стереотипів, так і наслідків корупційних вчинків.

Основні результати цього розділу увійшли до наступних публікацій автора: [126; 127; 129; 130; 261; 262; 263].

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено актуальне наукове завдання, яке полягає у теоретичному обґрунтуванні механізмів впливу інститутів громадянського суспільства на антикорупційну політику України та розроблено шляхи їх застосування у сфері публічного управління, відповідно до чого сформульовано такі висновки та рекомендації:

1. Виокремлено такі понятійні ряди як «корупція-корупційність», «політична корупція-антикорупційна політика», які безпосередньо між собою взаємопов'язані й уможливають розгляд антикорупційної політики як багаторівневого та поліфункціонального феномену, що сприяє не лише конкретизації заходів, що спрямовані на процес запобігання та протидії корупції, але й на вироблення ефективних механізмів їх упровадження. Корупція – це зловживання посадовим становищем, владою або довірою для отримання неправомірних вигод, що за відповідних обставин закріплюється як особистісна риса свідомості й перетворюється на спосіб життя та мислення – корумпованість, яка проявляється у конкретних та контекстуальних діях осіб, які використовують владу чи статус для особистого збагачення. Політична корупція визначається як зловживання посадовою особою, громадським чи політичним діячем владою та повноваженнями з метою особистого збагачення, включаючи підкуп представників політичних еліт, особливо державних діячів, для досягнення політичних цілей. Політична корупція, проявляючись у різноманітних формах, спонукає до необхідності розробки ефективної системи запобігання та протидії – антикорупційної політики як комплексу заходів, у яких закріплена система запобіжників та противаг, спрямованих проти корисливих дій осіб, чиновників у різних сферах суспільства.

2. Уточнено сутнісні характеристики взаємопов'язаного термінологічного ряду «громадянське суспільство – ІГС - громадськість-механізм впливу ІГС на антикорупційну політику». Громадянське суспільство – це нова багаторівнева якість суспільства, що інтегровано виражає діяльність ІГС; це спосіб

самопрезентації та самоорганізації громадян, який закріплюється у системі суспільних відносин та сприяє формуванню соціального капіталу. Натомість ІГС є недержавними, добровільними об'єднаннями та представляють суб'єктність у системі публічного управління через різноманітний спектр комунікативних інструментів, нових технологій, інновацій у межах визначених компетенцій та повноважень. Громадськість – це активні представники ІГС, що представляють їх суб'єктність як у різних сферах суспільства, так і при формуванні та впровадженні антикорупційної політики України. Послугуючись концептуальною сіткою понять теорії державного управління, зокрема «управлінська взаємодія», «механізм державного управління», «система», «структура», «функція» зроблено висновок про те, що механізм впливу ІГС на антикорупційну політику – це багаторівнева система комплексних засобів, контекстуальна конкретизація яких залежить від їх функціональної спрямованості, методів, принципів та інструментів впливу.

3. Розглянуто механізми протидії корупції ІГС у контексті таких етапів: патріотично-номенклатурного 1991-1999 роки (відстежується активізація громадських ініціатив, спрямованих на запобігання та боротьбу з корупцією, коли ІГС виступали в ролі патріотичних сил, сприяючи формуванню ефективних механізмів протистояння негативним тенденціям); конфронтаційно-олігархічного 2000-2014 роки (у цей період посилювалася як боротьба з формуванням системи олігархічної корупції, так і активне протистояння цьому явищу, викликаючи необхідні зміни, зокрема створення антикорупційних органів та реформування судової системи); партнерсько-інституційного – 2015 рік і до сьогодні (ІГС стають активним суб'єктом антикорупційної політики; посилюється орієнтація на європейські стандарти та реформи; відстежується співпраця з органами державної влади та місцевого самоврядування, бізнесовими структурами та участь у розробці та реалізації антикорупційних стратегій, а також в контролі за їхнім виконанням).

4. Зазначено, що показником цивілізаційної суб'єктності громадянського суспільства є ефективна діяльність ІГС, які відіграють ключову роль у

самоорганізації, представництві та захисті прав та інтересів громадян, різних соціальних груп. Причому ОДВ та ОМС зобов'язані створювати сприятливі умови для їхнього розвитку, мотивації та підтримки, а також уникати втручання у їх процеси формування та функціонування. З'ясовано, що в нормативно-правових актах України відстежується зміна ролі ІГС у формуванні та впровадженні антикорупційної політики – від об'єкта правозастосовних приписів до активного суб'єкта (співпраця з ОДВ та ОМС; контроль за діяльністю органів влади, громадськості та інших суб'єктів; участь у розробці та впровадженні антикорупційних стратегій, програм та законів; надання експертної оцінки, консультацій та рекомендацій щодо політичних рішень у сфері протидії корупції; проведення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та їх проєктів; спрямованість заходів на підвищення громадської освіченості щодо негативних наслідків корупції та стимулювання активної громадянської участі; мобілізація громадян для участі в громадських ініціативах та протидії корупції через петиції, протести та інші форми вираження громадянської позиції тощо). Однак в нормативно-правових актах відсутня цілісна концепція діяльності інститутів громадянського суспільства в сфері антикорупційної політики (неналежна координація та взаємодія між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства, фрагментація та розпорошеність механізмів їх діяльності).

5. Зроблено висновок про те, що найбільш ефективними у сфері антикорупційної політики є держави, які системно та послідовно впроваджують антикорупційні заходи, залучаючи до них громадськість, впроваджуючи комплексний та принциповий підхід. Визначено й охарактеризовано три ефективні моделі розробки та реалізації антикорупційної політики, ролі в даному процесі ІГС. Перша модель представлена як вертикальна (Сінгапур), у якій акцентується увага на адміністративних зв'язках, що базуються на строгій юридичній відповідальності та контролі за діяльністю представників вищих органів влади, які вчинили корупційні правопорушення. Друга модель, яка

представлена Швецією, є горизонтальною і визначається широким громадським тиском на корупціонерів, домінуванням громадських ініціатив та участю громадян у розробці та впровадженні антикорупційної політики. У третій моделі, яку можна охарактеризувати як змішану (застосована в Польщі), вирізняється як поєднанням адміністративних важелів для впливу на розробку та впровадження антикорупційної політики, так і активним використанням громадських стратегій. Аналіз ефективних міжнародних антикорупційних практик засвідчив, що деякі з них (створення спеціальних антикорупційних інституцій, Інститут викривання, зростання показників громадської участі тощо) уже активно застосовуються в Україні. Однак доцільно звернути увагу на такі напрями, потенціал яких ще недостатньо використовується в Україні, а саме: відсутність політичної волі державного керівництва у сфері протидії корупції; дієве залучення ІГС до антикорупційних просвітницько-виховних заходів, основною метою яких було б формування антикорупційної свідомості, пропаганда й популяризація деструктивного впливу корупції на національну безпеку країни, на її моральний клімат; підтримка громадських ініціатив органами влади, сприйняття їх як автономних суб'єктів антикорупційної діяльності, сприяння їх доступу до ЗМІ; матеріальне, моральне заохочення представників громадськості до різних антикорупційних заходів; розширення різноманітних діалогових платформ.

6. Встановлено сучасні форми і методи діяльності ІГС у процесі формування державної антикорупційної політики, що включають: проведення громадського антикорупційного контролю як способу впливу на державну владу, сприяючи перетворенню її в ефективний державний сервіс; проведення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та їх проєктів; участь у громадсько-консультативних радах; сприяння процесу цифровізації державного та публічного управління; підтримку волонтерського руху як впливового чинника громадських ініціатив. На цій основі розроблена модель оптимізації діяльності ІГС у формуванні антикорупційної політики, яка включає: механізми взаємодії між ІГС та ОДВ і ОМС (інформаційно-комунікативний, експертно-аналітичний, діалогічний, організаційно-фінансовий, практично-партнерський);

системний моніторинг рівня довіри до органів влади; врахування конкретних контекстів корупційних ризиків; особисті якості представників ІГС (компетентність; відповідальність; здатність ефективно співпрацювати з різними недержавними організаціями, владними структурами, міжнародними партнерами та іншими зацікавленими сторонами; адаптивність; лідерство); систему освітньо-виховних заходів антикорупційного спрямування (проведення різних інформаційно-аналітичних заходів, формування нульової толерантності до корупції, оцінка ефективності впровадження нового навчального предмету у вузах «Антикорупція та доброчесність», висвітлення антикорупційних освітньо-виховних практик у ЗМІ тощо).

7. Розроблено практичні рекомендації ОДВ та ОМС щодо мінімізації негативного впливу корупції в Україні, посилення ролі ІГС, що передбачають посилення рівня довіри до органів влади та дотримання ними принципу політичної волі та відповідальності, зокрема:

- ініціювання прийняття Закону про громадський та антикорупційний громадський контроль, де чітко прописати їх суб'єкти, форми та механізми проведення;

- встановлення прозорих процедур у проведенні антикорупційної експертизи, у проектах реконструкції та розподілу гуманітарної допомоги під час війни та у післявоєнний час; поширення та соціальна реклама ефективного антикорупційного досвіду діяльності ІГС;

- розширення громадських практик співучасті (міжнародна, міжсекторальна) у виробленні противаг корупції; залучення громадськості до прийняття участі у різних проектах, грантах, які сприяють формуванню наукової зрілості, компетентності представників ІГС, підвищення їх іміджу серед широкого загалу;

- сприяння у розширенні та підтримці інтернет-порталів та інших веб-сайтів, на яких висвітлюються корупційні дії, їх викриття, розслідування, доведення до суду та міра покарання;

- розробка антикорупційної стратегії виховання, її основних концептуальних положень та механізмів формування та впровадження;
 - розробка кодексів етики для політиків, чиновників, підприємців, встановлення громадського контролю за їх дотриманням;
 - всебічне висвітлення в різних ЗМІ ефективних громадських антикорупційних практик.
- .

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллаєв В. А. Роль громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2021. №3(30). С.5-13.
2. Акімова Л. Удосконалення основних складників механізму державного управління забезпеченням економічної безпеки України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип.4 (39). С.75-81.
3. Алешко О. А. Громадянське суспільство як актор протидії корупції в сучасному світі. URL: <https://jarch.donnu.edu.ua/article/view/13388> (дата звернення: 27.10.2023).
4. Андрійчук Т. Формування інститутів громадянського суспільства в незалежній Україні: чинники та особливості. *Політичний менеджмент*. 2013. №1-2. С.60-70.
5. Антикорупційна експертиза НАЗК: результати роботи у першому півріччі 2022 року. Київ, Національне агентство з питань запобігання корупції, 2022. 24 с. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/zvit-AKE-I-pivrichchya-2022-1.pdf> (дата звернення: 05.11.2023).
6. Антикорупційна стратегія на 2020-2024 роки. Проєкт за результатами публічного обговорення. 40 с. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/09/Antykoruptsijna-strategiya-na-2020-2024-roky-za-rezultatamy-publichnyh-obgovoren-16.09.2020.pdf> (дата звернення: 19.07.2021).
7. Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки. 54 с. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsijna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf> (дата звернення: 05.11.2023).
8. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ: Основи, 2000. 239 с. URL: <http://litopys.org.ua/aristotle/arist.htm>. (дата звернення: 05.11.2023).
9. Барматова С. П. Громадянське суспільство в Україні: тенденції та загрози. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2012. № 1. С. 27–29.

10. Басанцов І. В., Зубарева О. О. Корупція в Україні: сучасні реалії та ефективні засоби протидії: монографія. Суми: Сум. держ. ун-т, 2016. 179 с.
11. Білецький А. В. Досвід участі громадськості у заходах щодо запобігання корупційній злочинності в Україні. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 136. С. 225-235.
12. Боротьба з корупцією, закон про лобіювання, зміцнення декларування доходів, рекомендації щодо нацменшин: фон дер Ляєн нагадала про незавершені реформи України. URL: https://sensor.net/ua/news/3453651/borotba_z_koruptsiyeyu_zakon_pro_lobiyuvannya_a_zmitsnennya_deklaruvannya_dohodiv_rekomendatsiyi_schodo (дата звернення: 05.11.2023).
13. Буковський Р. В. Сутність взаємодії з громадськістю у системі публічного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 21. С. 107–110. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.21.107>
14. Булло О. MONEYLAND. Грошограй: чому злодії та шахраї керують світом і як це змінити / Олівер Булло; пер. з англ. М. Климчук. Харків: Віват, 2020. 432 с.
15. В українській політиці надто багато корумпованих людей – американський політолог. URL: <https://www.unian.ua/politics/10100417-v-ukrajinskiy-politici-nadto-bagato-korumpovanih-lyudey-amerikanskiy-politolog.html> (дата звернення: 05.11.2023).
16. Валле В. Корупція: роздуми після Майдану. Київ: Дух і Літера, 2015. 279 с.
17. Валушко І. Розвиток механізмів залучення громадськості до заходів протидії корупції в Україні. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gromadyanske-suspilstvo/rozvitok-mekhanizmv-zaluchennya-gromadskosti-do-zakhodiv> (дата звернення: 05.11.2023).
18. Васильчишин О., Сидорович О. Інститути громадянського суспільства як суб'єкти боротьби із фінансовими злочинами. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 4. С. 109-117. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.04.109>].

19. Ващук О. П. Протидія корупції: досвід Сінгапуру. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали IV Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.): у 2 ч. Ч. 1. / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С.39-41.
20. Волянська О. В. Антикорупційні маркери в політичній свідомості українців: соціологічний аналіз. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Політологія. 2019. № 2. С. 118-131.
21. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство / Пер. з нім. А. Онишко. Львів: Літопис, 2000. 218 с.
22. Гаман П. І. Антикорупційна державна політика: проблеми та перспективи розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2018.10.1>
23. Головаха Є. Феномен Зеленського – своєрідний «електоральний Майдан». URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/04/18/7212520/> (дата звернення: 01.11.2023).
24. Голубь В. В. Інституціоналізація інтеракцій держави і суспільства як основа формування ефективної держави. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. праць. 2021. № 1 (59). С.8-17;
25. Гончарук О. Б., Савичук Н. О. Поняття механізмів державного управління та їх практичне значення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 7. С. 77–83. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.7.77>
26. Гошовська В. А. Вступ. *Механізми запобігання політичній корупції в органах представницької влади України*: монографія / авт. кол. : В. А. Гошовська [та ін.] ; за ред. В. А. Гошовської. Київ : ПАДУ. 2021. С.5-6.
27. Гошовська В. А. Категоріально-понятійні інтерпретації розуміння політичної корупції. *Механізми запобігання політичній корупції в органах*

представницької влади України: монографія / авт. кол. : В. А. Гошовська [та ін.] ; за ред. В. А. Гошовської. Київ : ПАДУ. 2021. С.7-17.

28. Гошовська В. А. Політична корупція як об'єкт наукового дослідження. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. Держава та регіони Серія: Державне управління*. 2018. №2.(62). С.4-11.

29. Гошовська В. А. Політична корупція: опор. конспект лекцій. Київ : НАДУ, 2018. 100 с.

30. Гошовська В. А. Типології та прояви політичної корупції в органах представницької влади в Україні. *Механізми запобігання політичній корупції в органах представницької влади України* : монографія / авт. кол. : В. А. Гошовська [та ін.] ; за ред. В. А. Гошовської. Київ : ПАДУ. 2021. С.30-39.

31. Громадські експерти: уряд України імітує, а не виконує Антикорупційну стратегію. URL: <https://www.dw.com/uk/%> (дата звернення: 19.07.2021).

32. Громадськість схвалила Антикорупційну програму НАЗК на 2023–2025 роки – Програму доброчесності Національного агентства/ URL: <https://nazk.gov.ua/uk/gromadskist-shvalyla-antykoriuptsijnu-programu-nazk-na-2023-2025-roky-programu-dobrochesnosti-natsionalnogo-agentstva/> (дата звернення: 27.10.2023).

33. Громадянське суспільство України в умовах війни. Звіт за результатами дослідження. м. Київ, грудень 2022 - січень 2023. 62 с. URL: <https://ednannia.ua/attachments/article/12447/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5%20%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%B2%20%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%202022....pdf> (дата звернення: 05.11.2023).

34. Гусейнов Мохлат Йолчу Огли. Поняття механізму державного управління в сфері соціально-економічного і промислового розвитку. *Наукові праці МАУП*. 2013. № 4 (39). С. 49-52.

35. Даниленко Л. І. Визначення індексу протидії політичній корупції в представницьких органах влади в Україні. *Механізми запобігання політичній корупції в органах представницької влади України* : монографія / авт. кол. : В. А. Гошовська [та ін.] ; за ред. В. А. Гошовської. Київ : ПАДУ. 2021. С. 265-276.

36. Даниленко Л. І. Оцінювання діяльності народних депутатів України. *Механізми запобігання політичній корупції в органах представницької влади України*: монографія / авт. кол. : В. А. Гошовська [та ін.] ; за ред. В. А. Гошовської. Київ : ПАДУ. 2021. С.257-265.

37. Даниленко Л. І. Оцінювання діяльності органів представницької влади. *Механізми запобігання політичній корупції в органах представницької влади України*: монографія / авт. кол. : В. А. Гошовська [та ін.] ; за ред. В. А. Гошовської. Київ : ПАДУ. 2021. С.243-251.

38. Дембіцький С. Соціологічний моніторинг «українське суспільство» після 16 місяців війни. Інститут соціології НАН України. 2023. 39 с. URL: https://i-soc.com.ua/assets/files/news/2022/sm-_ukrainske-suspilstvo_-2023-rezultati-monitoringu-is-nanu.pdf (дата звернення: 05.11.2023).

39. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування: монографія / автор. кол.; В. В. Василевич, Т. Е. Василевська, В. Ф. Нестерович, Е. В. Расюк, А. В. Савченко, В. Л. Федоренко (кер.) та ін.; за ред. проф. Ю.В. Ковбасюка і проф. В. Л. Федоренка. Київ: Ліра-К, 2016. 524 с.

40. Довіра соціальним інституціям і партіям: грудень 2020. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1005&page=3> (дата звернення: 15.07.2021)

41. Дубровський В., Лаф Дж. Україна має зосередитися на запобіганні корупції, а не покаранні. Великий антикорупційний аналіз. URL:

<https://voxukraine.org/ukrayina-maye-zosereditisya-na-zapobiganni-koruptsiyi-a-ne-pokaranni-velikij-antikoruptionsij-analiz> (дата звернення: 05.11.2023).

42. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.

43. Ємельянов В. М., Антонова Л. В., Івашова Л. М. Адміністративно-правові засади функціонування антикорупційного суду: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії. *Public Administration and Regional Development*. 2022. №16. С. 314-336.

44. Заброта Д. Г., Кашкаров О. О. Основні моделі державних інституцій, відповідальних за реалізацію державної антикорупційної політики. *Форум права*. 2013. № 4. С. 121–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_4_23 (дата звернення: 05.11.2023).

45. Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2020-2024 роки. 40 с. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/09/Antykoruptionsijna-strategiya-na-2020-2024-roky-za-rezultatamy-publichnyh-obgovoren-16.09.2020.pdf>. (дата звернення: 05.11.2023).

46. ЗСУ очолюють рейтинг довіри українців – опитування. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-opytuvannia-dovira-zsu/32319880.html> (дата звернення: 05.11.2023).

47. Из третьего світу в перший. Сингапурська історія: 1965-2000. Мемуари Лі Куан Ю. Том 2. / Пер. з англ. К. Сисоєва. Київ: Видавництво Олексія Капусти, 2011. 684 с.

48. Ільєнок Т. В. Боротьба з корупцією: міжнародний досвід. *Юридична наука*. 2013. № 2. С. 71–77.

49. Індекс сприйняття корупції-2018. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2018/> (дата звернення: 05.11.2023).

50. Індекс сприйняття корупції-2023. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/> (дата звернення: 01.02.2024).

51. Інститут викривання працює: ухвалено рішення про виплату винагороди викривачу й воно уже набрало законної сили. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/instytut-vykryvannya-pratsyuye-uhvaleno-rishennya-pro-vyplatu-vynagorody-vykryvachu-j-vono-uzhe-nabralo-zakonnoyi-syly/> (дата звернення: 05.11.2023).

52. Йолан П. Система. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ, Абрис, 2002. С. 583-584.

53. Йолан П. Структура. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ, Абрис, 2002. С. 611.

54. Калюжний В. В. Оптимальність у державному управлінні. *Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 2 : Методологія державного управління / наук.-ред. колегія : Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. С. 423-434.*

55. Карнаух А., Гайворонська О. Корупція у фінансуванні політичних партій. *Післявоєнний світ: люди, проблеми, цінності: зб. матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Київ, 15 квітня 2022 р. / Редколегія: В. П. Андрущенко (голова), І. Г. Ветров (заст. голови, відп. ред.), Г. М. Торбін (заст. голови), О. В. Потильчак (упорядн.). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. С.83-85.

56. Кікалішвілі М.В. Світовий досвід реалізації антикорупційної політики та його застосування в Україні. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. № 6. С. 151-154.

57. Кікалішвілі М.В. Соціально-психологічні чинники корупції та корупційного середовища. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 2. С. 136-141. DOI <https://doi.org/10.15421/392060>

58. КМІС: рівень довіри до ЗСУ за рік зріс до 96%, до президента – до 84%. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kmis-opytuvannia-dovira/32221857.html> (дата звернення: 05.11.2023).

59. Князєв В.М., Борисевич С.О., Макаренко Е.М. Функції влади. *Енциклопедичний словник з державного управління* / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. С.743-744.

60. Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень. Ухвалений Конференцією міжнародних неурядових організацій Ради Європи на засіданні 1 жовтня 2009 року. № CONF/PLE(2009)CODE1. URL: <https://rm.coe.int/16802eeddb> (дата звернення: 05.11.2023).

61. Колодій А. Становлення громадянського суспільства в Україні. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n22texts/kolodij.htm> (дата звернення 30.07.2023).

62. Кому українці найбільше довіряють під час війни: дані опитування. URL: <https://kontrakty.ua/article/206479> (дата звернення: 05.11.2023).

63. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : Ратифікація від 18.10.2006. № 251-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 05.07.2022).

64. Конон Н. Є. Особливості функціонування неурядових організацій України (на матеріалах дослідження Творчого центру Каунтерпарт). *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2014. Вип.7. С. 220-224. URL: <https://fir.dp.ua/index.php/FIP/article/view/342> (дата звернення: 05.11.2023).

65. Кононенко В. В., Лапшин С. А. Громадянське суспільство та держава: співвідношення в публічному управлінні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 8. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.8.1>

66. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

67. Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. № 1035-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

68. Корнієвський О. А. Громадянське суспільство в Україні: основні етапи інституціоналізації. *Стратегічні пріоритети*. 2012. № 4 (25). С. 68-73.
69. Короткий історичний огляд. URL: <https://sops.gov.ua/uploads/page/5a7ab603e3342.pdf> (дата звернення: 05.11.2023).
70. Корупція в Україні 2022: розуміння, сприйняття, поширеність. Звіт за результатами опитування населення та бізнесу. Київ, 2023. 168 с. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/1f23b766-e031-4c3f-81a4-0167b4f93116.pdf> (дата звернення: 05.11.2023).
71. Корчак Н. М. Напрями протидії та запобігання корупції у виборчих процесах в Україні. *Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека»*. 2023. №6. <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16892721512422.pdf>
72. Корчак Н., Корчак Я. Запобігання та протидія політичній корупції: правовий аспект. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Державне управління*. 2021. Том 13. №1. С.33-42. DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2021/13-4/9>
73. Крупник А. С. Громадський контроль: сутність та механізми здійснення. *Теоретичні та прикладні питання державотворення: електрон. наук. фахове вид.* 2007. Вип. 1. С.1-10.
74. Крупник А. С. Громадськість. *Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна*. Київ : НАДУ, 2010. С. 123.
75. Кукарін О.Б., Марчук О.В. Оптимізація. *Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 2: Методологія державного управління / наук.-ред. колегія : Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін.* Київ : НАДУ, 2011. С.424-425.
76. Лекційні матеріали до тренінгового навчального курсу для працівників державних органів та посадових осіб місцевого самоврядування

«Правові засади та практичні аспекти запобігання корупції». 85с. URL: pfu.gov.ua/userfiles/files/Лекційні%20матеріали%20до%20тренінгового%20курсу%20для%20працівників%20органів%20влади.pdf (дата звернення: 05.11.2023).

77. Лі Куан Ю. Роздуми великого лідера про майбутнє Китаю, США та світу / Пер. з англ. О. Лобастової. Київ: КМ-БУКС, 2018. 224 с.

78. Лізаковська С. В. Розвиток механізмів взаємодії органів публічного управління з інститутами громадянського суспільства: дис. на здобуття наук. ступеня д. наук з державного управління : 25.00.02 - механізми державного управління. / Чорноморський національний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2021. 383с. URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/Disertatsiya-4.pdf> (дата звернення: 05.11.2023).

79. Майстренко К. М. Сучасні механізми протидії політичній корупції: зарубіжний досвід. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 9 . С.133-137.

80. Мак'явеллі. П. Флорентійські хроніки; Державець / Пер. з іт. А. Перепада. Київ: Основи, 1998. 492 с.

81. Максименцева Н. О. Протидія політичній корупції щодо фінансування політичних партій: перспективи імплементації законодавства ЄС. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 5. С.10-16.

82. Мелещенко Т. В. Становлення громадянського суспільства в незалежній Україні: проблеми та перспективи. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/28824/Meleshchenko.pdf;jsessionid=99B24F34427022DFDAF162B84684EB1C?sequence=1> (дата звернення: 05.11.2023).

83. Мельник М. І. Німеччина на шляху боротьби з корупцією. *Право України*. 1997. № 11. С. 111 -115.

84. Методологія проведення антикорупційної експертизи Національним агенством з питань запобігання корупції : Наказ Національного агенства з питань запобігання корупції від 18.05.2023. №109/23. URL: <https://nazk.gov.ua/wp->

content/uploads/2023/06/Metodologiya-AKE-nakaz-109-vid-18.05.2023-1.pdf (дата звернення: 05.11.2023).

85. *Методологія проведення громадської антикорупційної експертизи: загальні засади / за заг. ред. І. М. Осика, М. І. Хавронюк О. С. Хмара, Т. Г. Яцків.* URL: <https://ti-ukraine.org/wp-content/uploads/2016/11/methodology.pdf> (дата звернення: 05.11.2023).

86. *Механізми державного управління / Г.С. Одінцева, В.Б. Дзюндзюк, Н.М. Мельтюхова, Н.М. Миронова, О.Б. Коротич // Енциклопедія державного управління. У восьми томах. / ред. Ю.В.Ковбасюк та ін. Т.2 Методологія державного управління. / ред. Ю.П.Сурмін та ін. С.375-376.*

87. *Механізми запобігання політичній корупції в органах представницької влади України : монографія / авт. кол. : В. А. Гошовська [та ін.] ; за ред. В. А. Гошовської. Київ : ПАДУ. 2021. 300 с.*

88. *Михненко А. М., Полуріз В. І. Громадянське суспільство // Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. С.124-125.*

89. *Між безпекою та прозорістю: дослідження роботи міських рад під час війни.* URL: <https://ti-ukraine.org/news/mizh-bezpekoju-ta-prozoristyu-doslidzhennya-roboty-miskyh-rad-pid-chas-vijny/> (дата звернення: 05.11.2023).

90. *Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб від 23.07.1996. № 995_788.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788 (дата звернення: 05.11.2023).

91. *Мороз О. Модель // Філософський енциклопедичний словник. Київ, Абрис, 2002. С. 391.*

92. *Напрями оптимізації механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади / М. Андрієнко, А. Слюсар, П. Гаман, А. Фомін, М. Стрюк. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. №4 (68). С.63-74.*

93. *Науменко Р. А. Інститути (суб'єкти) громадянського суспільства. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д.*

Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. С. 282.

94. Неділько А. І. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізм публічного управління». *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2018. № 2. С. 85–93.

95. Нестеренко К. О., Булгакова О. В. Корупційні ризики в процедурах отримання гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. №5. С.347-350. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/66.pdf> (дата звернення: 27.03.2023).

96. Нестерович В. Ф., Федоренко Т. А. Участь громадськості у формуванні та реалізації державної антикорупційної політики в Україні. *Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування: монографія* / автор. кол.; В. В. Василевич, Т. Е. Василевська, В. Ф. Нестерович, Е. В. Расюк, А. В. Савченко, В. Л. Федоренко (кер.) та ін.; за ред. проф. Ю.В. Ковбасюка і проф. В. Л. Федоренка. Київ: Ліра-К, 2016. С.47-99.

97. Ніронка Ю. Огляд законопроектів «Про громадський контроль» *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. №3 (31). С. 63-68.

98. Новак А. Національна антикорупційна політика: особливості та основні чинники розвитку в умовах сучасного державотворення. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 3. С. 62–66.

99. Новіков О. В. Публічно-правове забезпечення протидії корупції в умовах регіонального розвитку : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. Наук : 12.00.07 -адміністративне право та процес; фінансове право; інформаційне право. Київ, 2020. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/dissertations/31/d4.pdf> (дата звернення: 05.11.2023).

100. Нонік В. В. Антикоруptionне виховання як інструмент антикорупційної стратегії держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 7. С. 91–95.

101. Овчарук Е. Особливості сучасних механізмів взаємодії публічної влади, бізнесу та громадянського суспільства. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2022. №3(63). С. 89-95. DOI: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-3\(63\)-12](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-3(63)-12)

102. Онищук О.О. Деякі питання компаративістики у сфері запобігання та протидії корупції. *Юридичний вісник Причорномор'я*. 2011. №2(2). С.174-184.

103. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (лютий–березень 2023р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-liutyi-berezen-2023r> (дата звернення: 05.11.2023).

104. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (січень 2024р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r> (дата звернення: 27.10.2023).

105. Оцінка громадянами ситуації в країні та діяльності влади, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-diiialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-instytutiv-ta-politykiv> (дата звернення: 05.11.2023).

106. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (липень 2023р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv>

posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-okremykh-initsiatyv-organiv-vlady-lypen-2023r (дата звернення: 05.11.2023).

107. Оцінка громадянами ситуації в країні, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (жовтень–листопад 2020р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-riven-doviry-do-sotsialnykh-institutiv-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-zhovten-lystopad-2020r> (дата звернення: 05.11.2023).

108. Оцінка ситуації в країні (19-22 жовтня 2019 року). URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/ocenka_situacii_v_strane_19-22_oktyabrya_2019_goda.html?fbclid=IwAR26cvVBviNqDHA1WkVpj_pSMWj4GTdEIGEdx_4OxUa0IwdrhRoT0sPuph4 (дата звернення: 05.11.2023).

109. Оцінка ситуації в країні, довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян (березень 2021р.). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3209417-ukrainci-najbilse-doviraut-armii-volonteram-i-cerkvi.html> (дата звернення: 05.11.2023).

110. Паламарчук Т. П., Пашкевич Л. А. Запобігання корупції в Україні: традиційно-репресивний шлях. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління.* 2021. Т. 32 (71). № 3. С. 26-30. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.3/05>

111. Пархоменко-Куцевіл О. І., Корчак Н. М. Механізми реінжинірингу в системі формування інноваційних антикорупційних органів державної влади: теоретичний аспект. *Наукові перспективи: журнал.* 2021. № 3(9) 2021. С. 180-192. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-3\(9\)-180-192](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-3(9)-180-192)

112. Пирожков С. І., Божок Є. В., Хамітов Н. В. Національна стійкість (резильєнтність) країни: стратегія і тактика випередження гібридних загроз. *Вісник Національної академії наук України.* 2021. № 8. С. 74-82.

113. Письменний І. В. Взаємодія управлінська. *Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М.*

Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. С. 82.

114. Питання Міністерства цифрової трансформації : Постанова Кабінету Міністрів від 18.09.2019 р. № 856-2019-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

115. Побутова корупція: огляд ключових досліджень. URL: <https://prosvita.nazk.gov.ua/blog/pobutova-koruptsiya-oglyad-klyuchovyh-doslidzhen> (дата звернення: 05.11.2023).

116. Положення про Міністерство цифрової трансформації України: Постанова Кабінету Міністрів від 18.09.2019 р. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

117. Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996-2010-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

118. Практики антикорупційної освіти в Європі. URL: <https://transparency.org.ru/projects/antikorrupsionnoeprosveshchenie/praktikiantikorrupsionnogo-obrazovaniya-v-evrope.html> (дата звернення: 11.07.2022).

119. Предко М. Є. Антикорупційна політика як складова національної безпеки України . *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2020. №2(16). С.93-94.

120. Предко М. Є. Антикорупційні стратегії як презентація механізмів запобігання та протидії корупції в Україні. *Вектори розвитку та результати досягнень науки в сучасному освітньому просторі*. Матеріали науково-практичної конференції (м. Одеса, 23-24 липня 2021 р.). Херсон: Молодий вчений, 2021. С.26-29.

121. Предко М. Є. Взаємодія інститутів громадянського суспільства з органами державного управління як складник антикорупційної політики в Україні. *Публічне управління та адміністрування в Україні. Науковий журнал*. 2021. Випуск 24. С.91-97.

122. Предко М. Є. Вплив корупції на систему публічного управління в Україні. *Всеукраїнський науковий часопис «Літопис Волині»*. 2022. №23. С.153-159.

123. Предко М. Є. Вплив політико-управлінських механізмів інститутів громадянського суспільства на корупційну діяльність – складник національної безпеки України. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2023. №1(21). С.93-94.

124. Предко М. Є. Корупція: внутрішні та зовнішні чинники впливу. *Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах*. Матеріали доповідей та виступів III всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Вінниця, 17 листопада 2022 року). Вінниця : Друк плюс, 2022. С.123-125.

125. Предко М. Є. Міжнародні інституції про соціальні чинники протидії корупції. *Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах*. Матеріали доповідей та виступів II всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. (м. Вінниця, 18 листопада 2021 року). Вінниця: ФОП Кушнір Ю.В., 2021. С.120-124.

126. Предко М. Є. Основні напрями протидії корупції в Україні. *Development of modern science in the conditions of the latest paradigm of functioning of society and the state. Collection of theses of scientific and methodical reports of international scientific-practical conference*. (December 6-7, 2021). [Б.м.]: [Б.в.], 2001. С.69-74.

127. Предко М. Є. Політико-управлінські чинники протидії корупції в Україні. *Всеукраїнський науковий часопис «Літопис Волині»*. 2023. № 29. С. 206-211.

128. Предко М. Є. Сміслові контексти феномена «корупція». *Всеукраїнський науковий часопис «Літопис Волині»*. 2020. №23. С.153-159.

129. Предко М. Є. Стратегічне мислення — складова антикорупційного виховання. Abstracts of scientific papers VIII International Scientific Conference: «*Scientific Research: the Paradigm of Innovative Development*» (Prague, Czech Republic, April 30, 2021). Prague: Internauka, 2021. P.13-16.

130. Предко М. Інститути громадянського суспільства як чинник протидії корупції в Україні. *Теорія та практика публічного управління та адміністрування у XXI сторіччі*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю здобувачів вищої освіти та молодих вчених в рамках заходу «Школа розвитку молоді» (м. Київ, 25 листопада 2020 р.) / за заг. ред. А. Савкова, М. Білинської, О. Петроє, І. Дегтярьової. Київ: НАДУ, 2020. С. 216-217.

131. Презентовано кращі спільні проекти організацій громадянського суспільства, бізнесу та органів державної влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/prezentovano-krashchi-spilni-proekty-orhanizatsii-hromadianskoho-suspilstva-biznesu-ta-orhaniv-derzhavnoi-vlady> (дата звернення: 05.11.2023).

132. Приходченко Л. Структура механізму державного управління: взаємозв'язок компонентів та фактори впливу на ефективність. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. № 2. С. 105-112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2009_2_14 (дата звернення: 27.10.2023).

133. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 07.06.2018. № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19/#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

134. Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану: Закон України від 20.09.2023. № 3384-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3384-20#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

135. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії корупції: Закон України від 08.10.2015. № 731-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-19#Text> (дата звернення: 27.10.2023).

136. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції: Закон України від 19.12.2019. № 410-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410-20#Text> (дата звернення: 27.10.2023).

137. Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності: Закон України від 15.08.2022. № 2519-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2519-20#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

138. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо упорядкування окремих питань захисту викривачів: Закон України від 01.06.2021. № 1502-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1502-20#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

139. Про громадський контроль: проект Закону України внесений народним депутатом України Тігіпком С. Л. (посвідчення № 3) від 14.04.2014. № 4697. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50646. (дата звернення: 05.11.2023).

140. Про громадський контроль: проект Закону України внесений народним депутатом України Кириченком С. О. (в/о № 183). URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=9659&pf35401=18804>. (дата звернення: 05.11.2023).

141. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.12. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 05.11.2023).

142. Про громадянський контроль за діяльністю органів влади, їх посадових і службових осіб: проект Закону України від 07.08.2018 р. № 9013. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6YD00A.html (дата звернення: 05.11.2023).

143. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

144. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text>, (дата звернення: 05.11.2023).

145. Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів): Закон України від 23.09.2021. № 1780-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1780-20#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

146. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

147. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки: Закон України від 14 жовтня 2014 року. № 1699-VII. Втрата чинності від 20.06.2022, підстава - 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

148. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 року. № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

149. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки : Постанова Кабінетів Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220-2023-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

150. Про затвердження методології проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції: Наказ Національного агенства з запобігання корупції від 18.05.2023. № 109/23. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/documents/nakaz-vid-18-05-2023-109-23-pro-zatverdzhennya-metodologiyi-provedennya-antukoruptsijnoyi-ekspertyzy->

natsionalnym-agentstvom-z-pytan-zapobigannya-koruptsiyi/ (дата звернення: 05.11.2023).

151. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976-2008-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

152. Про звернення громадян: Закон України від 02 жовт. 1996 р. № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 05.11.2023).

153. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21.05.1997. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

154. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року. № 1698-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>. (дата звернення: 05.11.2023).

155. Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 роки: Указ Президента України від 21.10.2011. № 1001/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001/2011#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

156. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки: Указ Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

157. Про органи самоорганізації населення. Закон України від 11.07.2001. № 2625-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>. (дата звернення: 05.11.2023).

158. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Закон України від 13.12.2022. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

159. Про політичні партії: Закон України від 05.04.2001. № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-19?find=1&text> (дата звернення: 27.10.2023).

160. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 26 лютого 2016 року. № 68/2016. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682016-19805> (дата звернення: 05.11.2023).

161. Публічна політика та суспільні зміни в Україні в контексті євроінтеграції: монографія / авт. кол. : С. О. Телешун, С. В. Ситник, І. В. Рейтерович, О. Г. Пухкал та ін. ; за заг. ред. С. О. Телешуна, д-ра політ. наук, проф. Київ : НАДУ, 2017. 248 с.

162. Пухкал О., Тіньков А. Роль громадянського суспільства у протидії політичній корупції в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 2. С. 80-86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2013_2_13133. (дата звернення: 05.11.2023).

163. Рибак А. І. Державна політика боротьби з корупцією у Польщі: нормативно-інституційний аспект. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2011. Випуск 50. С. 717-725. URL: https://eprints.oa.edu.ua/1106/1/rybak_141111.pdf (дата звернення: 05.11.2023).

164. Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-instytutiv-ta-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy> (дата звернення: 05.11.2023).

165. Роль лідера у протидії корупції: Аналітичний огляд впровадження концепції «Tone at the Top». Національне агенство з питань запобігання корупції. 2022. 54 с. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/Rol_lidera_u_protydii-_koruptsii-_Analitychnyy-_oglyad_vprovadzhennya.pdf (дата звернення: 05.11.2023).

166. Самаєва Ю. Головні внутрішні вороги українців — корупціонери у владі. Банкова, спиш? URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/holovni-vnutrishni->

vorohi-ukrajintsiv-koruptsioneri-u-vladi-bankova-spish.html (дата звернення: 05.11.2023).

167. Свириденко В. Взаємодія. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ, Абрис, 2002. С. 108.

168. Семигіна Т. Громадський контроль як механізм попередження порушень у сфері охорони здоров'я. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4132/Semyhina_hromadskyi_kontrol%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y. (дата звернення: 05.11.2023).

169. Сизоненко О. В. Теоретичні підходи до формування механізмів державного управління сталим розвитком територій. *Молодий вчений*. 2018. №11 (2). С. 987-992. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_11\(2\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_11(2)) (дата звернення: 05.11.2023).

170. Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ: Наук. думка, 2000. 680 с.

171. Словник української мови. URL: <https://sum.in.ua/> (дата звернення: 05.11.2023).

172. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Т. 4 : І-М / ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. Київ: Наукова думка, 1973. 840 с.

173. Сопілко І. М., Армаш Н. О. Корупція в Україні як спадщина радянського державного управління. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2018. № 2. С. 89-94.

174. Стан корупції в Україні 2023: сприйняття, досвід, ставлення. URL: <https://engage.org.ua/stan-koruptsii-v-ukraini-2023-spryjniattia-dosvid-stavlennia/> (дата звернення: 05.11.2023).

175. Статут Групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_144#Text (дата звернення: 05.11.2023).

176. Степаненко В. П. Громадянське суспільство: дискурси і практики. Київ: [б.в.], 2015. 420 с.

177. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини - безпека країни» затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 04.08.2022 р.).

178. Судакова Н. Ірина Бекешкіна: Порошенку складніше увійти у другий тур, ніж перемогти в ньому. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/12/4/7200116/>

179. Телешун С. Нові українські політичні реалії і процес формування засад громадянського суспільства. *Політичний менеджмент*: наук. журнал. 2008. № 1. С. 3-8

180. Телешун С. О. Корупція. *Енциклопедичний словник з державного управління* / уклад. Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. С. 349-350.

181. Тимошенко В. І. Сінгапурський досвід боротьби з корупцією як орієнтир для України. *Теоретичні проблеми кримінології*. Київ: Маслаков, 2021. С. 200-205.

182. Тіньков А. Л. Особливості протидії політичній корупції в країнах ЄС. *Державне управління: теорія та практика*. 2011. № 2. URL: http://www.nbu.gov.ua/ejournals/Dutp/2011_2/txts/Tinkov.pdf. (дата звернення: 05.11.2023).

183. Топчій В. В. Громадські стратегії протидії корупції. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали IV Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Київ, 12 груд. 2019 р.) : у 2 ч. Ч. 1. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 212 -213.

184. Трепак В. М. Інститути громадянського суспільства як суб'єкти протидії корупції в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Том 31 (70). № 4. С.204 -211.

185. У Києві оголосили вирок у справі про вбивство Катерини Гандзюк. URL: <https://suspihne.media/515503-u-kievi-ogolosuut-virok-u-spravi-pro-vbivstvo-katerini-gandzuk-nazivo/> (дата звернення: 05.11.2023).

186. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21.03.2014. № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page#Text (дата звернення: 05.11.2023)

187. Українські університети запроваджують новий предмет – боротьба з корупцією. URL: https://myc.news/ua/obshestvo/ukrainskie_universitety_vvodyat_novuj_predmet_borba_s_korruptiej?fbclid=IwAR2Jypk4HOr6BCoe5ADRVunq0ygyMQaN1a6AuoggEmApjqICKegi_CKssNo (дата звернення: 05.11.2023)

188. Українці визначилися, кому найбільше довіряють. URL: <https://donpatriot.news/article/ukrayinci-viznachilisya-komu-naybilshe-doviryayut> (дата звернення: 05.11.2023)

189. Українці мають найнижчий у світі рівень довіри до влади (світова преса). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/press-review/29834173.html> (дата звернення: 05.11.2023).

190. Українці найбільше довіряють програмі «Держава у смартфоні» та цифровізації — опитування «Рейтинг». URL: <https://thedigital.gov.ua/news/ukrainsi-naybilshe-doviryayut-programi-derzhava-u-smartfoni-ta-tsifrovizatsii-opituvannya-reyting> (дата звернення: 05.11.2023).

191. Уряд схвалив проєкт Закону України «Про Антикорупційну стратегію на 2018-2020 роки». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-proekt-zakonu-ukrayini-pro-antikorupcijnu-strategiyu-na-2018-2020-roki> (дата звернення: 19.07.2021).

192. Цимбаленко Я. Ю., Карпенко О. В. Роль керівника в антикорупційній політиці закладів вищої освіти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 24. С. 72–78. DOI: 10.32702/2306-6814.2022.24.72.

193. Цимбаленко Я. Ю., Карпенко О. В. Цифрові інструменти запобігання корупції. *Інвестиції: практика та досвід*. № 2. С. 72–78. DOI: 10.32702/2306-6814.2023.2.68.

194. Цимбаленко Я. Ю., Ніколенко Д. М. Інституціональна корупція в органах публічної влади: філософсько-управлінський підхід. *Публічне управління та митне адміністрування*. № 1 (28). С. 113–118. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2021/1/20.pdf> (дата звернення: 05.11.2023).

195. Цимбалюк В. І. Взаємодія органів влади з інститутами громадянського суспільства: специфіка в умовах воєнного стану. *Юридичний вісник*. 2023. № 1 (66). С. 46-53. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/17416/24720> (дата звернення: 05.11.2023).

196. Чепелюк В. Досвід зарубіжних країн у боротьбі з корупцією. URL: <http://pishnaukraina.com.ua/strategy/69/244.html>. (дата звернення: 05.11.2023)

197. Чумаченко Д. С. Корупція як соціальне явище у вимірі соціологічного аналізу. *Грані*. 2018. Том 21. №2. С.37-43.

198. Швець Д. В., Кісіль З. Р. Ключові аспекти транснаціональної практики превенції корупції та перспектива їх імплементації у вітчизняний політико-правовий простір. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. №1-2. С.187-193.

199. Школа громадських префектів: шлях до ефективного місцевого самоврядування. URL: <https://www.prostir.ua/?news=shkola-hromadskyh-prefektiv-shlyah-do-efektyvnoho-mistsevoho-samovryaduvannya> (дата звернення: 05.11.2023).

200. Як провести громадську антикорупційну експертизу? Методичні рекомендації. / За заг. ред. О.С. Хмари. 2013. 40 с. URL: <https://ti-ukraine.org/wp-content/uploads/2016/11/guidelines.pdf> (дата звернення: 05.11.2023).

201. Якимюк Б. М. Вплив громадських організацій на протидію корупції в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 18. С. 161-164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_18_35 (дата звернення: 05.11.2023).

202. Яковець І. С. Закони у сфері запобігання корупції. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 2 груд. 2019 р.)* : у 2 ч. Ч. 1. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С.263-264.

203. Ярмиш О., Мельник Р. Спеціалізовані антикорупційні інституції: світовий досвід та національна модель. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С. 144–155.

204. Яценюк: Корупція під час війни має прирівнюватися до держзради. URL: <https://m.gordonua.com/ukr/news/politics/jatsenjuk-koruptsija-pid-chas-vijni-maje-pririvnjuvatis-do-derzhzradi-1649266.html> (дата звернення: 05.11.2023).

205. Яценко Т. М. Співвідношення понять «взаємодія» та «взаємовідносини» в системі державного управління. *Вісник НАДУ*. 2017. №2. С. 19-25.

206. About GRECO. URL: <https://www.coe.int/en/web/greco/about-greco> (дата звернення: 05.11.2023).

207. Ali M. Eradicating corruption - The Singapore experience. URL: <https://tdri.or.th/wp-content/uploads/2013/04/ali.pdf> (дата звернення: 27.03.2023).

208. An Investigation of the Influence of the Worldwide Governance and Competitiveness on Accounting Fraud Cases: A Cross-Country Perspective / Rabeea S., Judit O., Jozsef P., Domician M. // *Sustainability*. 2018. Vol. 10. № 3. P.1-11. URL: <https://ideas.repec.org/a/gam/jsusta/v10y2018i3p588-d133391.html> (дата звернення: 05.11.2023).

209. Anti-Corruption Bodies in Ukraine, Denmark, Sweden, Norway and Finland: Comparative Analysis/ Petrenko P. D. et al. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2019. Vol. 22. № 4. URL: <https://www.abacademies.org/articles/anticorruption-bodies-in-ukraine-denmark-sweden-norway-and-finland-comparative-analysis-8575.html> (дата звернення: 05.11.2023)

210. Anticorruption Regulation Sweden. URL: <https://nordialaw.com/wp-content/uploads/2022/02/2022-Anti-Corruption-Regulation-Sweden.pdf>. (дата звернення: 05.11.2023)

211. Avinash K. D. How Business Community Institutions Can Help Fight Corruption. *The World Bank Economic Review*. 2015. №29. P.25–47. URL: https://academic.oup.com/wber/article/29/suppl_1/S25/1687911 (дата звернення: 05.11.2023)

212. Berger P. L., Luckmann T. *The Social Construction of Reality. A Treatise on sociology of Knowledge*. London: Penguin Books, 1967. 249 p.

213. Business Integrity Forum. URL: <https://www.transparency.se/business-integrity-forum> (дата звернення: 27.03.2023).

214. Can salaries and re-election prevent political corruption? An empirical evidence / B. Benito, M.-D. Guillamon, A.-M. Rios, F. Bastida. *Revista de Contabilidad*. 2018. №21(1). P.19-27. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.rcsar.2017.04.003>

215. Chumachenko D., Yemelyanov V., Zhovnirchuk Y., Bandura I. Universidad Peruana Unión Social models of anti-corruption and corrupt practices in the global and European dimension. *Apuntes Universitarios*, 2021: 11(3). P.183-196. DOI: <https://doi.org/10.17162/au.v11i3.700>

216. Civil Society in Comparative Perspective / L. M. Salamon, H. K. Anheier and Associates. *Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector* / Lester M. Salamon, Helmut K. Anheier, Regina List, Stefan Toepler, S. Wojciech Sokolowski and Associates. Baltimore, MD: Johns Hopkins Center for Civil Society Studies, 1999. P.1-40.

217. Corruption and Strengthening anti-corruption efforts in healthcare during the pandemic of Covid19. / V. Teremetskyi, Ye. Duliba, V. Kroitor, N. Korchak, O. Makarenko. *Medico-legal journal*. 2021. № 89(1). P. 25-28. DOI: <https://doi.org/10.1177/0025817220971925>;

218. Corruption in public projects and megaprojects: There is an elephant in the room! / G. Locatelli, G. Mariani, T. Sainati, M. Greco. *International Journal of*

Project Management. 2017. №35. P.252 - 268. DOI:
<https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2016.09.010>

219. Corruption Perceptions Index. URL:
<https://www.transparency.org/en/cpi/2022> (дата звернення: 05.11.2023).

220. Denmark Anti-corruption Guide 2022. URL:
<https://www.theworldlawgroup.com/news/denmark-anti-corruption-guide-2022> (дата звернення: 05.11.2023).

221. Drucker P. F. Big Business and the National Purpose. URL:
<https://bg.hbr.org/1962/03/big-business-and-the-national-purpose> (дата звернення: 15.07.2021).

222. Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, August 27-September 7, 1990. URL:
<https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/eighth-united-nations-congress-prevention-crime-and-treatment> (дата звернення: 05.11.2023).

223. Eurobarometer. Corruption. URL:
<https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2658>. (дата звернення: 05.11.2023).

224. Fukuyama F. State-building: governance and world order in the 21st century. Cornell University Press, 2004. 158p.

225. Fukuyama F. Trust: The social virtues and the creation of prosperity. Free Press, 1996. 476 p.

226. Garfinkel H. Studies in Ethnomethodology. New Jersey: Los Angeles Prentice-Hall Inc., 1967. 288 p.

227. Global Cost of Corruption at Least 5 Per Cent of World Gross Domestic Product, Secretary-General Tells Security Council, Citing World Economic Forum Data. URL: <https://press.un.org/en/2018/sc13493.doc.html> (дата звернення: 05.11.2023).

228. Gorsira M., Denkers A., Huisman W. Both Sides of the Coin: Motives for Corruption Among Public Officials and Business Employees. *The Journal of Business Ethics*. 2018. №151. P.179-194. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3219-2>

229. Goshovska V., Danylenko L., Dudko I., Makarenko L., Maksimentseva N. Formation of political leaders in countries of democratic transition: experience for Ukraine. *Laplage em Revista (International)*. 2021. Vol.7. №.2.May-Aug. P.385-398. URL: <https://laplageemrevista.editorialaar.com/index.php/lpg1/article/view/754/695> (дата звернення: 05.11.2023).

230. Goshovska V., Goshovskyi V., Dubchak L. The Implementation of State Policy of Power Cleaning in the Conditions of Political Transformation: Experience of Ukraine and Countries of Central and Eastern Europe. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. № 9(2). P. 405-421. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n2p405>

231. Government offices of Sweden. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Business/2020Survey/States/Sweden.docx> (дата звернення: 27.03.2023).

232. Graycar A. Corruption: Classification and analysis. *Policy and Society*. 2015. Vol. 34. № 2. P.87-96.

233. Grossman M. Political Corruption in America: An Encyclopedia of Scandals, Power, and Greed. Grey House Publishing; 2nd Edition. 2008. 738 p.

234. Habermas J. Inclusion of the Other: Studies in Political Theory / edited by C. Cronin, P. De Greiff. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1998. 300 p.

235. Habermas J. Moral consciousness and communicative action. MIT press, 1990. 228 p.

236. Hassan A. M. The impact of corruption on the human security of societies in transition (Iraq case study since 2003). *Review of Economics and Political Science*. 2020. DOI: <https://doi.org/10.1108/REPS-06-2019-0092>

237. Here are 10 takes on religion in Sweden – a mostly secular country where religion still has a role to play. URL: <https://sweden.se/life/society/religion-in-sweden> (дата звернення: 27.03.2023).

238. High level political Conference for the purpose of signing the United Nations convention against corruption statement by the New Zealand representative.

URL: <https://www.un.org/webcast/merida/statements2/newz031210en.htm> (дата звернення: 05.11.2023).

239. Impact Mechanisms of Civil Society on European Integration of Ukraine / A. Kostenko, V. Zavorodnia (Eds.). LAMBERT Academic Publishing, 2018. 170 p.

URL:

https://www.academia.edu/37093369/Impact_Mechanisms_of_Civil_Society_on_European_Integration_of_Ukraine (дата звернення: 05.11.2023).

240. Implementing the OECD Anti-Bribery Convention Phase 4 Report: Denmark. URL: <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/denmark-phase-4-report.pdf> (дата звернення: 05.11.2023).

241. Johnston M. Syndromes of Corruption : Wealth, Power, and Democracy. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. 267 p.

242. Joint communication to the European parliament, the Council and the European economic and social committee on the fight against corruption. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2023-05/JOIN_2023_12_1_EN.pdf (дата звернення: 15.07.2023).

243. Kaufmann D, Gray C.W. Corruption and development. *Finance & Development*. 1998. № 35(1). P.7-10.

244. Klitgaard R. A Holistic Approach to the Fight against Corruption. URL: https://scholar.cgu.edu/robert-klitgaard/wp-content/uploads/sites/22/2017/02/Holistic_Approach_1-08.pdf (дата звернення: 05.11.2023).

245. Kos D. Post-socialist countries preventing and fighting corruption, Astana Civil Service Hub Publication. 2022. 88 p. URL: https://www.astanacivilservicehub.org/uploads/20220208_Drago_Kos_paper_FINAL%5b95%5d.pdf (дата звернення: 05.11.2023).

246. Kos D. War and Corruption in Ukraine. *Eucrim THE European criminal law associations*. Forum. Issue 2/2022. P. 152-157. DOI: <https://doi.org/10.30709/eucrim-2022-007>

247. Kozakov, V., Golub V., Kovalenko, N., Kozyrieva, N., Shchur, N., Shoiko. Adoption of the Public Administration to Global Risks. *Journal of management Information and Decision Sciences*. 2021. №24(2). P. 1-8. <https://www.abacademies.org/articles/Adaptation-of-the-public-administration-system-to-global-risks-1532-5806-24-2-243.pdf> (дата звернення: 05.11.2023).

248. Legal Bases of Public Administration In The Context of European Integration of Ukraine: Questions of Formation of A Personnel Reserve. / I. Shpektorenko, T. Vasylevska, A. Bashtannyk, R. Piatkivskyi, T. Palamarchuk, O. Akimov. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2021. № 11/01-XVIII. P. 76-81. URL: <https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/163131/P.%2076-81.pdf?sequence=1> (дата звернення: 27.03.2023).

249. Lundberg E. Toward a New Social Contract? The Participation of Civil Society in Swedish Welfare Policymaking, 1958–2012. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*. 2017. №31. P. 1371–1384. <https://doi.org/10.1007/s11266-017-9919-0>

250. Lupu D., Lazar C. G. Influence of e-government on the level of corruption in some EU and non-EU states. *Procedia Economics and Finance*. 2015. №20. P.365-371. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567115000854> (дата звернення: 05.11.2023).

251. MacMullen R. *Corruption and the Decline of Rome*. New Haven and London: Yale University Press, 1988. 319 p.

252. Melezini M., Sakowicz A. Opinia o zgodności polskiego prawa karnego z postanowieniami Konwencji ONZ przeciwko korupcji. URL: <https://www.antykorupcja.gov.pl/download.php?s=4&id=16> (дата звернення: 24.05.2022).

253. Micheletti M., Petersson O. The Democratic Audit of Local Government: The Swedish Case. *The Journal of Behavioral and Social Sciences*. 1997 №2. P. 89-107. URL: https://olofpetersson.se/_arkiv/skrifter/localaudit97.htm (дата звернення: 05.11.2023).

254. Miller S., Roberts P., Spence E. Corruption and anti-corruption: An applied philosophical approach. Pearson Prentice Hall, 2005. 232 p.

255. Mission, Vision, Core Values. URL: <https://www.cpib.gov.sg/who-we-are/our-corporate-philosophy/mission-vision-core-values/> (дата звернення: 27.03.2023).

256. Nalyvaiko I. The role of civil society Institutions in preventing and combating corruption in public authorities. *Електронне наукове видання. Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. P.27-30.

257. Open Budget Survey 2021: Ukraine // International Budget Partnership. 2021. URL: <https://www.internationalbudget.org/open-budget-survey/country-results/2021/ukraine> (дата звернення: 15.07.2021).

258. Personal Ombud Programme – Sweden. URL: <https://www.coe.int/en/web/bioethics/-/personal-ombud-programme-sweden> (дата звернення: 27.03.2023).

259. Popper K. The Open Society and Its Enemies. New One-Volume Edition With a new introduction by Alan Ryan and an essay by E. H. Gombrich. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 1994. 755 p.

260. Predko M. Anti-corruption policy of Ukraine: directions of activities // *The Days of Science of The Faculty Of Philosophy – 2019: Abstracts* (Kyiv, April 23-24, 2019)/ Ed.board: A.Konverskyi [and other]. Kyiv, 2019. P.209-210.

261. Predko M. Francis Fukuyama on corruption in public administration. *International Scientific Conference «The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2021»*, the first session, April 21- 22, 2021: [Abstracts] / Ed.board: A.Konverskyi [and other]. Kyiv: Kyiv University, 2021. P.381-383.

262. Predko M. Myths and Stereotypes as Components of Political Technologies. *International Scientific Conference «The Days of Science of the Faculty of Philosophy - 2022»*, May 11-12, 2022. [Abstracts] / Ed.board: A.Konverskyi [and other]. Kyiv: Kyiv University, 2022. P. 333-337. URL: <https://daysofscience-knu.net.ua/index.php/conference/issue/view/11/78> (дата звернення: 15.07.2021).

263. Predko M. Political elite in Ukraine: modern aspects of identification. *The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2023: Abstracts of International Scientific Conference* (May 11-12, 2023). Kyiv: Kyiv University, 2023. P. 481-485.

264. Predko M. The concept of «anti-corruption policy»: the essence and features. *The Days of Science of The Faculty of Philosophy – 2020: Abstracts* (Kyiv, April 22-23, 2020) / Ed.board: A.Konverskyi [and other]. Kyiv, 2020. P.255-256.

265. Preventing Corruption in Public Administration: Citizen Engagement for Improved Transparency and Accountability: Report of the expert group meeting 25-28 June 2012. United Nations, New York, 2012. 91 p.

266. Program Zwalczenia korupcji strategia antykorupcyjna II etap wdrażania 2005-2009. Warszawa, 2005. 57s.
<https://antykorupcja.gov.pl/download/4/4158/StrategiaAntykorupcyjnaIIetapwdrazania.pdf> (дата звернення: 15.07.2023).

267. Quah J. S. T. Corruption in Asian countries: Can it be minimized? *Public Administration Review*. 1999. №59(6). pp. 483-494.

268. Questions and Answers: Stronger rules to fight corruption in the EU and worldwide. URL:
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/%20en/qanda_23_2517 (дата звернення: 5.11.2023).

269. Report from the Democratic Audit of Sweden 2004. URL:
<https://snsse.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2023/03/report-from-the-democratic-audit-of-sweden-2004.pdf> (дата звернення: 27.03.2023).

270. Rose-Ackerman S. Corruption and government: Causes, consequences, and reform. Edinburgh: Cambridge university press, 2016. 266 p.

271. Security and efficiency of public administration of the socio-humanitarian sector of Ukraine. / V. V. Golub, A. S. Sitsinskiy, I. L. Hasiuk, A. I. Semenchenko, D. V. Dubov. *Rivista di studi sulla sostenebilita*. 2021. №2 suppl./2020. P. 205-219. DOI:
<https://doi.org/10.3280/RISS2020-002-S1015>

272. Singapore Continues to Lead Asia in Fighting Corruption Cases. URL: <https://maritimefairtrade.org/singapore-still-top-in-fighting-corruption-in-asia/> (дата звернення: 27.03.2023).

273. Social capital predicts corruption risk in towns. / J. Wachs, T. Yasseri, B. Lengyel, J. Kertész. *Royal Society open science*. 2019. Vol. 6. №. 4. P. 182103. DOI: <http://doi.org/10.1098/rsos.182103>

274. Šumah Š. Corruption, causes and consequences. Trade and global market. DOI: <https://doi.org/10.5772/intechopen.72953>

275. Sweden Corruption Index URL: <https://tradingeconomics.com/sweden/corruption-index> (дата звернення: 27.03.2023).

276. The National Anti-Corruption Police Unit (NACPU). URL: <https://polisen.se/contentassets/98fb555d231749c8a4cfe0d7a8903470/information-about-the-national-anti-corruption-police-unit-nacpu-in-english.pdf> (дата звернення: 27.03.2023).

277. The Swedish Anti-Corruption Institute. URL: <https://www.institutetmotmutor.se/english/> (дата звернення: 5.11.2023).

278. United Nations Convention against Corruption. UNITED NATIONS. New York, 2004. 56 p.

279. United Nations General Assembly (UNGA). Recommendations on support for volunteering (A/RES/56/38). Resolution adopted by the General Assembly at the fifty-sixth session. Agenda item 108. 2002. 7p. URL: <https://www.unv.org/sites/default/files/A%20RES%2056%2038.pdf> (дата звернення: 5.11.2023).

280. United States strategy on countering corruption pursuant to the national security study memorandum on establishing the fight against corruption as a core United States national security interest. 38 p. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/12/United-States-Strategy-on-Countering-Corruption.pdf> (дата звернення: 5.11.2023).

281. van der Meer Ch. Anti-Corruption in the Netherlands. URL: <https://www.globalcompliancenews.com/anti-corruption/anti-corruption-in-the-netherlands/> (дата звернення: 5.11.2023).

282. We have one Vision, a World free of Corruption. URL: <https://www.transparency.org/en/> (дата звернення: 5.11.2023).

283. Yemelyanov V., Plekhanov D. Ways of confronting corruption and bribery in the bodies of the state authority. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. № 5(1). P. 59-67. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-1-59-67>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації:

1. Предко М. Є. Сміслові контексти феномена «корупція». *Всеукраїнський науковий часопис «Літопис Волині»*. 2020. № 23. С.153-159. URL: <http://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/211>

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.23.27>

2. Предко М. Є. Взаємодія інститутів громадянського суспільства з органами державного управління як складник антикорупційної політики в Україні. *Публічне управління та адміністрування в Україні. Науковий журнал*. Видавничий дім «Гельветика». Вип. 24. 2021. С. 91-97. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/24-2021>

DOI: <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2021.24.16>

3. Предко М. Є. Вплив корупції на систему публічного управління в Україні. *Всеукраїнський науковий часопис «Літопис Волині»*. Видавничий дім «Гельветика». 2022. №23. С.153-159. URL:

<http://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/397>

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.43>

4. Предко М. Є. Політико-управлінські чинники протидії корупції в Україні. *Всеукраїнський науковий часопис «Літопис Волині»*. Видавничий дім «Гельветика». 2023. № 25. С. 206-211.

<http://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/495/429>

DOI

<https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.29.33>

Праці, які додатково відображають наукові результати дослідження та засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Predko M. Anti-corruption policy of Ukraine: directions of activities. *The Days of Science of The Faculty Of Philosophy – 2019 : Abstracts* (Kyiv, April 23-24,

2019)/ Ed.board: A.Konverskyi [and other]. Kyiv, 2019. P.209-210. URL: http://dsphd2019.knu.ua/TDOS_05.04.19.pdf

6. Predko M. The concept of “anti-corruption policy”: the essence and features. *The Days of Science of The Faculty of Philosophy – 2020 : Abstracts* (Kyiv, April 22-23, 2020)/ Ed.board: A.Konverskyi [and other]. Kyiv, 2020. P.255-256. URL: <http://dsphd2020.knu.ua/DSPHD2020.pdf>

7. Предко М. Інститути громадянського суспільства як чинник протидії корупції в Україні. *Теорія та практика публічного управління та адміністрування у XXI сторіччі: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю здобувачів вищої освіти та молодих вчених в рамках заходу «Школа розвитку молоді»* (м. Київ, 25 листоп. 2020 р.) /за заг. ред. А. Савкова, М. Білинської, О. Петроє, І. Дегтярьової. Київ:НАДУ, 2020.С.216-217. URL: https://www.researchgate.net/profile/Enes-Gider-4/publication/347490870_Outlook_of_Agenda_2030_in_Turkey_on_SDG_11/links/5fde06d392851c13fe9e6772/Outlook-of-Agenda-2030-in-Turkey-on-SDG-11.pdf

8. Предко М. Є. Антикоруційна політика як складова національної безпеки України. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2020. №2(16). С.93-94. URL: <http://religdep.univ.kiev.ua/documents/sofia/Sofia.Volume16.pdf>

9. Predko M. Francis Fukuyama on corruption in public administration. *The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2021: International Scientific Conference, the first session.*(Kyiv, April 21- 22, 2021) [Abstracts] / Ed.board: A. Konverskyi [and other]. Kyiv: Kyiv University, 2021. P. 381-383. URL: https://dsphd2021.knu.ua/DN_2021.pdf

10. Предко М. Є. Стратегічне мислення — складова антикорупційного виховання. Abstracts of scientific papers VIII International Scientific Conference: «*Scientific Research: the Paradigm of Innovative Development*» (Prague, Czech Republic, April 30, 2021). Prague: Internauka, 2021. P.13-16. URL: <https://www.internauka.com/uploads/public/16208072677247.pdf>

11. Предко М. Є. Антикоруційні стратегії як презентація механізмів запобігання та протидії корупції в Україні. *Вектори розвитку та результати*

досягнень науки в сучасному освітньому просторі: матеріали науково-практичної конференції (м. Одеса, 23-24 липня 2021 р.). Херсон: Видавництво «Молодий вчений». 2021. С. 26-29. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/other/60july2021/60july2021.pdf>

12. Предко М. Є. Міжнародні інституції про соціальні чинники протидії корупції. *Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах: матеріали доповідей та виступів II всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю.* (м. Вінниця, 18 листопада 2021 року). Вінниця: Видавець ФОП Кушнір Ю. В., 2021. С. 120-124. URL: https://www.vnmu.edu.ua/downloads/pdf/zbirn_mater_2-vseukr_konf-2022.pdf

13. Предко М. Є. Основні напрями протидії корупції в Україні. *Development of modern science in the conditions of the latest paradigm of functioning of society and the state.* Collection of theses of scientific and methodical reports of international scientific-practical conference. December 6-7, 2021. С. 69-74. URL: <http://eprints.library.odeku.edu.ua/id/eprint/10355/1/Development%20of%20modern%20science%20in%20the%20conditions.pdf>

14. Predko M. Myths and Stereotypes as Components of Political Technologies. *The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2022: International Scientific Conference* (Kyiv, 11-12 May 2022). [Abstracts] / Ed.board: A.Konverskyi [and other]. Kyiv: Kyiv University, 2022. P.333-337. URL: <https://daysofscience-knu.net.ua/index.php/conference/issue/view/11/78>

15. Предко М. Є. Корупція: внутрішні та зовнішні чинники впливу. *Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах: матеріали доповідей та виступів III всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю.*(м. Вінниця, 17 листопада 2022 року). Вінниця: Друк плюс, 2022. С. 123-125. URL: https://www.vnmu.edu.ua/downloads/pdf/zbirn_mater_2-vseukr_konf-2022.pdf

16. Предко М. Роль політико-управлінської еліти у виробленні національної антикорупційної стратегії. *Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри Гідності та Свободи українського народу: матеріали щоріч. Всеукр.*

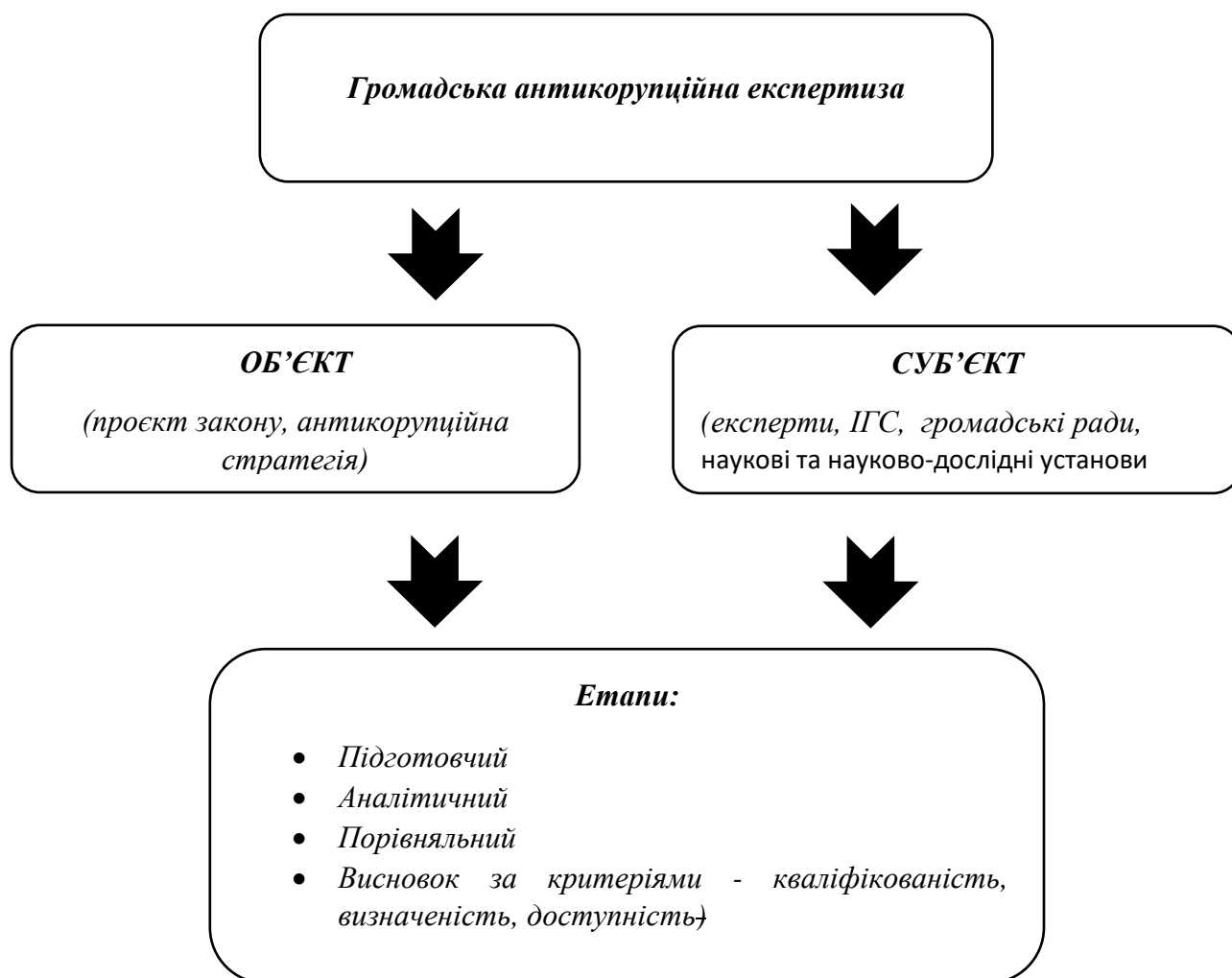
круглого столу (Київ, 23 листоп. 2022 р.): / за ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ: Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2022. С.99-100.

17. Предко М. Є. Вплив політико-управлінських механізмів інститутів громадянського суспільства на корупційну діяльність – складник національної безпеки України. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2023. №1(21). С. 93-94. URL: <https://sophia.knu.ua/index.php/sophia/issue/view/12/13U>

18. Predko M. Political elite in Ukraine: modern aspects of identification. *The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2023: Abstracts of International Scientific Conference* (Kyiv, 11-12 May 2023). Kyiv: Publishing center «Kyiv University». 2023. P. 481- 485. URL: <https://daysofscience-knu.net.ua/index.php/conference/issue/view/12/79>

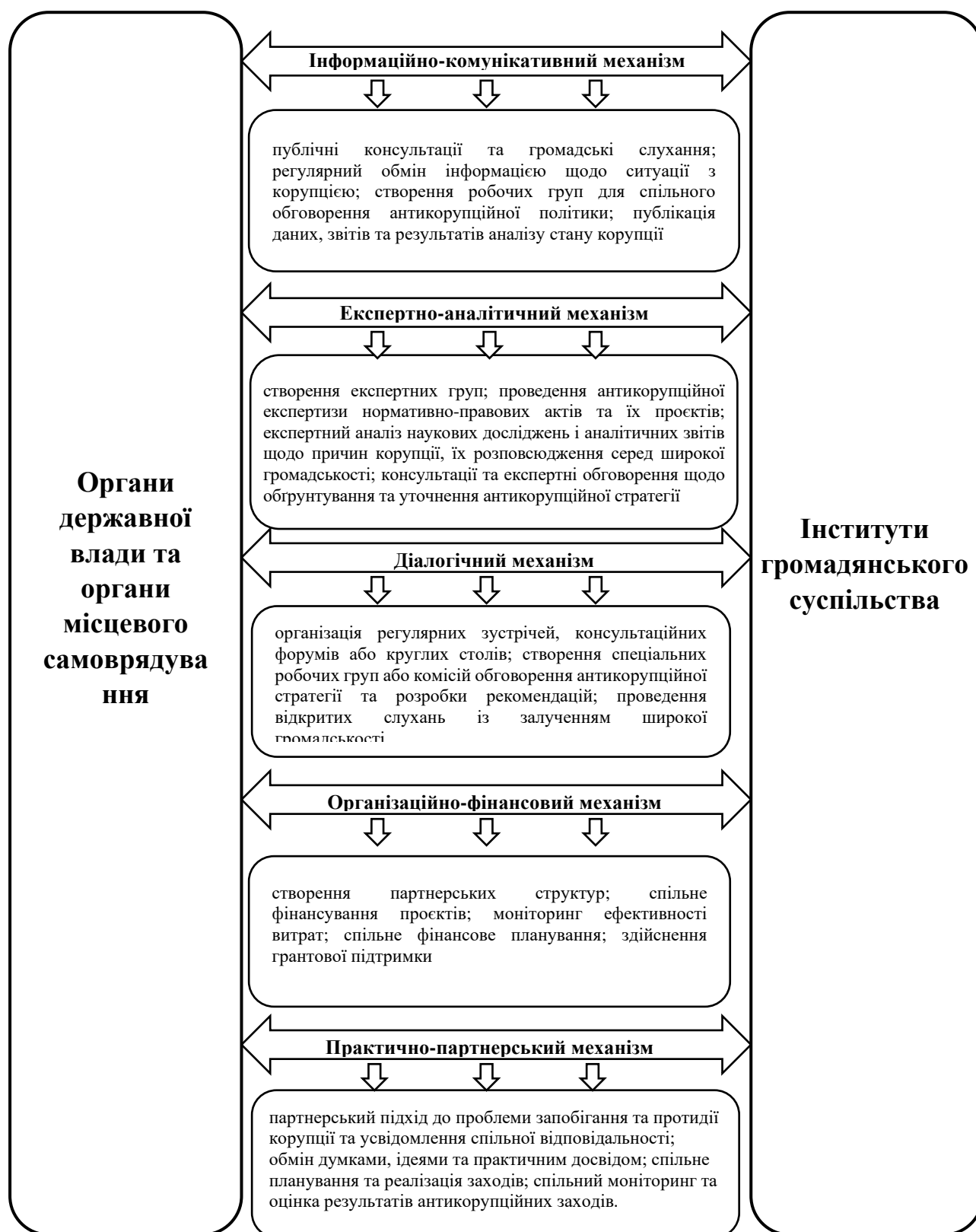
19. Предко М. Політико-управлінська еліта як чинник протидії корупції *Вітчизняний парламентаризм: виклики в сучасному геополітичному вимірі: матеріали щорічного Всеукраїнського круглого столу* (Київ, 21 лист. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ : Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2023. С.97-98.

Методичні етапи проведення громадської антикорупційної експертизи

Розроблено автором на основі джерел: [151; 152].

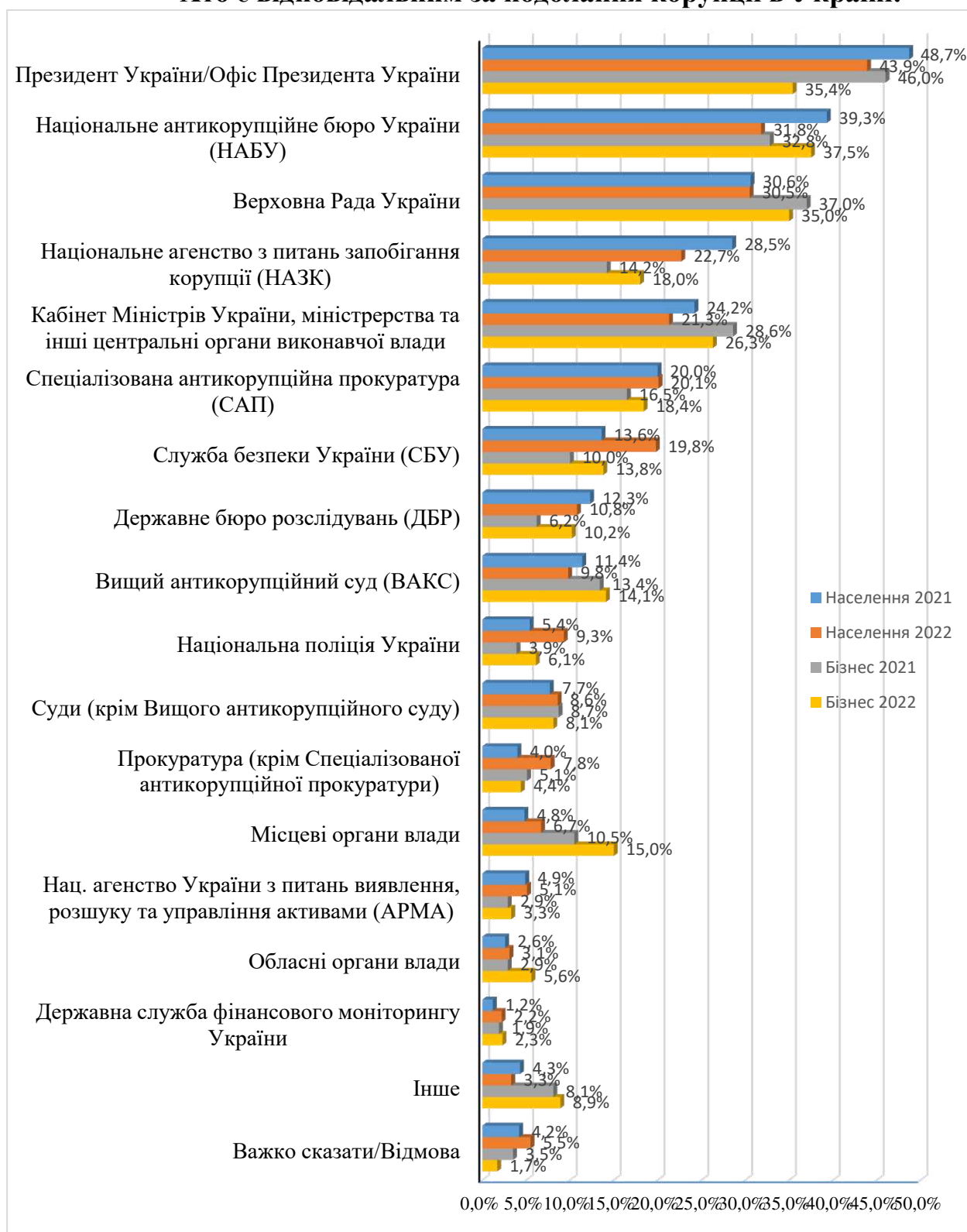
Механізми взаємодії між ОДВ і ОМС та ІГС щодо формування антикорупційної політики

Розроблено автором на основі джерела: [17].

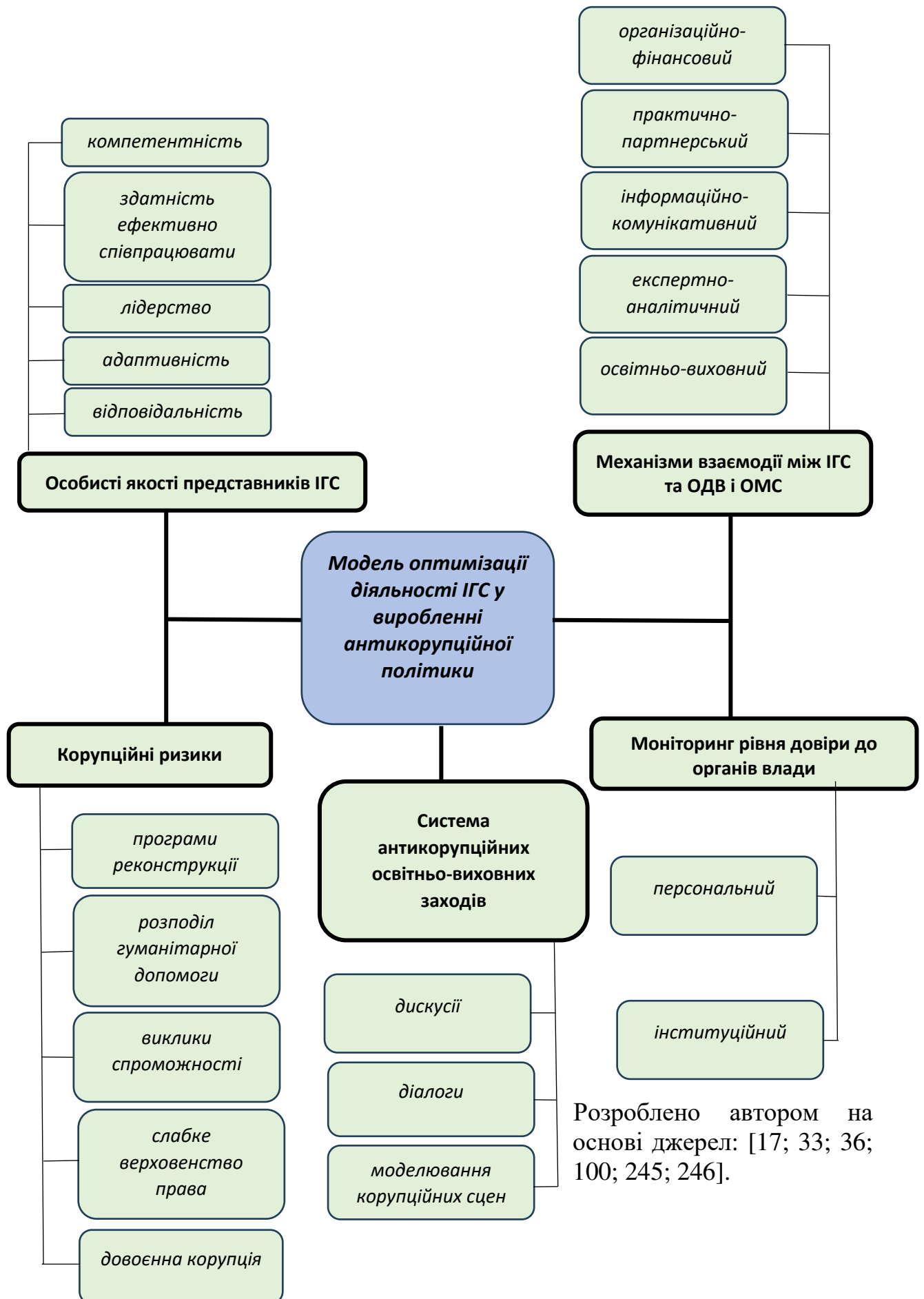
Додаток Г

Хто є відповідальним за подолання корупції в Україні:

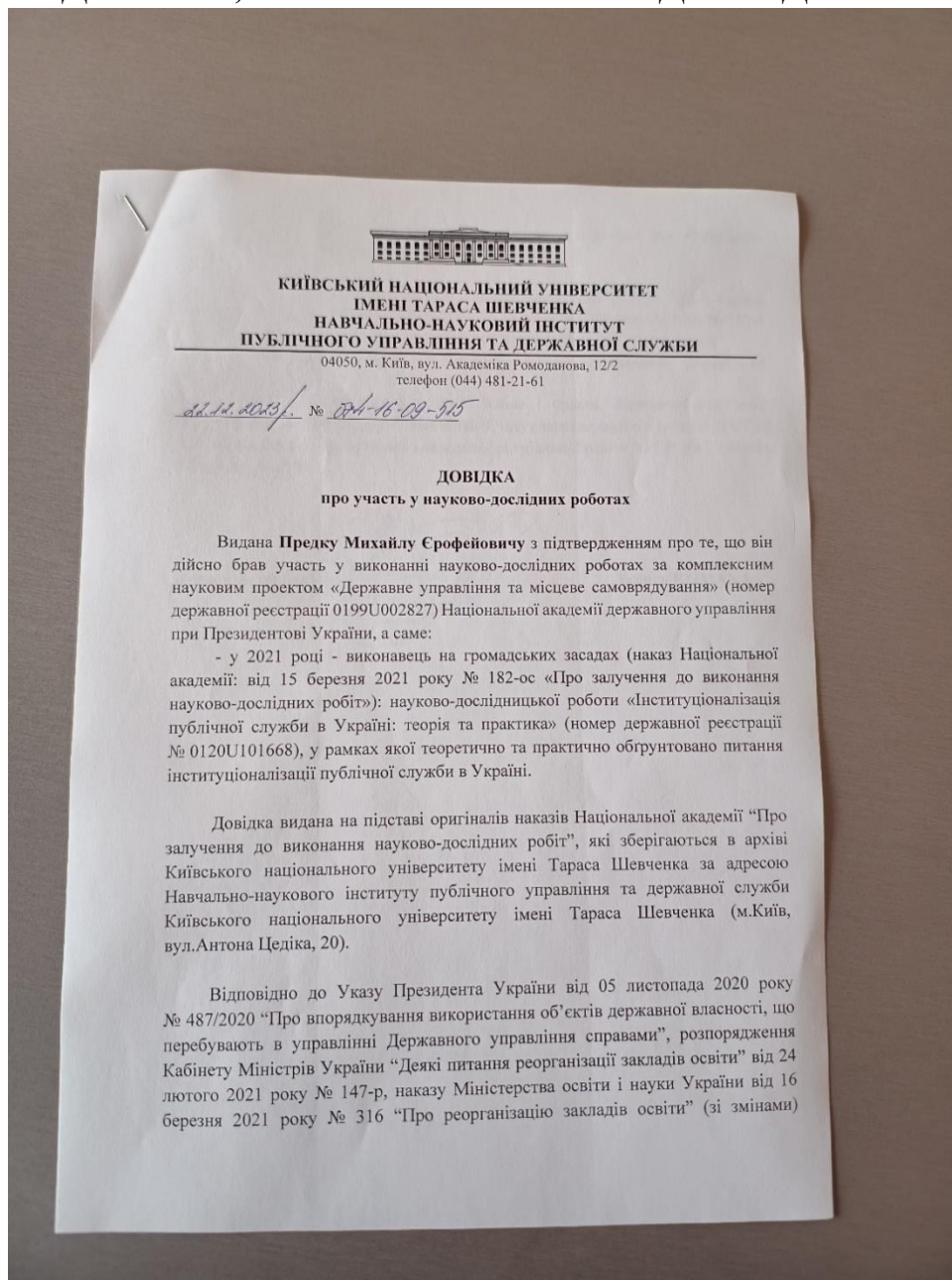

Розроблено автором на основі джерел: [70].

Модель оптимізації діяльності інститутів громадянського суспільства у виробленні антикорупційної політики

АКТИ ТА ДОВІДКИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ, УЧАСТЬ У НАУКОВО-ДОСЛІДНІЙ РОБОТІ

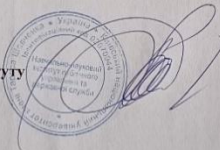
Національну академію реорганізовано шляхом присднання до Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Історична довідка: Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Указ Президента України від 25 листопада 1999 року № 1496/99 "Про Київський національний університет імені Тараса Шевченка" носив назви:

з 1959 р. – Київський ордена Леніна державний університет ім.Т.Г.Шевченка;

з 1984 р. – Київський ордена Леніна і ордена Жовтневої революції Державний університет ім.Т.Г.Шевченка (Статут зареєстровано в мінвузі УРСР за № 6. Наказ Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР від 29 квітня 1984 року № 290).

Директор Інституту

Лариса КОМАХА

АНАЛІТИЧНИЙ ЦЕНТР ОБ'ЄДНАНА УКРАЇНА
www.united-ukraine.org.ua

№ 01 від 13.11.2023

**Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**
вул. Академіка Ромоданова, 12/2, м. Київ, 04050

Щодо дисертаційного дослідження Предка М.С. на тему:
«Механізми впливу інститутів громадянського суспільства
на антикорупційну політику в Україні»

В громадській організації «Аналітичний центр «Об'єднана Україна» (далі – Організація) розглянуто результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри парламентаризму Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка Предка Михайла Єрофейовича на тему: «Механізми впливу інститутів громадянського суспільства на антикорупційну політику в Україні», підготовленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», присвячене дослідженню механізмів впливу інститутів громадянського суспільства (далі - ІГС) на вироблення та реалізацію антикорупційної політики в Україні.

За результатами розгляду встановлено, що у рамках дисертаційного дослідження проаналізовано механізми впливу ІГС на антикорупційну політику України та розроблено пропозиції органам державної влади та органам місцевого самоврядування щодо їх застосування, зокрема в умовах воєнного стану та повоєнного оновлення української держави. В цьому контексті також враховується міжнародний досвід ефективних моделей формування та реалізації антикорупційної політики та можливості його імплементації в Україні.

Метою діяльності ГО «Аналітичний центр «Об'єднана Україна» є продукування незаангажованої прикладної аналітики для засобів масової інформації та широкого загалу. Також аналітичний центр створює для експертів, громадських активістів, влади, а також іноземних експертів, політиків та дипломатів комунікативні майданчики, де можуть народитися плідні рекомендації та рішення, за потреби – працює над наданням рекомендацій владі щодо прийняття ефективних рішень. У цьому контексті дисертаційне дослідження «Механізми впливу інститутів громадянського суспільства на антикорупційну політику в Україні» має важливе практичне значення у роботі Організації, оскільки у дослідженні відображено сучасний стан взаємодії ІГС та органів влади у виробленні та реалізації антикорупційної політики з врахуванням міжнародного досвіду. Також важливими у контексті роботи Організації є напрацювання автора щодо механізмів взаємодії між ІГС та органами влади, включаючи такі напрями: інформаційно-комунікативний, експертно-аналітичний, освітньо-виховний, організаційно-фінансовий, партнерський.

Теоретичні напрацювання наукової роботи будуть використані у реалізації Організацією своєї статутної діяльності відповідно до мети, завдань та напрямів її діяльності, зокрема у процесі проведення аналітично-експертної роботи, спрямованої на формування довго- та короткострокових прогнозів політичної ситуації в Україні, аналізі чинного законодавства України з позицій відповідності його міжнародним стандартам у галузі прав людини та громадянина, протидії корупції, демократичним цінностям та пріоритетам державного управління, демократичним засадам розвитку суспільства, внесення пропозицій щодо його вдосконалення, прогнозування і вироблення рекомендацій щодо попередження можливих небажаних та антидемократичних наслідків політико-правових та державно- управлінських рішень.

Керівник Громадської організації
«Аналітичний центр «Об'єднана Україна»

Ігор ПЕТРЕНКО

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. М.І.ПИРОГОВА

21018, Україна, м.Вінниця, вул. Пирогова, 56
 Тел.: (0432) 57-03-60. Факс: (0432) 67-01-91. E-mail: admission@vsmu.vinnica.ua

10.11.23 № 01/2230
 На № _____ від _____

ДОВІДКА
ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

Результати дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» кафедри парламентаризму Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка Предка Михайла Єрофєйовича на тему «МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА АНТИКОРУПЦІЙНУ ПОЛІТИКУ В УКРАЇНІ» використані під час проведення II-ої всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах» (м. Вінниця, 18 листопада 2021 року) на тему «Міжнародні інституції про соціальні чинники протидії корупції»; під час III-ої всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах» на тему «Корупція: внутрішні та зовнішні чинники впливу» (м. Вінниця, 17 листопада 2022 року); та включена доповідь в програму для проведення IV-ої всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах» (м. Вінниця, 16-17 листопада 2023 року) на тему «Вплив інститутів громадянського суспільства на формування антикорупційної політики як засобу вироблення та реалізації протидії корупції в Україні» (тези прийняті до друку), в рамках яких були оприлюднені механізми впливу діяльності інститутів громадянського суспільства на формування антикорупційної політики, які, ґрунтуючись на міжнародному досвіді та демократичних цінностях державного управління, уможливають мінімізацію негативного впливу корупції в Україні, що передбачає відновлення довіри до представницьких органів влади.

Відповідальний за впровадження д.філос.н., проф.
 проф.ЗВО кафедри філософії та суспільних наук
 Костянтин ВЕРГЕЛЕС

В.о. ректора ЗВО
 Вінницького національного
 медичного університету ім. М.І.Пирогова
 д.мед.н., проф. Юрій ШЕВЧУК

**Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Філософський факультет**

Вих. № 041-33/26
Від 10.11.2023

01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60
телефон (044) 239-34-18

dean_phd@univ.kiev.ua
dean.phd.univ@gmail.com

**ДОВІДКА
ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ**

Результати дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» галузі звань 28 «Публічне управління та адміністрування» кафедри парламентаризму Навчального-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Предка Михайла Єрофейовича** на тему «МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА АНТИКОРУПЦІЙНУ ПОЛІТИКУ В УКРАЇНІ» використані під час Міжнародних наукових конференцій: «Дні науки філософського факультету-2019», (Київ, 23-24 квітня 2019 року) на тему: «Anti-corruption policy of Ukraine: directions of activities»; «Дні науки філософського факультету-2020», (Київ, 22-23 квітня 2020 року) на тему: «The concept of «anti-corruption policy»: the essence and features»; «Дні науки філософського факультету-2021», (Київ, 21-22 квітня 2021 року) на тему: «Francis Fukuyama on corruption in public administration»; «Дні науки філософського факультету-2022», (Київ, 22-23 квітня 2022 року) на тему: «Myths and Stereotypes as Components of Political Technologies»; «Дні науки філософського факультету-2023», (Київ, 11-12 травня 2023 року) на тему: «Political elite in Ukraine: modern aspects of identification», в рамках яких була оприлюднена роль інститутів громадянського суспільства у виробленні та реалізації антикорупційної політики в Україні та розроблено у цьому контексті практичні рекомендації органам державної влади та органам місцевого самоврядування в умовах воєнного стану та повоєнного оновлення держави.

**Декан
філософського факультету
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка**
доктор філософських наук, професор

Анатолій КОНВЕРСЬКИЙ

Україна

ХМІЛЬНИЦЬКА РАЙОННА РАДА ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

вул. Столярчука, 1, м. Хмільник, 22000, тел.: 2-26-12, факс: 2-25-61,
електронна пошта: rayrada_hm@ukr.net, код ЄДРПОУ: 21728349

№ 01-16-112 від 15.11.2023 р.

ДОВІДКА про впровадження результатів дисертації

Результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри парламентаризму Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка Предка Михайла Єрофейовича на тему: «Механізми впливу інститутів громадянського суспільства на антикорупційну політику в Україні», підготовленого на здобуття ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» є теоретично обґрунтованими, містять практичне значення та були впроваджені у діяльності Хмельницької районної ради Вінницької області.

Зокрема, аспірантом було надано матеріали про проекти, метою яких було теоретичне обґрунтування механізмів впливу інститутів громадянського суспільства (далі-ІГС) на антикорупційну політику України та розробка практичних рекомендацій органам представницької влади щодо їх застосування, зокрема в умовах воєнного стану та повоєнного оновлення української держави. Автор пропонує, по-перше, модель оптимізації діяльності ІГС у виробленні антикорупційної стратегії, яка включає комплекс адміністративно-управлінських, організаційних, політико-правових, фінансово-економічних та інформаційно-комунікативних процедур та інструментів; по-друге, Концепцію взаємодії між ІГС та органами влади, зокрема партнерське співробітництво між ними; дієве залучення ІГС до антикорупційних просвітницько-виховних заходів; підтримку громадських ініціатив органами влади, сприйняття їх як автономних суб'єктів антикорупційної діяльності, сприяння їх доступу до ЗМІ; матеріальне, моральне заохочення представників громадськості до різних заходів, які сприяють виробленню та реалізації антикорупційної політики; розширення різноманітних діалогових платформ для більш оперативного реагування на звернення громадян про факти корупційних правопорушень, збільшення та вдосконалення діяльності інтерактивних сайтів.

Голова районної ради

Юрій СЛАБЧУК

ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОНТАКТНИЙ ЦЕНТР

бульвар Шевченка, 185, м. Черкаси, 18001, тел. (0472) 36-11-13, 33-78-09

E-mail: cherk_kont.cent@ukr.net Код ЄДРПОУ 38668684

16.11.2023 № 235/01-03 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертації

Результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри парламентаризму Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка Предка Михайла Єрофєйовича на тему: «Механізми впливу інститутів громадянського суспільства на антикорупційну політику в Україні», підготовленого на здобуття ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» є теоретично обґрунтованими, містять практичне значення та були впроваджені у діяльності Черкаського обласного контактного центру Черкаської обласної державної адміністрації.

Зокрема, аспірантом було надано матеріали про проекти, метою яких було з'ясування механізмів впливу інститутів громадянського суспільства (далі – ІГС) на формування антикорупційної політики як засобів вироблення та реалізації протидії корупції, що включають розкриття сутнісних характеристик політико-управлінських та публічно-правових механізмів, що впливають на формування та реалізацію антикорупційної політики в сучасній Україні та які ґрунтуються на міжнародному досвіді, демократичних цінностях та пріоритетах державного управління. Автором розроблені механізми взаємодії між ІГС та органами влади, які включають такі напрями: інформаційно-комунікативний, експертно-аналітичний, освітньо-виховний, організаційно-фінансовий, партнерський, які, системно взаємодіючи, сприяють як протидії корупції, так і підвищенню іміджу представницьких органів влади та ІГС.

Директор

Лариса ХОДАКОВСЬКА